

НАРОД
1893

20801/1893

2798

11/05
H-300
162

07

16067

Зміст "Народа" за 1893 р.

НАРОД

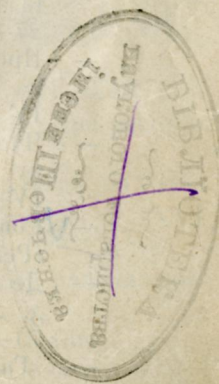
Руско-українська радикальна часопись.

Під редакцією

МИХАЙЛА ПАВЛИКА.

Ч е т в е р т и й р і к .

Львівська філія
бібліотеки АН-УРСР

КОЛОМІЯ 1893.

З друкарні Михайла Білоуса.

Зміст „Народа“ за 1893 р.

(Римські цифри значать нумер, арабські сторону).

- Андрович А.** Організуємося! XVIII 208—210.
— Чому ми так політикуємо? XXI 271.
- Андру-нюк.** Причинки до пояснення еміграції IX 78—79, X 88—89, XII—XIII 105—108 („Чому б бідним не дуріти?“) XV 140—142.
- Бачинский Юліян.** По поводу еміграції IV 36—37, V 47—48, VI 55—56, VII 63—64, XIV 122—124.
- Брут Хома.** З табору народовців XIX—XX 240—241.
- Будзиновский Вячеслав.** Похорони нової ери I 8—9.
- В. Л.** Тверезий голос польської молодіжі XXIII—XXIV 322—323.
- В. Л-ський.** Поляк про руско-українську радикальну партію XXI 265—266.
— „Світлі“ боки російсько-французького женихання XXIII—XXIV 322.
— „Przedświt“ про радикалів XXIII—XXIV 322.
— Ще з поводу статі д. Арабажина XXIII—XXIV 323—324.
- Гарасимович Іларіон.** „Правдянка“ правда XVII 192.
— Запитань до д. Телішевського XVII 192.
- Гончаренко Агапій.** Лист і українські статейки його в „Свободі“ 1872—73, наведені в статі „Україна в Америці“ XIX—XX 229—232.
— Волі, вічної, святої волі! XXIII—XXIV 325.
- Гордієнченко М.** Інтерес галицько-руської літератури X 50—91, XII—XIII 110—113, XIV 124—126, XVI 157—162.
— Пресбій до д. Коцовського XVII 191—192.
- Гр. К-в-ій.** Ще з поводу статі д. Арабажина I. XXI 271—272.
- Драгоманов Михайло.** В справі церковній у Галичині I, I, 3.
— Українство перед Польщею та Росією (з приватних листів до товаришів) III 27—29, IV 39.
— Про брацтво христителів або баптистів на Україні (оповістка про ту брошуру) IV 40.
— Чудацькі думки про українську національну справу (оповістка про ту книжку) IV 40.
— Сонячний промінь. Повість В. Чайченка (Рецензія) VII 62—63, VIII 71—73.
— Де тонко, там рвезь (з поводу замітки д. А. Хв-ка в 6-мі) VIII 67—69, IX 79—81.
— „Галицько-руське літературно-общественное движение“ (Рецензія) IX 75—78, X 83—85.
— Бібліографія (Історія англійського народу Гріна, Le pas-é et l'avenir des Trades Unions par G. Howell, La Revue des Re-
- Т. Шевченко в чужій хаті його імені (Рецензія на „Кобзарь Т. Шевченка“ вид. Тов. ім. Шевченка) X 86—88, XI 95—98, XV 137—140.
- Драгоманов Михайло.** Сфінкс, що вважає себе Едіпом XII—XIII 117—118.
— Записки Тов. ім. Шевченка, частина I. XIV 128—130, XVII 186—188, XVIII 207—208. Частина II — XIX—XX 235—237.
— Наука від практики західних соціалістів XV 131—132.
— Листи на Наддніпрянську Україну XV 142—144, XVI 165—169, XVII 182—186, XVIII 194—198, XIX—XX 218—224, XXI 258—263. Додаткові Листи XII 279—285.
— Слівце про цинізм у літературі XVII 188—189.
— Найгірший ворог наш XVII 190.
— Совістність „Правди“ XVII 190—191.
— Соціальний рух і селяне XVIII 193—194.
— Довгі уха повіщої ери. Замітка для російських Українців XVIII 201—203.
— Параллелі по обох боках Збруча XIX—XX 245—246, XXIII—XXIV 321—322.
— Беллетристика „Зорі“ XXI 268.
— Французькі селяне і соціалізм XXII 273—274.
— Твори Василя Чайченка. Критичний огляд XXII 274—279, XXIII—XXIV 298—302.
— Слівце з поводу „Profession de foi молодих Українців“ XXIII—XXIV 293—296.
— Ще з поводу статі д. Арабажина (випомок з листу) XXIII—XXIV 324—325.
- З поводу „Profession de foi молодих Українців“** (Допись з України) XIX—XX 215—218.
- Е. С.** Де вихід? XXIII—XXIV 319—321.
- К. Я.** Міжнародний соціалістичний рух по август 1893 (Зміст справоздань на цюрихський конгрес) XVIII 203—207, XXI 255—258, XXIII—XXIV 302—314.
- Колесса Олександр.** Дума чи пісня? Слівце відповіди д. Драгоманову, XVI 169—170.
- Коцовский Володимир.** Листи його з поводу статі д. Гордієнченка „Інтерес галицько-руської літератури“ XI 102, XII—XIII 114.
- Кримский А.** Аз буки-віді III 32, IV 39—40.
- Куліш Панько.** Помилки в його листах у 22—24 прах за 1892 — III 31.
— Вирізка з листу його до редактора н. з. П. О. Куліш, „Правда“ і „нова ера“ IV 37—38.
— Виписка з його листа в статейці „Хто писав українські „Проповіді Гречулевича“? XXIII—XXIV 326.
- Левіцкий Евгений.** Віче віденьських Русинів I 5—6.

✓ **Народовець (Н. І.)...** про руску інтелігенцію, особливо поівеку III 31.

Г **Народовець (Н. ІІ).** Ще один бік наших відносин до російської літератури (Лист у редакцію „Народа“) XXII 288—289.

✓ **Невестюк Яків.** Спомни з моєї пригоди в Росії XVII 173—178.

Охримович Володимир. Про смертельність в Галичині і її причини, або Чому Русини так численно на тамтій світ емігрують (Статистична студія) (Початок у 1892 р. при 20—23) III 29—30, V 43—44, X 85—86, XII—XIII 108—110, XV 144—147.

Павлик Михайло. В справі церковній у Галичині II. I 3—5, 6—8.

✓ Похорони нової ери II. I 9—10.

— Про „строїтелів“ та „руїників“ (Відповідь д. Кулішу) I, 10—12, II 17—18, III 26—27.

— Наша нитомна інквізиція II 14—15.

✓ — Наше поівество і цивілізація (увага до статі Ів. Франка) II 15—17.

— Неоплатність р.-української літератури II 18—20.

— Фонетична трагі-комедія II 22.

✓ — Нова „нова ера“ IV 40, V 44—46, VIII 65—67, XII—XIII 103—105.

— Перший крок до основної реформи гр. к. духовенства XV 151—152.

— Слівце про цінізм у літературі XVII 189—190.

— Просянувся! XVIII 211—212.

— Заграниця про радикалів XVIII 213.

— „Україна“ в Америці (про о. Агапія Гончаренка) XIX—XX 229—232.

— До характеристики галицьких відносин XIX—XX 241—243.

— Женихане республіки з деспотизмом XXI 266—267.

— Хто писав українські „Проповіді Гречулевуча“ XXIII—XXIV 326.

— Подольная Росія С. Стеніяка (Рецензія) XXIII—XXIV 326—327.

Радикал. З Зеленої Буковини XI 99.

Редакція. Від редакції I, 1.

— З новим роком I, 1—3.

✓ — Зїїзд делегатів нашої партії II 13—14.

— Галицько-руські радикали перед російською публікою (увага до тої статі) III 23.

— Погані знаки на р. театральнім небі III 30—31.

✓ — Народовець про руску інтелігенцію, особливо поівеку (увага до тої статі) III 31.

— Просьба до редакції „Правди“ III 31.

✓ — Відповіді Евг. Левіцкому, Ів. Франку і Н. Н. в II. III 31—32.

✓ — П. О. Куліш, „Правда“ і „нова ера“ (увага до Кулішевого листу) IV 38.

— Розумний примір (про соц. публікації во франц. *patois* і укр. мові) V 46—47.

✓ — Оборонці угорського поівества V 48.

О — Думка про руский університет у Львові VI 52—53.

— І д. Ол. Конський в радикалах! VI 56.

— По поводу зїїзду Галицької Соціально-демократичної партії VIII 73—74.

— „Одною сокирою“? (З powodu помилки д. Мордовця в „Зорі“ про Куліша та Білила) VIII 74.

— Перешнека В. Л.—ському (про те, як держатись укр. радикалам у Росії) VIII 74.

— Російське й галицьке Поділля та новоєрекі ракоєвисти IX 81—82.

— „Orientem convertere a viorak“ IX 82.

⊕ V — „Галицько-руське літературно-общественное движеніє“ (увага до рецензії М. Драгоманова) X 85.

— Интерес галицько-руської літератури (увага до сєї статі і полеміка з д. Коцовским) X 90, XII—XIII 111—112, XIV 124—126.

— Людяне слово народного учителя X 92.

— Нова українська програма („Profession de foi молодих Українців“. Критична увага) X 92.

— Друге радикальне віче в Коломиї XI 93—95.

— Початок „Українсько-руської Академії Наук“ XI 100.

— Нема вишнього? (По поводу уваг д. Коцовского до статі Гордієвиченка „Интерес галицько-руської літератури“) XI 101—102.

— Чи се освіченість? (З powodu поступку льв. народовців і спец. д. Коцовского зо статьею д. Гордієвиченка „Интерес галицько-руської літератури“) XII—XIII 113—114.

— Церков і радикали XII—XIII 114—115.

— Народні віча за загальним голосуванням XII—XIII 115—116.

— Перші жертви нашого радикалізму в Росії XII—XIII 116—117.

— Політичні помилки москвофілів і народовців у радикалів і їх вартість XII—XIII 117.

— Народовецька практичність XII—XIII 118.

— Оповідка (про чикагський „Прогресс“) XII—XIII 118.

— В справі харківських арештовань XVI 171.

— Наука і проф. Ом. Огоновский XVI 171—172.

— Новий зворот в українськй радикальній руху XVI 172.

— Україна за границею XVII 188.

— Недогадливі XVII 190.

— „Превзошли самия широкія ожидания“ XVII 190.

— Чудо в Гутені XVII 191.

— Радикальні віча XVII 192.

- Початок кінця XVIII 210—211.
- „Рускій Архивъ“ і українство XVIII 212.
- Нові брехні в „Правді“ XVIII 213.
- Наша полеміка XVIII 213.
- Для відомости д. Вартовому XVIII 213—214.
- Про арести на Україні XVIII 214.
- Два голоси в „Правді“ і гріх „Просвіти“ перед Українцями XIX—XX 244—245.
- Удар для „уміренних лібералів“ XIX—XX 246.
- Політика і економічні справи XXI 247—248.
- Голос Українців в справах Австрійської Руси (увага до сего голосу) XXI 264—265.
- З нагоди перенесення пороку Маркіяна Шашкевича у Львів XXI 265.
- По генералі Новіцкім XXI 266.
- Відповідь „Правді“ XXI 267—268.
- Також політики! XXI 268.
- Довірочна нарада мужів довіря р. рад. партії XXI 269—270.
- Иди въ свой Суздаль! XXI 270.
- Et tu, Brute! XXI 270—271.
- Другий отвертий лист до Народян (увага до него) XXIII—XXIV 315—316.
- Ще з поводу статі д. Арабажина (увага) XXIII—XXIV 324.
- Русини-Українці в Америці XXIII—XXIV 325—326.
- Від редакції (про вихід „Народа“ у р. 1894) XXIII—XXIV 327.
- Селянин.** „Селянин про ситуацію“ (Лист) VIII 69—71.
- Скептік.** Лист до „Народа“ і „Народян“ в Галичині і на Україні сущих (Дошесь з України) XIX—XX 228—229.
- Другий отвертий лист до Народян XXIII—XXIV 314—315.
- Телішевський Кость.** Відповідь д. Іл. Гарасимовичу XVIII 214.
- Українець (N. I).** Листи з України VII 57—62, XIV 119—122, XVII 180—182, XIX—XX 237—240.
- Українець (N. II).** Іще з поводу статі д. Арабажина XIV 130.
- Українець (N. III).** З поводу Споминів д. Невестюка XVIII 212—213.
- Українець (N. IV).** Арести в Чернигові XXII 291—292.
- Українці.** Голос Українців в справах Австрійської Руси XXI 263—265.
- Учасник (Я. К.)** Славянські вечірніщі в Цюриху XVII 178—180.
- Франко Іван.** Наше пошівство і цивілізація II 15—16.
- З поводу розв'язання тов. „Січ“ і „Буковини“ у Відні XV 132—137.
- Лоріє-Меліковська конституція XV 147—151.
- Словянська взаємність в розумінню Яна Колляра і тепер XVI 153—157, XVIII 198—201, XXI 248—251, XXIII—XXIV 296—298.
- Прецінь доміркувалися! XVI 162—163.
- Народні школи на правобережній Україні XVI 163—164.
- З поля нашої науки I (загальні уваги) II (Історія єпископів трьох соед. єпарх. Ант. Добрянського) XIX—XX 224—228, III (Новий статут Тов. ім. Шевченка) XXI 251—255.
- Окружне віче в Стрию XIX—XX 232—235.
- Іде коза до воза (народовці до радикалів) XIX—XX 243—244.
- П. Вахнянин серед „сбмітя“ XXI 268—269.
- Віче мазурске в Кракові XXII 285—288.
- А хто виграв? XXII 289—291.
- „Житє і Слово. Вістник літератури, історії і фольклору“. (Оповідка про...) XXII 292.
- Політичний огляд XXIII—XXIV 316—319.
- Хв-ко А.** Співробітництво Українців у галицьких часописях VI 53—55.
- За ким стоїть Україна? XIV 126—128.
- Оригінального чи перекладаного? XVI 170—171.
- Ну, хтож так політикує?! XIX—XX 245.
- Чайченко В.** Заява з „Правди“ про гал. радикалів, у статейці п. з. „Правда“, В. Чайченко і галицькі радикали“ V 48.
- Я. Р.** Галицько-руські радикали перед російською публікою (переклад з „Вістника Европы“ статі п. з. Новия движенія среди русскихъ галичанъ“) III 23—26, IV 33—35, V 41—43, VI 49—51.
- Яворовський Нестор.** Руский театр під управою „Рускої Бесіди“ II 21—22.

Виходить 8. і 22. л.
кожного місяця і ко-
штує за рік:

4 гультени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

орган руско-української радикальної партії.

Редакція

й Адміністрація
на ул. Германській
ч. 607.

Від редакції.

Сего першого номеру розсилаємо нашим певнічим торічним передплатникам та прихильникам по два примірники, і просимо тай обов'язуємо їх дати его своїм добрим знакомим та постаратися, щоби вони конче запреnumerували „Народ“. Не великий се захід, а може дуже прислужитися нашому видавництву і партії. Посилаємо сей номер і многим селянам і просимо їх запреnumerувати нашу газету. „Народ“ від самого початку стояв кріпко в обороні селян і ніколи від того не відступить. Селянам опускаємо на преnumerаті 1 зр. так що їх „Народ“ коштуватиме на рік усього 3 зр. До того кождому новому цілорічному передплатникови „Народа“ ми пришлемо в дарунку книжку п. з. Поезії Шевченка, заборонені в Росії, що в книгарнях коштує 1 зр. 50 кр. Прочитайте уважно цілий сей номер, і хто думає преnumerувати „Народ“, того просимо прислати бодай частину преnumerати, а ні, то просимо відіслати нам отсей номер назад.

„Народ“ виходитиме тепер у 1—1½ аркуша, як отсей номер і на такім самім папері, — два рази в місяць, що 8 і 22 л., регулярно. Якби передплатників стало хоть на половину більше як торік, — ми побільшимо обем „Народа“ до 2 аркушів на один номер. Значить, кождий передплатник прямо заінтересований у тім,

щоби придбати нам бодай одного нового передплатника.

Дякуючи щиро усім торічним помічникам „Народа“ за їх ласкаву підмогу, — матеріальну й моральну, — ми просимо їх не забувати за наше видавництво й далі. Особливо просимо наших моральних помічників — дописувателів — усіх, кому лежить на серці розвій радикальної справи, — помагати нам бодай короткими звістками про живучі справи в тих сторонах чи кружках, де кому приходить жити. „Народ“ міститиме переважно статі політично-соціального змісту — такі, що прямо зачіпатимуть біжучі, та основні справи у нас, або заграничні, на білько вони можуть вязатися з нашим поступом.

На наш радикально-масовий рух знимаються тепер усі технічні сили. На се наші прихильники — прихильники поступу і мужицтва нашого — обов'язані відповісти дружиним відпором, та енергічною працею серед інтелігенції і серед народу. А в тім найперша річ — піддержати орган партії так, щоби він міг достойно репрезентувати єї.

З НОВИМ РОКОМ.

І знов лишили ми один рік за собою. Здавалосьби, що в життю народа, в життю, що числяться не на роки, а на десятки й сотки літ, один рік не має великого значіння. А про те

минулий рік був одним із важливіших у розвитку наших національних відносин у Галичині.

Короткий погляд на події минулого року дасть нам на це найліпші докази.

Розпочався рік 1892 найкращими надіями для обох старших партій. Народовці, задоволені деякими концесіями, держали ще високо свій угодний прапор — прапор новоерських утій... Вони ще не бачили того, що сей прапор несли тільки нечисленні одиниці; не бачили, що посеред загалу стали пробиватися на верха голося невдоволення і першої нетерплячки, голося, незадоволені фразами про польско-руську ідлію. Народовцям здавалося, що вже сама гімназія і школи, написи на урядових і фонетика без ширших реформ політичних і соціально-економічних відносять руский загаль і дадуть їм монополію поміж рускими партіями, якою самотнім правдивим речникам і представителям рускої суспільності.

За ними в ширі сего утопізму йшли москальфіли. Устроїли величаве віче у Львові, накричалися доволі на віроломство Романчука і Читанку Барвінського, порушили небо і землю проти фонетики, дияли руку митрополита поміж його виступів проти москальфілів і їх видавництва, щоби тільки зискати его для себе проти народовців. — організували і консолідували свої сили, підобрюючися навіть опозиційним українофілам, і думали... думали, що все захоплюють у свої руки.

А нині?

Нині одні і другі безсилі.

Народовці перейшли за увесь минулий рік цілу скалю понижень і розчарування. В своїм і рад державній виголошували безконечні промови в „пол“, жадувалися і молили, молили і грозили, на переміну. А холодна дійність обривала один листок по другім з їх пишних надій. Не помогла грозби і понижаючі децяті у намістника, — новоєство мусіло унасти і унало. Народовці мають усе, чого бажали і домогалися: і гімназія і написи, і приобіцяних послів вибрано і заведено фонетику. А про те вони тепер більше дискредитовані перед публікою ніж коли небудь перед тим, більше розбиті у внутрі ніж перед славними концесіями. У москальфілським таборі не весело. Брархії церковної для себе не зискали, у внутрі не консолідувалися. Їх партійна організація не поширшала, поміж москальфілського консерватизму, так симпатичного для руских понів і бюрократії. Молоді москальфіли починають виступати (і слушно!) проти своїх проводирів. Поперед загалу не вепіла москальфілська партія витворити такої сили, перед котрою правительством мусіло уступити. Голося їм охри від протестів проти фонетики — і фонетику завели. З народовцями держалися як собока з котом, а скінчили тим, що напрошуються до солідарності з ними. Та найліпше характеризує їх хиткість і бездарність те, що в хвилину, коли народ емігрує, коли з боку певних Поляків сиплються удари на руский люд і духовенство;

в хвилину, коли грозять шандарами і винятковими законами, — вони здобулися тільки на один публічний крок, на протест проти фонетики...

Так скінчився минулий рік. А чи думали панове народовці і москальфіли, хто розбив і розбивав їх цілу „політичну акцію“? Мабуть не думали.

Розбили і, дотаймо, розбивають і розбиватимуть їх ілюзії — мужики.

Нову еру розбила еміграція. А вже ж певні Поляки зробили концесії, яких тільки від них домогалося, а про те „нова ера“ скінчується трагічно. Чому? Тому, що поміж тими концесіями не було ні одної-однієї для мужиків. Тим Полякам здавалося, що зацяткавши руску інтелігенцію гімназіями, написами і авансами, вони зацяткають також соціальне питання в Галичині; воли надіялися, що не почують більше криків на фактичний суспільний стан. Воли думали, що тільки інтелігенція вміє публічно говорити, а забули, що і мужик має уста, хоть політично невиховані і німі. Еміграція мужиків у Росію розбила їх надії на прах. Соціальне питання вибилося на верха, хоть інтелігенцію руску зацяткало. Тоді Поляки побачили, що платять за дурно, без успіху і — викинули народовців із своїх ведиконанських передпоків...

Москальфілам і народовцям здається, що національна політика ґрунтується на фонетиках і етімологіях; обі партії переконані, що від того залежить українська або москальфілська національна самосвідомість, коли мужики будуть писати „ъ“ або без „ъ“, і в своїй тіній вузкопартійній фантазії не бачать, що їм треба поперед усього хліба і прав політичних, прав політичних і хліба... І для того одні і другі унастають за своєю політикою, і мусять унасти.

Ще в „безпрограмовості“ народовців“, за раз ціла зайавгурована „нова ера“, було з нашого боку сказано, що початок угоди починає в тім, що наскрізь хочуть зацяткати соціальне питання, те питання, в котрім і лежить увесь зміст наших, польско-русских відносин. Слова наші показуються правдиві, і в тім оправдано лежить також певність, що тільки наша радикальна політика може назватися справді національною — народною політикою.

Дивіться, на кого тепер найбільше нападають польські часописи і польська публічна опінія, тепер коли „нова ера“ унала?! На нас, радикалів! На нас, найслабших і так малочисленних... Dziennik polski, G. Narodowa, Przegląd, Kurjer polski і Czas одним хором накликають на нас поліцію і виняткові закони... Чи се не повинно бути доказом для всіх Русинів партійно незаціпенних, що тільки на наших основах вони можуть добитися кращої національної майбутності?

Народ розбив „нову еру“, він і розбив всі фальшиві міби національні заходи старих партій. Народ доси не освідомлений, а ми радикали слабі і малочисленні. Але події навч-

ють нас, що ми ступили на „путь праведну“ і що будучність наша!

З отими надіями ми вступимо в „новий рік“, певні, що рух наш на далі скріпшає. *Для музиків і з музиками!*

In hoc signo vinces: сям побідимо!

8. января 1893.

В справі церковній у Галичині.

І. В чч. 22 і 23 „Народу“ за 1892 р. поставлено три можливі виходи з теперішньої церковної кризи в Галичині: 1) чисте православ'є, 2) протестантизм і 3) чисте латинство. Мені здається, що тут пропущено четверту можливість: вдержанє унії при відділі церкви від держави і, конечно, при повній волі на релігію, при котрій, хто хоче, може відійти й у православ'є, і в латинство, і в протестантизм і остатись зовсім безцерковним. Відділ церкви від держави в справі уніятської церкви в Галичині виявився б у тому, що державні влади перестали б вмішуватись у церковні справи уніятської церкви і почасти перестали б помагати тій єї латинізації, котрої добиваються певні церковні сфери римської церкви під впливом польської аристократії. Без тої підпори державної влади навіть архиєреї уніятські, котрі сприяють тій латинізації, зоставшись лицем к лицу перед наствами й більшістю духовенства, сховали б свою тенденцію. А далі зоставлена на свою волю уніятська церква, наства й духовенство, могла б упорядковуватись так, щоб понів вибирали уніятські громади, а архиєреїв відпоручники понів і громад. В канонах церковних, навіть римських, нема противного таким порядкам, котрі напр. що до вибору понів громадами, існують в католицьких кантонах Швейцарії, за згодою Риму. Такі порядки зовсім не противні тим умовам, на котрих уложена була унія 1596 р.

Безспорио певна частина самого руского духовенства рада була б таким порядкам, як і добра частина селян і світських патріотів обох старих галицько-русских партій. Вони ж не раз говорили остатніми часами, навіть у часи „угоди“, що хочать автономії руско-уніятської цер-

кви. Трохи розважавши, всякий мусить прийти до того, що в наші часи ся автономія можлива тільки при відділі церкви від держави.

З свого боку радикали не можуть мати другого погляду в теперішній церковній справі галицько-рускій, як радити й добиватись такого відділу церкви від держави зо всіма єго послідками. В теперішньому спорі між духовенством галицько-руским і польскою магнатско-клерікальною партією, освічений народолюбець не може стати ні на одну з тих сторін. Духовенство руске не заслужило, щоб за него оступатись. А з другого боку й противники єго на боці польської магнатско-клерікальної партії думають зовсім не про добро руского народу, або розуміють те добро дуже вже по своєму. Боротьба, піднята названою партією проти галицько-русского духовенства, є перш усього проба використати для тої партії те вражінє, яке зробив у Австрії еміграційний рух галицьких селян, і відвести очи від єго дійсних причин. До того прилучився результат, котрого, не знаємо, чи предвиділи ініціатори боротьби, а іменно те, що галицько-руска інтелігенція, котра під вражінєм еміграції, була близька до того, щоб солідарно виступити за народні інтереси, тепер звернула всю свою енергію на боротьбу за галицько-руске духовенство.

Добре б було, що б по крайній мірі радикали галицькі не збилися з своєї природної дороги і не становлючись ні на одну з тепер борючихся сторін, — виясняли всякому, що єдине розумне впорядкованє церковних справ може бути відділ держави від церкви. А побіж того, звісно, радикали мусять не спиняти серед народу пропаганди вільної світекої науки, котра одна може поставити наш народ на міцні ноги, при всяких порядках, які б не видумали для него єго теперішні вельможні добродії.

М. Драгоманов.

II. Само собою розуміється, що й ми годимося на повний відділ церкви від держави. Та тільки до того відділу можна йти ріжними дорогами. Се справа досить далека й дуже важка, особливо у нас. У нас на відділ церкви від держави рі-

щучо не пристануть ані попи, ані правительство: попи тому, що тільки держава гарантує їм яке-такє існування й охорону; правительство тому, що без попів воно не мало би такого політичного впливу на народ. Що нашому, у нас до відділу церкви від держави могло би прийти скорше хіба в такім разі, якби релігія мала нашого народу в Галичині не була одноцільна — якби наш народ належав до більше релігійних сект, більше чи менше терпимих державою. Та й до сего остатнього могло би у нас прийти тільки під впливом сильних релігійних та соціальних рухів серед нашого народу. При відділі нашої церкви, такої, як вона є, поступ Русинів виграв би мало, бо тоді мусів би скріпитися вплив Риму на нашу церкву — на попівство і народ — коли тимчасом тепер той вплив таки порядно ломить сила світського австрійського уряду. При одноцільній організації нашої відділеної від держави церкви з ієрархією, попівство мало би ще більшу силу над народом і вплив, по нашому, тим нагубніший, що тоді воно було би ще ретроградніше, бо темніше, не вчившися в державних теологічних школах, що тоді мусів би бути приватні або чисто церковні — в руках самої духовної старшини.

Та врешті ми мали на думці власне відділ церкви від держави, коли поклали свої три виходи з теперішньої церковної кризи. Ми говорили там тільки про попівство та мали на думці ті рантовні переміни над ним, які очевидно готуються. Ми певні, що після одного переходу семінарій у єзуїтські руки — загал Русинів найшов би ся в однім таборі та що на тім уся наша політика тільки виграла би, бо вона до-разу стала би більше, коли не зовсім світека. І в справах релігійних, серед Русинів, навіть попів, тих, не пристали би ані до латинства, ані до православія, — настали би відмінні думки: серед народу пішла би скорше пропаганда і поступовіших релігійних сект, і безконфесійної світської науки. В результаті вийшло би то само — то б то відділ нашої церкви від держави та тільки з менчим впливом теперішньої церковщини на народ — з перевагою світ-

ських елементів. Тоді Русини певне устроїли би й свої церковні справи далеко вільніше й поступовіше.

О-тільки, поки що, про самий відділ церкви від держави у нас.

✓ Скажемо і про становиско радикалів у справі спору між нашим духовенством і польською магнатеко-клерикальною партією. Тут вийшли між нами на верх два напрями. Ми, що тепер стоїмо ближче народу, не кинулися на звісний рескрипт намісника протів нашого духовенства. Ми признали єму певну рацію. Тут нам найдорожча власне — воля критики духовенства. Нагадайте, кільки то ми натерпілися по тюрмах і серед „вільної“ нашої суспільності, що живе попівесим духом, — за саму фактичну критику попівського здирства, хоть ми по найбільшій частині наводили здирижків поіменно. Виступ найвищого достойника краю, після кільканацяти літ такого стану, — із загальними і далеко тяжкими завітами протів нашого духовенства, доказує, як високо піднялося у нас за той час почуте потреби такої критики. І намісник зробив тут величезний пролом у всемогущих кругах Галичини, і ми горяче бажаємо, щоби той крок намісника мав свій вплив іще вище — у Відні, на центральне правительство та на державну раду, щоби вони, укладаючи новий карний кодекс, скасували або бодай стіснили ту важку практику, після котрої найменча критика духовенства уважається за виступ протів церкви і карається досить строго. Само собою розуміється, що нам тут іде не про самі напади на духовенство, та ще безпідставні, а про те, щоби у нас була забезпечена воля указувати і на хибн духовенства, на рівні з хибамипичних станів — об'єктивна критика.

На сім і стала наша сінпатія до кроку намісника. — ми ж навіть скритикували у „Народі“ зміст єго рескрипту, і скритикували основніше, ніж се зробили усі інші рускі газети. Тут же ми скритикували й наше духовенство, і певне через те, що ми не стали безоглядно ані на один, ані на другий бік — ані рускі, ані польскі газети не повторили наших уваг — окрім однієї „Gazety Kołomyjskiej“, що передрукувала на-

шу статтю (в чч. 99-102 за 1892 р.), назвавши її „єдиним об'єктивним голосом“ у цілій сій справі. Додати мусимо інше й те, що рескріпт намісника не перемінив нашого становища до понівства — ми ж і перше его критикували так само, як і після того. І до польскої пауючої партії ми стоїмо тепер так само, як перед рескріптом.

Інакше поглянули на рескріпт намісника наші товариші у Львові й Відні. Дехто з них виступив публічно протів рескріпту в обороні нашого понівства — его цивілізаційної ваги серед нашого народу і т. п. У Відні навіть були задлятого збори Русинів усіх партій, що одноголосно прийняли резолюцію протів рескріпту, поставлену нашим товаришем Евг. Левіцким, що й реферував сю справу. Резолюція віденських зборів така різка, що не могла бути надрукована ні в одній газеті ані відчитана публічно на зборах „Народної Ради“, котрій була прислана офіційно, — як заявив председатель зборів Романчук. При сій нагоді, Романчук, зачепивши відносини радикалів до народовців, сказав, що тепер, мовляв, серед радикалів дві партії: одні — поміркованіші й стоячі на ґрунті національним — се б то молоді у Відні та у Львові, і другі, що заявилися протів понівства — космополіти, крайніці, старі, т. зв. Коломийці, — се б то ми, що тепер практично працюємо із селянами. Д. Романчук заявив, що з першими народовцями можуть іти спільно.

Ми просимо тих наших товаришів пояснити справу у „Народі“, а поки що ми мусимо сказати своє слово про виступ їх у справі рескріпту. Нам бачиться, що крок той хибний і принципіально, і практично. Принципіально тому, що інтереси нашого духовенства ні в яким случаю не можуть уважатися інтересами нашої радикальної партії. До того ж тут не були нарушені конституційні права нашого духовенства — була тільки критика, на котру й можна було відповісти тільки критикою, а не протестом протів самої появи рескріпту.

Практично хибний крок тих наших товаришів тому, що він прямо пошкодив відносинам нашої партії до радикального руху серед селян. Понівство в за-

галі нігде не перемінило свої політики протів того руху: воно, як було, так і є найбільшим ворогом его, в безнастанній боротьбі з котрим наші прихильники по селах просто надуть. Наше понівство виступає загально протів нашого руху по селах, ріжними вишуканими способами — між инчим покликуючися на карний кодекс — так самісінько, як воно виступає протів рескріпту намісника.

Ми певні, що ся незгода серед нас не буде мати серйозніших наслідків — що наші товариші завважають свою помилку. А то булоби фатально. Подумайте лишень: досі ні на чім не зійшли ся практично народовці, москвофіли й частинна радикалів, окрім на одній однісінькій точці — на обороні понівства! Чи требаж кращого доказу на те, яке величезне поле у нас завоював свій власний клерікалізм? Найкумедніше булоби, якби ми — ми, раціоналісти, що не можемо мати нічого спільного с церківщиною, якби ми мали розійтись ізза нашого понівства...

Ми не знаємо, як слід, мотивів того кроку наших товаришів, і тільки догадуємося про подвійну ціль его — прихилити до себе духовенство і захитати становища намісника, протів котрого виступають задлятого й певні Польки-демократи. По нашому — перше захід зовсім даремний, друге — непевний. До того ж теперішній намісник, про свої хиби, просто неоцінений тим, що своєю безоглядною політикою прискорює основні переміни в краю, — природне утруноване партій і т. п. Він на те немовби сотворений. У наслідника его може того не бути, а може бути децо й таке, що від того Галичині прийде гірше. Нам бачиться, що знати се — далеко користніше для нашої радикальної партії, аніж хапатися за ілюзію, що загаль понівства може бути коли небудь із нами...

М. Павлик.

III. Віче віденських Русинів. (Донісь.) Як Вам відомо із часописей, відбулися тут дня 25. грудня м. р. за ініціативою радикалів, збори віденських Русинів. Збори уконституувалися в сей спосіб, що вибрали народовця д-ра Бриковича головою, а москальфіла Щавінського містоголовою, і радили над звисним

рескриптом намістника в справі еміграції.

Се віче дало причину пос. Романчукові на зборах „Народної Ради“ висказати погляд, що немов то між радикалами є дві партії: національна і космополітична. Пос. Романчук основував свій погляд на тім, що ми підписали протест, помимо того, що „Хлібороб“ згодився на письмо намістника. Отже я і яко референт віча і яко член радикальної партії, вважаю своїм обов'язком дати Вам деякі пояснення в тій справі.

На мою думку, зовсім немарації ділити радикалів на націоналістів і космополітів, бо радикали всі стоять на ґрунті національнім, хоч єго інакше розуміють ніж пос. Романчук. Коли пос. Романчук і народовці видять націоналістів тільки там, де горлаєся про фонетику і такі инчі „народні святощі“, то тоді ми всі радикали не є націоналами, вважаючи народовські теорії тільки етнографічними теоріями. Та про те ми вважаємо себе в політиці за націоналістів, бо ціла наша політична програма змагає до визволення Русинів у Галичині яко нації на кождім полі: політичнім, економічнім і культурнім.

Спеціально, що до віденьського віча, мусимо сказати, що воно тим менше може дати причину до поділу радикалів на дві фракції. Коли ми в справі рескрипту зробили інакше, ніж „Хлібороб“, то тільки для того, що ми вийшли з инчого становища ніж редакція „Хлібороба“. „Хлібороб“ розбирав письмо по єго змістови, ми по єго політичному значінню.

Русини віденьські вийшли з тої думки, що письмо намістника треба оцінювати не яко письмо приватного чоловіка, але яко намістника, то є яко державного урядника. З приватним чоловіком ми полемізуємо і споримо, бо се одинок, що нам лишаєся; але з урядником ми не полемізуємо, бо для оцінювання урядників є инча мірка ніж логічні виводи і основи теоретичного розумовання, — є мірка законів, є питанє, що вільно, а чого не вільно. Ми власне вийшли з того погляду, і добачили в рескрипті дещо незгідне з конституцією. Нам не розходилося, як редакції „Хлібороба“ о зміст письма, але о те, що урядник державний виступає протів цілої класи людей і протів релі-

гійних поглядів нашого народа. А протів того ми мусимо застеречися, без огляду на те, чи ми радикали чи, народовці, чи українофіли, чи москальофіли. Справу віри уважалисмо і уважаємо нашою внутрішньою справою національною, в котрій тільки ми маємо право рішати. Спеціально, ми радикали не признаємо ніякої віри вірою рускою національною, а особливо не признаємо вірою національною Русинів, католицізму або унії. Однак ми стоїмо за автономією Русинів у справах церковних, за їх повну релігійну незалежність від правительства і посторонних непокликаних елементів, бо в тім ми бачимо частину нашої політичної і національної незалежности, бачимо інтегральну частину наших конституційних прав. Ми хочемо щоби, в справах віри до нас ніхто не мав права мішатися, без огляду на те, чи ми будемо католиками, чи православними, раціоналістами, чи безвірними.

Що така конституційна оборона церковної свободи для всіх нас Русинів дуже важна, се знає чейже кождий Русин. Сумні події василіянської реформи, ще сумніші процеси за Гнилички і москальсько-православну агітацію, і неменче сумні справи Тучап і проєктованої реформи семінарій вийшли і виходять, по нашій думці, тільки від сего мішання офіційних сфер в наші церковні справи.

Віче віденьських Русинів, котре, вважаємо, відбулося майже рівночасно зі зборами „Русской Рады“ і „Народної Ради“ у Львові, де дискутовано над помирєнєм партій, були наглядною наукою, на яким ґрунті можуть зійтися всі рускі партії.

А тим ґрунтом є — оборона наших конституційних прав.

Відень 1. січня 1893.

Евгеній Левіцкий.

IV. Надруковане повище письмо ш. товариша, ми дістали вже після того, як були зложені дві попередні статі в сій справі. Письмо т. Левіцкого розказує про те, як поставилися до рескрипту намістника віденьські Русини та викладає суть того виступу. Воно поясняє й справу непорозуміння межи нами, та тільки по часті, так що нам власне нічого брати на-

зад. Напротив, деякі подробиці, що ми
взнали про характер виступу віденських
Русинів, наводять на нас іще більші
сумніви. Ті наші сумніви були би певне
зовсім оправдані перед читателями, якби
ми могли надрукувати бодай повний текст
протесту віденських Русинів. На лихо,
повного протесту нам не прислано —
нам прислано тільки другу частину его,
котрої ми, на жаль, не можемо надру-
кувати — хотьби з огляду на конфіскату.
Отже тільки скажемо, що в ній різко осу-
джено наших владик за те, що вони вміша-
лися в боротьбу ворожих елементів протів
руського загалу та що не стали в обороні
„попівської кляси“, в грудях котрої, мов-
ляв „бе серце ревного співчуття і ємпатії
для люду“. Відчулися від народу бу-
дцім то тільки одиниці з попів — ті, що
„користуються особливною ласкою у св.
Юра“. Отже коли вже отця частина про-
тесту мусить викликати сумніви, як по-
глянути на неї зі становища дійсности,
то ще більше недовміне викликає у нас
те, що має бути в неписаній нам ча-
стині, де маєя говорити докладніше про
наших попів. І перше, і друге зовсім не-
реконує нас про хибність кроку наших
віденських товаришів.

В цілій сій намістницько-попівській
кампанії, нас глибоко вражає те, на що
ми вказували іще в 22 і 23 прах „На-
рода“ за 1892 р. і що стверджує тепер
д. Драгоманов, — а іменно: що рес-
кріпт намістника відвернув ува-
гу загалу Русинів від справи,
ізза котрої був виданий, справи
без мірно важнішої — від емігра-
ції наших селян. Рескріпт намі-
стника фактично скупив усе ува-
гу й енергію Русинів усіх таборів
на обороні попівства. Найсумніше,
що справу еміграції наших селян і їх важ-
кого соціально-економічного та політич-
ного стану, спустив з ока і збір віден-
ських Русинів, заініційований і доведений
до кінця нашими віденськими товари-
шами, — а звернув у бік: на оборону
нашої церкви й попівства, неважаючи на
те, що як раз тепер загал нашого попів-
ства дав найкращий доказ на те, що на
те собі зовсім не заслужив, — бодай від
радикалів — прихильників мужицтва.
Якби наше попівство зібралось було усе

на віче і заявило таке: „Сказано про
нас неправду і скривджено нас, та ми
лишаємо на боці власну уразу, бо сам
факт еміграції селян доказує, що далеко
більша кривда дієся нашим парафіянам.
Неважаючи на можливі матеріяльні у-
трати і переслідування, ми присягаємо
осьде, що від тепер ми зробимо усе, що-
би через нас народ не терпів матеріяль-
но, що усі свої сили посвятимо боротьбі
за добро того народу, не будемо висту-
пати протів просвіти его в найюстуню-
віщій напрямку, і на тій підставі про-
симо усіх світских Русинів стати з нами
поруч і вважати нас такими й такими
людьми й пастирями, коли би ми зми-
китили.“ Таке можна би ще зробити в у-
сякий час, — і запевняємо вас, панотці,
що якби есте зробили таке і дали нам за-
безпечу, що сповните свою присягу —
ми всі, як один муж пішли би з вами.
Тоді й наші селяне пішли би з вами, і
ви були би забезпечені від усяких напа-
дів на ваші особи. Та поки що ми ба-
чимо противне.

Попи кричать тільки за себе, і так
у тім крику засліплені, що не бачать
далеко більших кривд своїй пастви! Яс-
но, як на долоні, що їм ходить тільки
про власний інтерес. Нам бачиться, що
нема хибнішої політики для радикалів, як
підбивати попів іти далі в тім на-
прямку. Ніщо й казати, що наша партія
не може мати є тим пічогієйсько-
спільного. Наша партія мусить, під заг-
розою повної компромітації, стати ви-
ключно на тім, на що вказує еміграція
наших селян: на соціально-економічній
грунті, на обороні мужицких інтересів і
протів попівства. Наша партія не може
боронити духовенства, як кляси, так са-
мо як не могла би боронити шляхти, бур-
жуазії й т. и. кляс.

Ми не завагалися вивести сю справу
публично в „Народі“ одно через те, що
вона відігралася публично і сховати єї
годі, а друге через те, що ми глибоко
переконані, що воно причиниться до пов-
ного порозуміння між нами самими, і між
нами та публікою. Ми певні, що після
сего із заходів наших товаришів вима-
зана буде навіть тінь яких небудь по-
півських інтересів. Старе, довгими віками
випробоване римске слово: *Clara pacta*

claros faciunt amicos — дуже розумне слово, навіть у політиці. Ми воліємо отвертою „антіношівською“ правдою позискати для партії одного пона, або й не позискати ані одного, аніж пенцирістю супротив понів, позискати їх усіх. Навіть якби воно було можливо, то ні на що не придалосьби нашій партії. Пошівство в загалі найбільше болюче місце в розвою Русинів і найхитіший ґрунт для всякої рускої політики, а тим більше радикальної політики. При леда нагоді ґрунт той висунувбися нам із під ніг і ми не то що не зискали би нічогоїнького, а ще й були би на завше скомпромітувані перед селянами і перед усім поступовим світом.

М. Павлик.

Похорони „нової ери“

І. 27 грудня 1892 р. у Львові скажений мороз. Коби я як найскорше забіг до Народного Дому. Там буде тепліше — там буде горячо — там киїти буде. Як звичайно на зборах народовців. Забіг. Перед дверми мацаю, чи ще вуха не відцали. Прикладаю до дверей: тишина. Ага — певно ще на службі божій. То добре: заки зійдуться, розігрію пальці, бо так не годен би і слівця записати. Вхожду на салю — і пригадало ся мені засіданє римських сенаторів на Капітолїю підчас нападу Галів чи яких инчих радикальних варвар — так все тихо і недвижно з „повагою“ сиділо на крислах. Хотів я вже, по приміру галійського дикауна, котрого з вітців нації сіпнути за бороду, — та злобний мій намір остався тільки наміром. Я тільки тепер доглянув, що вони всі без бороди, тай головує. Се вони рускі — се збори „Народної Ради“. Не були нині перед зборами в церкві — се дало мені много до мисленя. Озираюсь за митрополитом, єпископами — ані дух їх не пахне. Ов! Щось пошеувалося, коли народовці стратили ті видимі знаки невидимої ласки правительства! Воно вислало на збори тільки офіційального представителя — поліцейского надкомісаря Соболяка.

Гм! чогож вони не горлають усі на купу — як при інавгурації „нової ери“ в тійже салі — а сидять мов бездушні камінні фігури? Се ж протів параграфам рутенського парламентаризму! Померзли, бідаки! А був я до того управнений, бо в салі, де засідав руский аеронаг, була така сама студинь, як на дворі. Мабуть управителі Народного Дому, щоб „сенаратистам“ допечи, зимна напустили з надвору — вікна десь мусіли бути цілу ніч отворені.

„Нова ера замерзла,“ записав я в свою репортерську книжочку — аж тут чую страшний крик і оплески. „Славно!“ кричали всі ті не-движимі фігури. То було демонстративне одобрєне слів Романчука: „Борба єсть для нас конечною — без неї, так лише, на просьби наших, ніхто нічого нам не дасть. Если ж навіть дістанемо щось без борби, то можемо се дуже легко стратити. Задержати і використувати здобутки може тільки той парід, котрий був в силі їх в бою здобути.“ — „Dem Gewaltigen gibt man Alles, слабому дулю!“ говорив другий бесідник. Бура оплесків винадгородила его цівільну відвагу.

Я остовнів. Се живі, незамерзлі істоти! Тільки тепер, коли я почув ті слова, доміркувався я причини їх мовчанки і недвижимої. Вони соромилися самі перед собою, що мусять тепер повторяти окрики своїх довголітніх найскаженіших ворогів, радикалів, — окликів, на котрих ми опирались в нашій акції протів тактики ц. к. народовців т. зв. новоеристів. Їм встидно було рецитувати уступи з „Народа,“ як свої нинішні гадки. Уста їх не говорили много, але зворотом у своїй політиці вони признавали рацію всім аргументам, уживаним нами протів нещасливого заходу народовців.

„Голосім і боронім нашу кривду та інтереси, хочби прийшлося пійти в крайню опозицію!“ — Не сказав сего руский Мост — ні! Говорив се Рудніцкий, нотаріальний кандидат! Виразно: нотаріальний кандидат Рудніцкий — той сам, що як раз два роки тому, на шумних і численних інавгураційних зборах „Народної Ради“ в тій самій салі, — жертвувався за патріотизму на добровільного жандарма, щоб тим певніше знищити опозиційних радикалів...

Свят, свят! Я учився в гімназії, що те-м-рога mutantur і люде з ними, а те такого класичного приміру як сей, то хіба навіть автор тої сентенції не видів. Говорили ми народовцям, що з новоерискої муки хліба не снесуть — не вірили нам, аж вложили руку в рану: „Правительство не додержало своїх обіцянок. Ті концесії на полі язиковім і на полі шкільництва, то дрібниці, котрих серіозний чоловік серіозно брати не годен. Нам ходило о зміну „системи“, а сего не видко. В деяких новітах і в деяких областях народного життя стало ще гірше як перед угодою. Ми не почувуємося до обовязку додержувати умови! Як правительство з нами, так ми з правительством. Угода зірвана, угоди нема!“

Се заявленє було найважнішою подією зборів. Одушевленя і радости великої годі було зміркувати на лицах присутних. Заховувалися так, як звичайно приличні люде заховуютьєся на похоронах, співаючи „Вічна память.“ Присутний Барвінський мовчав але співав інакше: „Ще не все пропало, поки ми живемо — нова ера воскресне із мертвих.“ Барвінський хотів іще ратувати ситуацію і зробив день перед зборами галабурду Романчукови. Але не повелось єму. За те не вибрано его до виділу. Вилетіли також два бувші виділові, як кажуть, его адгеренти. На

місце одного з них вибрано — читателі „Народа“, мужайтесь, най вас шлях іє тращить, коли почувте шось несподіваного і неімовірного — вибрано до виділу члена виконавчого комітету радикальної партії, Драг. Ш. Сельського! Народовці готові вже працювати спільно з людьми інших партій, коли вони не будуть виступати протів „самостійності“ руського народу. В такий спосіб народовці не цураються вже радикалів — вже не будуть бачу викидати їх з „Просвіти“. Ми готові з вами робити — чому ні: підпирати розвій нашої літератури, ширити просвіту між народом, домагатися руських шкіл. Ми також за сим. Та при тім, ми, входячи евентуально в состав народовських інституцій, не перестанемо бути й на далі самостійною партією — радикальною, бо ми партія хлонських інтересів, а не виключно інтересів частини нашої інтелігентної суспільності, як народовці. Наші аспірації сягають далі, і ми, побіч евентуальної праці спільної з народовцями, будемо на свою руку провадити організацію руського хлона до боротьби за націоналізацію землі. При тім постоунаємо рівнож по джентельменски, і запрошуємо незалежних народовців на роботу до нас — до радикалів.

На зборах сих було ще много говорено, та я подаю тільки загальне вражінє — про їх суть.

Другою найважливішою справою було ухваленє програми партії. Вона, хоч поставлена перед рефератом Романчука, для нас мало інтересна. Референт Др. К. Левіцький сказав сам, що в „ній нічого нового.“ Тим разом — хоч як прикро мені до сего признатися — солідаризуюся з ним новий: Нічого нового — давні програми від 1848 р. склеєні до купи і надруковані на дуже делікатнім папері. Я би збув єї мовчанкою, коби не прекомічна пригода з нею. „Ми, — сказав в однім місці бесідник, — утратили справді дуже давно нашу самостійність державу — не зрікаємся однак тої самостійности, хочбиємо єї мали незнати в як пізній будущині надосягнути.“ Мені перо випало з рук. Се ж розрив з політичними ідеями Рутенців, почавши від 1848 р. Політична самостійність! се ж наша ідея, ідея націонал-радикалів, т. зв. віденьської групи, до котрої я належу. Ми ж як раз на тій ідеї національній опиралися, сокрушаючи народовців, котрих ми яко партію політичну назвали антинационалами або станьчиками руськими. За те нас народовці лаяли. Ми побідили! В великій радості я до того забув, що вірвався від репортського столика і звернувся до К. Левіцького, щоби єго поцілувати в єго милу щіку. Та, на лихо, підкинув мені хтось під ноги оригінал нової програми. Я підткнув і цілий мій ентузіазм розбився... Народовці були б ліпше зробили, коби були попереджали на бесіді К. Левіцького, котра робила досить добре вражінє. Кому після тої бесіди стало ясно, тому певне потемніло назаді після прочитання друкованих § §. програми. Та-

кого там в тій програмі намарано, що бігме виграв терно той, хто місто на зміст, звернував увагу на інші прикмети програми — хочби напр. на делікатність паперу.

Іще один епізод, що доказує безмежну наївність членів „Народної Ради“. Якби є член поганбив тих послів, що не підписали інтерпеляції Підляшеского в справі виступу намістника протів р. понів. Збори не шадили дуже ненарляментарних „Zwischenspielen“ під адресою присутного на зборах Барвінського. Той забрав слово і пояснив річ так, що він відвозив хорого свина до Швайцарії і взяв від голови клубу відпустку. Значить за той час, коли вношено інтерпеляцію, у Відні не був. Між присутними не найшов ся ні один такий відважний, котрий поставив би висок на викинєє Барвінського з „Народної Ради“, бо се ж не відповідь. Збори узнали Барвінського за справданого — бодай так з верха виглядало.

28 дек. 1892.

В. Будзиневський.

II. Читателі „Народа“ нагадують собі, що за нашу різку й принципову опозицію „новійсрі“, то б то економічній, політичній і соціалній каштуляції русько-українського народу перед польською шляхтою і нашим бюрократично-буржуазним правительством, за дрібні й формальні уступки в користь частини нашої інтелігенції, — народовці мали нас за найбільших ворогів, уважали нас зрадниками русько-української справи — мало не союзниками російського деспотизму. Ми тепер не думаємо платити народовцям „рієктом за надобне“, і не станемо знушатиє над ними. Ми сердечно раді, що наші критичні гулюканя в „Народі“, „Хліборобі“, на вічах і т. д. та самі події остатнього часу, таки вигнали народовців із того болота, в яким вони застрягли були по саму шию. Ми тільки ствердимо, що без нас народовці ледви чи були би видізли з того болота та що ми одні спасли честь русько-українського імени в Галичині тим, щемо не пішли за народовцями, бо в таким разі постоуновці серед наших сусідів мали би нове право махнути рукою на українство, як на річ похоронену.

Та тільки й тепер ми не можемо надто горіти до народовців. Події остатнього часу доказали, що наша радикальна партія, чи наш радикальний напрям, то немов язичок від ваги межі партіями, заінтересованими в руській справі. Наша партія, як бачимо до очне, уже рішає справу межі народовцями і москвофілами; трохи далі — і вона мусть рішати справу межі Русинами і Поляками, а далі й межі Австрією і Росією. Се неминууча історична місія нашої партії. Та власне через те нам треба бути дуже обережними з усякими компромісами. Компроміси в усяким случаю доказують або попуст партії в основних принципах, або без свільність єї, або лінивство єї членів, що не сповняючи своїх обовязків, хотіли би звалити їх на людей інших партій, а самі тільки гарно балакати серед темних людей інших партій та грати ролю великих людей. Особливо

нам треба боречися компромісів іє компромітованими партіями. Через те наша партія мусить супротив народівців поставитися так, як вони ставитися останнім часом супротив правительств і цінів-Поляків — мусить зайняти до них „вижитачоче становище“. Народівці, правда, ухвалили виступати різко протів усякого безправ'я в краю, за для чого заклали т. зв. Чорну Книгу, та піти в крайню опозицію, тільки тутже додали: коли мовляв правительство не дасть того, чого ми бажаємо. А ми ж знаємо, чого народівці бажають. До того, не всі вони ухвалили таке. На останніх зборах „Народної Ради“ було: їх ледви 100, коли тамчасом на зборах у 1890 р., що горяче прийняли „нову еру“, було поверх 1000 народівців. Кілька тисяч підписали в свій час адреси довірія Романчуковим з великими похвалами „нової ери“. Ті всі люди можуть сказати, що їх не обов'язують ухвали останніх зборів „Народної Ради“. До того на самих зборах була репрезентована група „Правди“, котра може іще раз потягнути за собою усіх народівців-карієристів. Тим то наша партія і поодинокі члени її мусять чекати бодай доти, доки народівці не докажуть фактами, що на них можна тут спуститися. А вже зовсім неможлива річ, щоби Др. Сельський міг прийняти вибір до виділу „Народної Ради“. Ми знаємо з доброго джерела, що Дра Сельського вибрано без его відомо. Др. Сельський не міг би прийняти сего вибору з огляду на ясне рішення нашого останнього зйїзду — не входити у зносини з ніякими партіями, окрім робітничких. Після того, правда, було рішення приватно, записуватися до народовських товариств — до „Просвіти“, Тов. ім. Шевченка для того, щоби повертати їх по своєму, та й тоді було застережено виразно: *з вимком політичних народовських товариств*. Практика показала, що й належане радикалів до чисто культурних народовських товариств річ даремна — адже ж іще тогид навіть загальні збори названих народовських товариств остентатійно не прийняли в члени напр. підписаного т. Франка. Від тоді настала переміна хиба в тім, що т. Франка вибрано до артистичної комісії, при Р. Бесіді, для справ руского театру, що ми вважаємо дуже корисним навіть для радикалів. Тільки ж артизм від політики доєить далеко. Народівці можуть тепер, як перше, бути гарними музикантами йт. н. артистами, та плохими політиками — такими самісінькими, як за „нової ери“.

Та належане радикалів до чужих товариств навіть чисто просвітних, по нашому, річ просто шкідлива для нашого радикального руху тим, що може, бай мусить відривати наших товаришів від прямих завдач нашої партії — від організації її, закладання власних товариств і т. н. Ми повинні дбати найперше про свою хату — ми волиємо, будуючи її з великим трудом, бути простими чорноробами, аніж гладко прибраними гостями в чужих покоях.

Сим ми зовсім не хочемо, екзистати, щоби ми не мали поступати де в чому спільно з Ру-

синами усіх партій. Та тільки за для того ми не потребуємо ходити одні до одних у гості — „приставати“ одні до одних. Ми потребуємо вибрати повні конкретні справи, такі, як напр. загальне голосоване, повна воля слова, совісті, зборів і т. н. — *тій з усіх боків іслєдити ся коло таких точок, змєвлятися на них та бити в них то спільно, то осїбно*. Але ж бо народівці і доси не годяться на загальне голосоване, уважаючи масу нашого народу за незрілу до него. Нам, радикалам треба зазначити згоря й те, що ми не можемо що-небудь попустити в своїх основних принципах — економічних, політичних і культурних. То ж радимо народівцям і всім, хто би хотів обертатися до нас, не віддаватися ілілюзії що до того. На всякий случай треба би ще дуже багато справ пояснити, закиби могло прийти до якого такого порозуміння. Задлятого варто би скликати зйїзд члєніщак Русинів усіх партій, на найшаршу скалю. Там би ми могли бодай узнати, чи справді можлива яка спільна акція між Русинами.

Додамо ще слівце про О. Барвінського. По нашому, він не був обов'язаний підписати звїсну інтерпеляцію в обороні нашого поповіства, так що викидати его з „Народної Ради“ не було за що. Та Барвінський обов'язаний був сказати своє слово про те, як він думає про звїсний рескрипт намістника і про наше поповіство? А як раз про те він поважно змовчав на загальних зборах „Народної Ради“, та завзято мовчить і в своїй „Правді“. І се, бачите, має бути орган політичної партії!!

М. Павлик.

Про „строїтелів“ та „руїнників“.

Відповідь М. Павлика П. Кулєшу.

Високоповажений Добродію!

Позаяк мені приходить ся відповідати Вам в оцім вірі „Народа“, що буде розісланий яким 600 нових людею, на показ, — то позвольте мені, перше чим відповідати Вам, повторити тим людім, у чім тут діло. Воно, бачу, буде добре і на Вашу думку.

Мавши велику для мене, як Русина та ще й радикала честь, порядкувати бібліотеку після славно звїстного польского писателя і діятеля Осипа Крашевського у Кракові в 1887-8 рр., я наткнувся там на Вашу, Високоповажений Добродію, переписку з великим Покійником про Ваш побут у Львові, в 1882 р. та про Ваші тодішні зносини с Поляками. Я зняв, за дозволом сімї Крашевського, копії з тої переписки і, переконавшись, як несправедливо писали були про ту Вашу кампанію галицькі рускі газети обох таборів — старих і народівців — я ще 1888 р. попросив Вас дозволити мені оповістити ту переписку. Ви на се згодилися, та мені годі було зробити се зараз і я мусїв ждати кращої нагоди. Коли ж під кінець 1890 р.

У нас настала т. назв. „угода“ народовців не певними Поляками та з австрійським правительством, походить на ваші зносини с Поляками 1882 р. і коли „Галицкая Русь“ вивела; оце недавно, і Вашу справу для доказу, що увесь українофільський рух, мовляв припечатаний галицькими народовцями угодою — польська інтрига, та при тім, своїм звичаєм, набрехала і про Вас, — я зважив, що настала крайня пора вивести сю справу на чисту воду, і за Вашим ласкавим повторним дозволом, я оповістив названу переписку в 20 і 21 прах „Народа“ за той рік, додавши до того Вашу переписку зі мною в сій справі з 1888 і 1892 рр. Між инчими я підніс там одно місце з Ваших листів до Крашевського, де виразно сказано про ціль Ваших торгів із Поляками 1882 р. а іменно, що Ви домагалися від Поляків, щоби вони дали через Вас Русинам „підлогу у всему тому, на що Русини по правді нарекають“. Окрім того я підчеркнув і те місце, де Ви домагалися від ширшої громади панів Поляків запомогти Русинам в найширшій і безконтрольній діяльності їх. Нарешті я коротенько указав Русинам, особливо народовцям на те, що їм слід вивести з Вашої невдачної кампанії с Поляками в 1882 р. Се очевидно ловило народовців з 1882 р. і москвофілів у „Галицкой Руси“ на брїхні, немовби Ви були запродалися тоді Полякам. Як і треба було ждати, ані народовці в „Ділі“, ані тим менше москвофіли в „Галицкой Руси“ і доси не піднесли тих фактів. „Діло“ тільки надрукувало половину Вашого листу до мене із сущими пропусками між инчими про спільну роль народовців і москвофілів у сій справі „Г.ж. Русь“ навіть не заїкнулася про те; що в „Народі“ оповіщено документи про ту справу. Се мабуть тисячний образочок спеціяльно галицької культури, про котрий тут нічого говорити.

Не розбираючи подрїбно Ваших поглядів на польско-руські відносини, вказаних у названій переписці, я обернувся з деякими критичними увагами про Вашу кампанію з 1882 р. до Вас особисто та просив розказати справу докладніше. Ви відповіли мені отвертим „листом до Редактора „Народу““, що я й надрукував у 22—24 прах „Народа“ за 1892 р.

В тїм листі Ви найперше розказали суть діла, а після того сказали й свою теперішню думку про відносини Русинів с Поляками. Ви розказали, що прийїхали у Львів видавати українські переклади й переспіви чужонародних творів, котрих не вільно видавати в „чиновній пустині“, де „ради якоїсь измечтаної політикою будучини тіснять віковичний Божий дар — слово“, та почали „Шекспіровими Творами“, а рівночасно видали тут же збірку власних віршів п. з „Хуторна Поэзія“, де відіекалися едави козацького гетьмана, що з Вас були зробили в 1847 р. російськї урядники, та вихвалили монархів. На Вашу книжечку, — не вважаючи на те, що Ви виступили в ній під „москво-монархічними прикметами“, — звернув велику

увагу Ваш волинський земляк Осип Крашевський. Він написав своєму шкільному товаришеви у Львові лист, що Ваше слово, якби єго Поляки приголубили, „отверезило б Русинів з їх оморочу в політичних і соціяльних справах“. Товариш пок. Крашевського зайшов з єго листом до Вас на Вашу убогу квартиру (з котрої Гал. Русь зробила мало не палату!) і з того пішло Ваше пізнанє з галицькими Поляками — політиками. Вони, як і Крашевський, признавали перед Вами, що розлютили галицьку Русь своєю перевагою в політиці та казали Вам, що раді поправитися. Ви торгувалися з галицькими панамі-дуками, чим би вони „поступилися Русинам за Вашим посередництвом“, пани, — як Ви кажете, — „готові були на великі грошові жертви і на вповажливий для Руси компроміс, аби „задоволені Русини не дихали на Польщу важким духом“. Діло дійшло було вже до того, що один польський князь, руского роду, мав просити задля того авдієнції у цїсаря в Відні, куди й Ви поїхали для поради с тамошніми високопоставленими Поляками — Смолькою та Зімялковеским. Тимчасом, по дорозі у Відень, Ви переконалися с краківської польської газети, що польські політики Вас підїшли. В газеті була надрукована панєса енциклїка про віддачу єзуїтам руских Василїян з їх добрими. Про те знали напевно ті польські політики, що з Вами балакали у Львові. Знав мабуть і Крашевський, тай навіть не відповів Вам на Ваші раччі просьби за те, щоби він сам виступив публично та підпер Вас перед панамі-Поляками у Ваших домаганнях від них для Русинів. У Відні ані Смолька ані Зімялковський навіть не заїкнулися з Вами про справу, хоть напевне вони перші знали про те, що єкоїлося з Василїянами. Ви видали у Відні по німецьки брошуру протів панєскої енциклїки п. з. *Die Vergewaltigung der Basilianer durch die Jesuiten*, — та віденські власті як єтїй єконфіскували єї, через що і дрезденський видавець Брокгауз не схотів печатати українського тексту. Після того Ви покинули Відень і Галичину з панамі Поляками, київши на відїздім, в очі польським та австрійським політикам, як у нас довго говорено голоєно, — ось які слова критики-росенуки: „Де кінчиться Азія?“

В моїм приватнім листі до Вас я навів Вам єдї три помилки у Вашій кампанії з 1882 р. 1) Як могли Ви надїятися на що небудь путне від панів-Поляків для української справи? 2) Ваші слова про те, що ворожнїя між Русинами і польськими панамі нестїйна, зовсїм хибна, бо се ворожнїя між людьми супротивних собі інтересів: єкономїчних, соціяльних і політичних і 3) Руському народові годї надїятися на те, що єго двигне з єкономїчного і морального унадку грошовите панство: польське, московське, чи й своє, а треба єму самому двигатися з єдиненими силами.

В другій половині Вашого отвертого листу до мене, Ви відповідаєте й на єї мої уваги. Хотї Ви в тїй відповіді, на жалє, не чїпаєте моїх соціяльних уваг про Русинів і панів-По-

ляків і, ще на більший жаль, не наводите точок „вповажливого компромісу“ польських політиків для Русинів 1882 р., — та мені все таки ясно, що Ви взагалі думаєте про такі справи і які то можуть бути дійсні точки такого компромісу.

Позвольте мені відповісти Вам як найзагальніше.

Остатніми десятками літ Ви стали завзято критикувати українську історію і теперішній український рух, — по Вашому, затроні і козаколюбцями, і Поляками, і Москалями, та стали шукати історичної правди, „якаб вона ні була гірка“, при чому Ви, як кажете, держитеся „цупко документального матеріалу“. Не стану Вам відмовляти ані права робити так, ані щирости в тих Ваших заходах, ані тим менше патріотизму, — як се, на жаль, роблять галицькі та українські Русини. Я підписуюся обома руками на безоглядне шукане всякої правди, а тим більше історичної, — та тільки: чи Ви робите се об'єктивно, безпристрасно? чи вірите тому міра, якою Ви мірите у нас історичну правду? чи вірні виводи, які Ви робите з нашої історії та новітнього українського руху, а головне: чи кренкі ті підвалини, які Ви раді покласти під дальший розвиток руско-українського народу?

Мені бачиться, що воно далеко не так. Ви доходите історичної правди головно для доказу, що пани, — польські й російські, — урядники, державники — то „строїтелі“ та „культурники“, а українські козаки, селяни і ті, хто з ними стояли і стоять — то „руйніки“, варвари. Ви так і звете їх у листі до мене. Ви твердите, що пани все тільки будували порядок та культуру, козаки ж і селяне усе руйнували їх. Отже навіть, якби правда була, що вся польська та московська шляхта будувала порядок і культуру — хоть ми добре знаємо, що напр. польські королівські власти мусіли в одно воювати з буйною та „нестатечною“ польською шляхтою за для якого-небудь порядку в державі — що кожний польський шляхтич, навіть „на zagrodzie“ вважав себе монархом і своє господарство — монархією в польській державі, — якби, кажу, навіть правда була, що то був справжній порядок і справжня культура, — то все таки приходиться запитати Вас: а чимиз руками, чим потом і кровю робили се державники? Чими руками дідиці підносили своє панське господарство? Чи не селянськими? Хибаж се руїна? Ви кажете, що пани польські мусіли боронитися від мужиків, строгими конституціями, як „члени асоціації труда“ тим, що політична економія розуміє під словом капітал. А позвольте Вас запитати: чії руки запрацювали ті панські капітали і хто власне складав „спілку праці“ на панських господарствах? Чи не мужики? Запевне, мужики, кривджені панами, иноді й руйнували панське добро, а все ж таки найбільшу частину свого життя мужики „строїли“ — працювали не тільки на себе, а й на панів, і коли порівняти мужицьку руїну з тим добром, яке вони придбали панами і держав, то се остатнє да-

леко переважить. Чи культурно ж робили польські й російські пани-деспоти, пускаючи придбане мужиками добро на піятику і таке инче та потім видушуючи з мужиків чим раз більше праці на заплата таких видатків, та ще й відбираючи у них останки громадянських прав, що такі були встановили по своїх громадах та зборах ті „варвари“? Як порівняти сю панську руїну з мужицькою, то ще не знати, по чієм боці буде перевага. Що й казати: під Польщею і Росією переважна більшість панів просто руйнували мужиків економічно, соціально і політично, та по часті й морально. Протестуючи проти сего, селяне запевне робили помилки, — та чи в основі не мали вони на протест право, як люде, що також хотіли бути учасниками панської культури, поставленої своїми власними руками, а тільки при помочи панського розуму, також придбаного через мужицьку працю? Ви кажете, що якби перемогли були мужики та видали свої *Voluntaria Legum*, то вони були б ище несправедливіші від панських. Воно мабуть і було би так — мужики, звичайно, були темні, розбиті тай розсерджені ціпками, — тільки чи праведно робили „культурники“, накидаючися на селян за те, чого й не було? Чи праведно відмовляти мужикам усякого правного захисту і змоги сяк-так просвітитися — як се робили пани-кріпостники та пізніші прихильники їх?

Ви берете за але українським історикам те, що вони стоять на боці козацтва і селян та твердите, що тим ті історики вивертають історичну правду, виказують історичну пристрасність до певних верстов. Я готов признати Вам, що се по трохи правда, — та чи се резон для Вас лаяти ті верстви та прихильників їх у користь инчих верстов, котрих кривда над селянством була тим більша, що вони були світліші? Чи се у Вас не пристрасність історична? Чи се не тенденційне розуміння історії? Чи се не великопанська отрута — польська й російська? Чи роблять так сучасні західно-європейські історики, навіть аристократи, хоть і їм приходиться розказувати про масові рухи, в котрих иноді було куди більше „варварства“, — по Вашому, — аніж у рухах нашої маси? Чи роблять так природолюбці, на котрих Ви указуєте в листі до мене, згадуючи про свої недавні історичні праці? Чи накидаються природолюбці хоть на явно шкідливі звірі — на вовків, гадюки й т. и. та чи виносять під небо голубів і т. и. ангелів серед звірів — правдивих, або вимаячених ними?? Ось на що Ви мені відповіжте!

(Конець буде.)

Задля важности теперішньої політичної хвилі, ми мусіли відложити до слідуючих нрив отсі статі: Гал. рускі радикали перед російською публікою; Смертельність у Галичині, В. Охримовича; Неоплатність р. української літератури, М. Павлика; Про теперішній стан руского театру в Галичині М. Павлика й Нестора Яворовського; Соціальний промінь, рецензія М. Драгоманова і др.

Виходить 8. і 22. л.
кожного місяця і ко-
штує за рік :

4 гульдени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

Редакція

й Адміністрація
на ул. Германській
ч. 607.

орган руско-української радикальної партії.

Зйїзд делегатів нашої партії

від груп: коломийської, станіславівської, львівської, краківської й віденської відбувся 22 л. с. м. у Станіславові. Зйїзд відбувся за особистими запрошеннями з усякими можливими обережностями що до 2 §. устави про збори. Оглянено докладно дотеперішню діяльність нашої партії серед інтелігенції й народу, та установлено програму найближчої нашої акції. З дотичних ухвал що до того остатнього і тактики можемо, поки що, оголосити тільки ухвалу про наші відносини до інших руских і не-руских партій. Тут задержано ухвалу попереднього зйїзду — не входити в компроміси з ніякими партіями з тим, що можлива й спільна акція з людьми інших партій в певних справах, згідних з нашою програмою. Найбільше часу заняла дискусія з поводу звісного рескріпту намістника і пошвства. Ухвалено односторонно, що партія мусить вести боротьбу протів ксерікалізму, та що до тактики в сій боротьбі полишено членам партії вільну руку. Рівночасно сконстатовано, що в справі принципіяльного становиска супротів нашого пошвства, в партії нема ніяких ріжниць — ріжниця є тільки в тактиці.

Делегати віденської групи зложили таку декларацію: „Віденські товариші-академіки вважали своїм обовязком ширити принципи нашої радикальної партії серед віденських академіків-Русинів, та не вважалися обовязаними закладати особного академічного радикального товариства. Протівно, наші товариші давали право людям усяких переконань, і коли таки повстало нове народове товариство „Громада“, то се сталося під впливом посторонної агітації. Через заснованє „Громади“, до „Січі“

належать тепер фактично тільки члени радикальної партії. Що до політичної акції, члени віденської групи завше зазначували свою солідарність з усею радикальною партією. Особливо вони звертали увагу на діяльність Коломийців серед мужиків, тому, що масовий рух уважають головною матеріальною і моральною силою радикальної партії. В остатній хвилі, віденські радикали дали почин до устроєня у Відні віча Русинів усіх партій в справі звісного рескріпту намістника. Тим вони не спроневались ухвалі попередних зборів радикальної партії, щоби не входити в компроміси з инчими партіями, бо то не був компроміс, а тільки спільна акція в сій одній справі. Своім поступком віденські радикали не вступилися за наше пошвство яко клясу, але стали на загальнім становиську. Коли зробили таке віче спільно з двома инчими рускими партіями, то се сталося з подвійних причин: тактичних і принципіяльних. Принципіяльних тому, що ми вважаємо теперішню хвилю за найвідповіднішу до використання низького пошвства в користь агітації за демократичний лад церкви і її автономію“. (Тактичних причин наші віденські товариші не бажали подати до прилюдної відомости).

Що до поділу радикалів на дві партії — космополітів і націоналів — поданого д. Романчуком на загальних зборах „Народної Ради“, то делегати віденської і львівської групи заявили, що се сталося з почину самого д. Романчука, і воно не має найменшої фактичної підстави. В політиці ми всі націоналісти — в зміслі демократизації нашої національної політики, — побудовані єі на як найширших масах нашого народу в Австрії й Росії. Тут народовці, як і москвофіли, не мають найменшого права вважати себе націоналістами.

На зйїзді подано нам поправки в справі ста-

новаска редакції до виступів відецьких і львівських товаришів, що до рескрипту намістника і поповіства, та для браку місця, ми мусимо відложити ті поправки до слід. кру.

Наша питома інквізиція.

Щод самий кінець минушого року, усі три наші владики видали соборне протів „Народа“ куренду до попів, обов'язуючи їх, не тільки не передплачувати нашої газети, а й виступати протів неї усіма силами, дбаючи про те, щоби ві ніхто з вірних не передплачував. Сим наші питомі інквізитори видали світле свідоцтво своєї безсильности супротів нашої газети і нашого руху в загалі — аджеж протів „Народа“ вже була видана куренда 1890 р. і нічогосінько не помогла. Нашій газеті за мало буде й сто таких куренд, бо вона не стоїть на рабських душах, котрі би злякалися наших владик, а виробила собі хоть невеличку, та незалежну публіку. Ми й не згадували би про сей новий подвиг наших владик, якби не інші річи — дуже сумні, самі про себе.

Наші владики забороняють „Народ“ через те, що буцім то він веде своїх читателів до браку ідеалів, до звірської дикости та до визискування слабших. Се з боку наших владик, або грубе незнання нашої газети й нашого напрямку в загалі, або безпардонність супротів противника. Коли наші владики що небудь знають, то вони мусять знати, що радикали й соціалісти кладуть свої голови за високоідеальний лад межи людьми — такий, який і во сні не просниться прихильникам царства божого на тім світі (такого царства тут, на землі, церковні старшини вже від давна не бажають). Значить, у радикалів і соціалістів є своя релігія — соціяльна: релігія правди на землі. Мусять знати наші владики й те, що звичайно релігійність чи конфесійність — не одно з моральністю, бо багато й багато конфесійних людей низько неморальні (возьміть тільки жидів-лихварів). Ми не думаємо учити наших владик чемности й справедливости супротів ворогів, та

скажемо їм, що справді ідейні люде цінять ідейність і в противнику.

Се ідейний бік справи. Якій можуть бути практичні послідки Вашого, панотчики, кроку? Що подумают про Вас читателі „Народа“, коли найдуть у ній протівне тому, що Ви кажете про него? Що подумают про Вас навіть ті панотці, що, бажаючи чесно боротися з напрямком „Народа“, возьмуть тай заперенумерують его, помимо Вашої киренди? Адже ж у таких попів чейже стане на тільки логіки, що для успішної боротьби с противником, треба найперше знати его добре?! Фатальність куренди протів наших газет, для самого поповіства й віри, вже доказує ось який свіжий факт. О. Шидловский, парох Староміщини коло Підволочиськ, на котрого була допись у „Хліборобі“, запитав нас, чи ми помістимо его спростоване. Ми, розумієся, відповіли, що помістимо. Тепер же, після куренди, о. Шидловский пише нам, що не може користати з нашого дозволу через те, що нашу газету не вільно читати. Представте ж собі, що „Народ“ і „Хлібороб“ справді будуть „підкопувати церкву і поповіство“, при чому можуть бути й невірні дописи, котрі би конче треба було поправити, в інтересі самого поповіства і церкви. Так, по духу куренди, се-го зовсім не може бути: зачеплені попи не зможуть містити в „Народі“ та „Хліборобі“ спростовань, не зможуть нам і процесу виточити, бо вони навіть не сміють знати, що у нас надруковано! Чи міг же що гіршого видумати і найлютіший ворог поповіства?! А ще як наші владики й самі не возьмуть у руки наших газет! Се одно, що кидає досить ярке світло на самих наших непокликаних цензорів. В своїй завзятости, вони не тільки не бачать у нас ідейности, а й не бачать того, що засудили поповіство і церкву на повну безборонність із їх боку!

Іще сумніє те, що середньовічні штуки тих цензорів, можуть у нас убивати великі видавництва і цілі партії. Остатна куренда наших владик видана спільно протів „Народа“, „Хлібороба“ і „Галицкой Руси“ — так Галицкая Русь мусіла перестати виходити, так само, як перед роком перестала виходити, від такої куренди, „Червоная Русь“. Редактор

„Червоной Руси“, д. Марків, писав, що то-му перестає видавати газету, що не хоче со-блязняти світа боротьбою протів духовної вла-сти. Сим разом д. Марків попробував трохи боротися протів куренди — вніс жа-лобу до суду на митрополита, за обиду чести — та врешті таки мусів закрити газету під назвою „Галицкой Руси“ і видає нато-місь „Галичанина“. Тільки ж і тепер д. Марків трепеще за нову куренду і через те заявляє згори, що „Галичанин“ „будеть держатись далеко на стороні отъ вопросовъ, входящихъ въ сферу догма-товъ и вѣроученія, а которыи могли бы ввести его редакцію въ недорозумѣніе съ верховными церковными властями“. Се значить капітуляцію органу москвофіль-ської партії зі своєї основної справи — пра-вославія. Після сего натурально буде, ко-ли той орган скапітулює з усього, що не подобався церковним властям. Ось вам „вполнѣ независимый органъ“, ось вам „незыблемыи основы“ старорускої пар-тії — св. церков і ві служителі! Ось вам найкращий доказ певности політики або якої небудь справи, основаної на по-півстві! Попівство москвофільського нап-рямку болюче діймлене упадком своїх органів. — а чи рушиться хто з них?! чи запротестує протів такого насильства над конститучійними свободами? Ні! по-ни вміють тільки кричати, коли їх за-чепити критикою, а всі політичні свобо-ди вони любісінько віддають на поталу всякому стрічному й поперечному! На таку відвагу не стає і їх прихильників із світських людей. Всі вони раби рабів-духовних властей.

А не думайте, що се у нас так тільки з москвофільською партією. І на-родовска партія тут також не крінка: „Дѣло“ як стій повалилобися від одні-сінької митрополичої куренди. А воно, бачите, також „зовсім незалежне“. — як чваниться редакція. І справді, тепер при-ходить черга на народовські видання, бо соборна куренда видана не тільки про-тів трох названих видань, а й протів „инчих похожих на них“. Тепер же, піс-ля впадку „нової ери“ „Дѣло“ й „Бать-ківщина“ таки трохи похожі на „Народ“ і „Хлібороб“, і з „Батьківщини“ ще й доси не знята куренда, видана протів неї за редакції підписаного, іде в 1889 р.

Тоді „Батьківщина“ видержала куренду, бо ві читає незалежна публіка — селяне, але тепер, хто знає, що було би..

Та найсумніше те, що наші держав-ні власти терплять такі річи, як куренди протів цензурованих газет. Адже ж се вриванє духовної власти в основні права конститучійної держави — підкопуванє в корени конститучійних основ держави! Сказано, правда, що піддані не обовязані слухати таких куренд, але ж, як бачите, у нас іще така маса рабів чи малоліт-ків, що слухає й боїться й очевидячки антиконститучійного розказу духовної вла-сти, хотьби як вопиючого! Що-ж буде, як тота маса послухає щось такого, що піде протів самого істнованія держави?! Аджеж не виключена можливість і таких церковних властей? Сила таких куренд над темними рабами — меч обосічний і вже через те конститучійна світска дер-жава повинна раз заборонити строго цер-ковним властям, робити що небудь та-кого, що не годиться з загальними кон-ститучійними свободами. — чого не відь-но робити инчим горожанам. Або є пра-ва рівні для всіх, або їх зовсім нема.

М. Павлик.

Наше попівство і цивілізація.

В І. ч. „Народа“ в статі „В справі цер-ковній у Галичині“ редакція говорючи про зві-сний рескрипт намістника і про ті погляди, які виказали про него різні радикальні групи, до-торкнулася також, хоч якось неспіло, моїх по-глядів, висказаних в „Kurjerze Lwowskim“. Оче-видно, що тільки до моїх статей, помішених в тій часописі из „Nowy kulturkampf“ відно-сяться слова редакції „Народа“ (стор. 5). Іна-кше поглянули на рескрипт намістника наші го-варіші у Львові й Відні. Дехто з них висту-пив публично протів рескрипту в обороні на-шого попівства, его цивілізаційної ваги серед нашого народу і т. п.“ Дуже жаль, що ш. ре-дакція не схотіла троха докладніше розказа-ти читачам „Народа“ думок виложених в мо-їх статях; тоді певно не булаб потребувала догадуватися в них двоякої ціли: або при-хилити до себе попівство, або повалити на-містника, і не булаб мусіла доходити до фа-тальної перспективи, що доси ні на чім не зій-шлися практично народовці, москвофіли й ча-стина радикалів, окрім на одній однісінькій точці — на обороні попівства. Відкликаючись на за-зив редакції — пояснити сю свою „помилку“, я й пишу отсих кілька рядків, надіючись, що не відмовите їм місця в „Народі“.

Коментуючи в „Kurjerze Lwowskim“ разом рескрипт намісника, статтю д. Креховецького (редактора урядової „Gazety Lwowskiej“ в „Czasie“, де ширше розведено і спеціалізовано закиди піднесені намісником против руського духовенства і протест 40 понів перемиської єпархії против рескрипту намісника, де ті пони в відповіді на рескрипт кинули каменем на цілу польську суспільність, я висказав ось які думки:

1) Рескрипт намісника і доповняюча його стаття д. Креховецького перемінюють справу еміграції руських мужиків в новий культуркамінь, в боротьбу о обряді і форми церковні.

2) Намісник, а особливо його підвладний редактор не мали права вдаватися в цензуроване того, як руські пони сповняють свої духовні обов'язки (бож о се головно ходило), а тим менше мали право входити на поле обрядів і церемоній церкви руської, де вони зовсім некомпетентні.

3) Рескрипт намісника і статі старости-редактора важні особливо задля того, бо в них бачимо заповідь тих постанов, які готуються в горі для „реформи“, т. є. обезцвітчення і облатиннення руського попівства.

4) Облатиннення те, котре почалося від заведення celibату, відвернулоби з часом наше попівство до решти від живого зв'язку — не кажу вже з мужиками, але з рештою інтелігенції руської, а тим самим позбавилоб наш народ того елементу, котрий досі — чи зле чи добре — а все таки двигав на своїх плечах галицько-руську цивілізацію: закладав школи, пронагував тверезість, боровся колись разом з мужиками за ліси і пасовища, творив сяку чи таку літературу, видавав книжки, газети, збирав і публікував пісні народні, двигав і піддержував театр, komponував музику, закладав читальні, крамниці і т. і. Я застерігся в своїй статі, що зовсім не закриваю очей на хиби руського попівства, але ж надіюсь, що автор „Руських народних читалень“ не заперечить, що воно у нас досі справді робило досить широку і ріжносторонню цивілізаційну працю. Я порівняв свою працю з тим, що робило і робило рівночасно духовенство латинське, котре матеріально і в товариському погляді стоїть далеко лініше від нашого, і сказав отверто (в польській газеті), що між працею і здобутками латинського а руського духовенства нема навіть ніякого порівняння.

З сего вивів я, що коли тепер „реформи“ здужають відвернути наше духовенство від тої его дотеперішньої праці (виливи ультрамонтанізму і сауїтства відвертають его від неї вже й тепер щораз більше!) то рівень цивілізації серед нашої галицько-руської суспільности бодай на якийсь час буде мусів понизитися, т. є. що елемент руський у Галичині буде мусів ослабнути в боротьбі конкурентній з польським, навіть колиб реформоване духовенство заховалося в тій боротьбі зовсім неутраляно.

5) Переходячи до перемиського протесту понів я підніс в нім одну, по моїй думці прин-

ципальну хибу. Замість сказати намісникови, що справа еміграції є справою соціально-економічною і яко така не належить до юрисдикції духовенства і нігде в світі казальницею і катехізисом не буває полагоджена, протестуючі станули на тій самій хибній ґрунті, на якій станув рескрипт, т. є. признали, що вони не в силі спинити еміграції для того, бо мовляв Поляки підконують повагу руського духовенства. Я вказав при тій на приміри Німеччини, Англії і навіть польської мазурщини, де жадні Поляки не підконують поваги духовенства а де про те духовенство також не може спинити еміграції.

Отже була вся „оборона попівства“, якої я допустився. Грішний чоловік, а й досі думаю, що не зробив помилки, і що також редакції „Народа“ і „Хлібороба“ не будиб зробили помилки, як би були стали відразу на сю стежку. Не о прихилене духовенства ходило міні, ані о обелене намісника (я ще, спасибі богу, не обхонат, щоб думав, що від моєї статі в „Kur. Lw.“ намісник унаде!), а о справедливе трактоване справи, котре „благовременно и безвременно“ є обов'язкове.

Іван Франко.

Друкуючи радо статейку т. Франка — адже ж ми з засади нераз друкували й поясненя противників нашого руху, — ми скажемо до неї небагато. Згадуючи про публичний виступ декого з наших львівських товаришів в обороні попівства, ми справді мали на думці деякі уступи статей т. Франка в Kurjerze Lwowskim, та не могли вказати на них через те, що вони не підписані — а то ми поновили би буди літературну нечестивість. Через те ми не могли й розбирати тих статей. Т. Франко покликуюся на наші „Читальні“ — огляд того, що зробила для народу наша інтелігенція в Австро-Угорщині за 1772-1880 рр. Ми справді вивели там на світ божий усе добро, яке коли зробили наші попи народови, при чому ми горяче похвалили тих ревних діятелів, уважаючи їх за героїв. Та, на підставі того ж матеріалу, використаного нами з математичною точністю, ми мусіли ствердити, що то були тільки одиниці, та що до них загал попівства відносився байдуже, а то й ворожо. Яке лихо загодівав нашому мужицтву загал попівства, там также сказано. Ми певне не скривдимо наших понів, коли писати мемо історію найновішої їх діяльності. Та инче діло писати історію, а инче робити її. Що іменно з попівської кляси у нас виходили діятелі народні, сему не дивниця — адже ж се була у нас єдина богатша і просвіченіша кляса. Якби у нас було богате купецтво, і з него виходили би такі, а мабуть і ліпші діятелі. Цивілізація іде й від Ротшільдів — та з того іще зовсім не виходить, що нам треба підносити й боронити Ротшільдів в боротьбі їх з инчими вищими клясами. Загально звівний факт, що попівка кляса склерікалізувала не тільки

ую нашу політику в Австро-Угорщині, а в загалі уся діяльність Русинів, через що усякі починки Русинів і доси слабі й не поступові навіть на тільки, на кілька би се могло бути при слабій праці кунюк світської інтелігенції. Якби не були колишні заслуги нашого духовенства для розвитку нашої народности, то все таки факт фактом, що тепер чим раз більше світських Русинів. — з інтелігенції й селян, — бачать, що попівека класа стоїть колодою на дорозі дальшого поступу Русинів. З яких 4000 поїв ледви чи набереться 100 їх таких, що справді працюють для народу, тай то ще можна поспорити про якість тої праці, бо й вона в значній частині їде напр. против діяльности радикалів. [Ми знаємо, який огромный вплив має попівека класа на народ, маючи ще в руках душі маси наших селян. Знаємо й те, що та сила могла би зробити нашому народови величезне добро. Та в тім то й горе, що вона того не робить і не може робити, а в загалі робила й робить противне. І ми не бачимо найменшої змоги поправити лихо. Тим то, по нашому, перша умова цивілізації у нас, особливо серед селян — еманіпація руської політики і руської діяльности в загалі від нашої попівекої класи. До того їде увесь наш рух по селах і то з почину самих селян. А в тім мусить нам помагати усе те, що вменчує вплив попівекої класи. О тим то і в боротьбі тої класи з инчими вищими класами за обряд і т.и. ми не можемо ставати в її обороні тим більше, що вона зовсім не так поступає до нашого руху. Зрештою, в „Народі“, ще за відвічальної редакції т. Франка, було писано про користь для руської цивілізації таких річей, як celibat нашого духовенства. Значить, ми тільки пішли далі в тім напрямку.

М. Павлик.

19 лив. 1893.

Про „строїтелів“ та „руїнників“.

Відповідь М. Павлика П. Кулешу.

(Далі.)

Ви побиваєте мене Качалою, що, мовляв, у своїй історії мовчить про мужицку кривду над польськими панамі, та додаєте, що мовчанка мужиків у письменнах дає гуманістам повну волю ерасторетувати на користь первобутнього варварства в боротьбі його з прогресовою культурою.

Я думаю, що сего годі сказати з повним правом навіть про націоналістичну українську історіографію; я ж, як загалом усі радикали, тут ні при чім — запевняю Вас.

Книга Качали не історія, — а політичний памфлет, де вирочим автор виріс понад голови польським панам і ксьондзам, бо в своїй практичній діяльності, напр. парламентській Качала стояв при союзі Русинів з магнат-

ско-клерикальною польською партією, і сам завжди був крайнім клерикалом. Через те ми, радикали, остро критикували його, і він не мав на нас ніякого впливу, ані доброго, ані лихого. Я справді не знаю, відки Ви таке взяли?

У Ваших словах против мене ізза Качали — одна правда: ми справді радикально росходимося в думках про всякі стани серед нашої народности. Ви пишетеся на отсе древньо-руське слово: „Горе тобі, голово, окреме плеча, горе й тобі, плече, окреме голови“ і додаєте: „На тому и громадянська рівновага руська стояла, що можна було людині потужної голови и ручого плеча знятися из гряді хочби й у князі.“ Гарно! А щож Ви скажете на найновіший напрямок серед людської громади до установи таких порядків серед людей щоби могло ставати чим раз більше ручих плечий і враз потужних голов; щоби всім вибиватися з гряді, коли не в князі, так у виборних усім народом орудників та в люде?? Та скажіть і те, чи сходитьсь той староруський погляд з тим, з якого Ви дивитеся на українську історію, тоб то з панським поглядом на масу, що, по панському, вічно стояти мусить на тім, на чім стоїть не покомівку?! Та, з якої речі Ви винувате наших селян, коли вони, по своєму, власне ішли до того, щоби зніматися із гряді та рівнятися хоть с польськими шляхтичами?

Ви кажете, що якби не пани, а мужики взяли були верх, то культура була би оізінилася на сотки літ — мовляв: не було би ще ні „Народа“ ні „Хлібороба“ ні мене, ні Вас, ні Костомари, і Ви кличете до мене, „подякуймо хоч за самих себе панському режимові.“ І подякуймо; чому не подякувати?

Та я додам: „Подякуймо хоть за самих себе і тим „варварам“, нашим селянам, що мовчали в письменнах, та не мовчали в своїх піснях і т. п. та зберегли нам так не тільки наше живе слово, а часто й таку гуманність, якої ми не бачимо в творах більшости тих панських „культурників“, що кричать у письменнах та далеко не по культурному, супротив меншого брата. Подякуймо тим „варварам-руїнникам“ за збережене ними добро, на котрім ми вчилися і нашої живої мови і по часті прихильности до своєї країни. Подякуймо їм за те, що не вважаючи на всі удари на нас від своїх, польських та російських „строїтелів“ — а оба ми можемо се сказати сміливо про себе, ми все таки не збилися з вірної дороги до прогресу у нас тай доси маємо наше живе слово за найкраще наше добро, за підвалину до прогресового культурного руху у нас, тай працюємо на тій підставі й будемо працювати — не „якоже книжници и фарисее, польські й російські. Подякуймо нашим селянам тим більше, що вони виробили й зберегли нам те добро серед ненастанної боротьби зо „строїтелями“ просто за право істновання... Ех, чи Вам се мені говорити, Вам — такому доброму знавцеві нашої мови, Вам — авторови...ну хоть „Записок о южной Руси“ — твору безсмертного для наших селян та, повірте, і для Вас??!

що дивав
П. Ко-у
ноз. 60х.

200 арс
50х

Київ
Мисл. дог. 1892
Дзирі
Київ

Та лишімо на боці історію — помилки є розумним людям не указ. Я, як сказано, не прихильник ніякої тенденційної історичної праці, навіть про сучасні нам справи. Та все ж таки я в прихильності українських істориків до козацтва і селянства бачу культурний соціальний елемент — пошуку до праці інтелігенції в користь чорного робучого люду, і тепер. Тота прихильність перейшла і в українську белетристику і в загалі в літературні праці Українців про народ і для народу. Ви ж і тут бачите отруту, прославлюване „няної різанини й руїни прозою й віршами“. Хіба ж се так? Хіба і найпристрастніше вважане селянина за брата, за чоловіка, достойного всяких земних благ на рівні з вибраною кункою культурників — хіба се у Вас такий проступок? Я сей гуманний бік української літератури маю за найкращу запоруку нашого прогресу, за певний знак того, що наші справжні прогресісти не захочуть заховати користей прогресу тільки для себе, а віддадуть его на ужиток як найбільшій масі своїх земляків — „варварів“. Отже я сказавби тільки, що той гуманний бік української діяльності в загалі тепер іще за мало розвитий на власнім ґрунті, й за мало орозумлений похожими рухами у західній Європі. Тут діло зовсім не в прославлюваню хиб народу у думках і вчинках — того майже нема ні в кого з українських писателів, особливо новітніх драматургів, творів котрих Ви очевидячки не бачили, — а у радикалів є тільки противне. Ми проповідуємо, словом і ділом, прихильність до нашого селянина для его бідности і темноти, та зовсім не для того, щоби їм поклонятися, а для того, щоби народ із того двигнути вгору, на ступінь просвіченого чоловіка. Через те ми не лишаємо і камінь на камені ані з его старезного погляду на світ, ані з порядків, серед яких він живе.

Ви не радите нам надіятися на селян, бо вони, мовляв, не спорудили навіть нічого такого, як друкарня ім. Шевченка, на котру дала гроші пані Милорадовичка. Ми могли би Вам указати на такі приміри в нашій історії, як Стівронігійський інститут із далеко більшою друкарнею, школою і т. и. заложений і віками удержуваний в значній частині кривавою працею руских чорноробів — членів того Братства. Та не будемо перечитися з Вами, і готові Вам сказати більше: мужики й доси власне немагають нам матеріяльно навіть у всіх тих заходах, які вони самі вже вважають невідмінними для себе, — та чому? Тому, що селяне бідні й розбиті, та що їх гроші идуть у руки всяких „*skarbowieczych*“ — як Ви звеє „культурників“. Ви радите нам надіятися тільки на тих „*skarbowieczych*“ і вказуєте на те, що між польськими й російськими „*skarbniczymi*“ є люде і високообразовані і високогуманні, що раді просвіті темного брата і готові задля того навіть жертвувати гроші. Ми самі знаємо, що се так і дуже цінимо таких людей. Та діло в тім, що то поодинокі

люде, виїмки, а не „*szersoka kumma*“ та „*jętnych ludzi*“, на котрих Ви кладете всю надію на підняте з упадку Руси. Повірте, що Ви дуже помиляєтеся. Ніколи широка громада маючих людей — грошовитий стан, не жертвує себе для меншого брата не то економічно, а й культурно, просвітно. Ви свою віру в галицьких польських „дуків-срібляників“ узали з того, що в Росії мали між просвіченими Поляками таких ширих другів і помічників, як М. Грабовський, Свідзінський, Едв. Руліковський, брати Головінські, Арцішевський, Зінович і др. Повірте, що російські Поляки в загалі зовсім не те, що галицькі. Та, знаєте, чому? Тому, що вони давлені російством, то й знають, що болять, скупляють свої сили на найважливішій і через те і господарство їх і моральні плоди — література й т. и. куди лінші від галицьких. Усе те пропало би, ми скрізь по землях давньої Польщі почули би стару пісеньку „*Hula! dusza*“, якби російські Поляки опинилися в такім стані, як галицькі, тобто в стані не тільки вільних, а й пануючих над другими. Се й подумати страшно, і ми самі такого не зважилибися ви являти, — се сказав би нам один російський Поляк-патріот, дуже близький Крашевському, що, значить, і сам міг таке вдумати. Розумієся, що з того зовсім не виходить, щоби Крашевський і другі російські Поляки не бажали волі для своїх земляків. Ми самі горяче бажаємо того Полякам, але ж приклад Галичини може довести до роснуки всякого чесного Поляка і Русина.

(Конець буде)

Неоплатність р.-української літератури

Під невидним та прозаїчним заголовком, *Нема грошей!* д. Ом. зачепив у 23 ч. „Зорі“ за 1892 р. переважну справу для дальшого розвитку руско-української літератури. Д. Ом. горячий прихильник того розвитку, ствержує факт, що наводять противники українства против потреби існування української літератури — неоплатність тої літератури, неоплатність не тільки там, де тій літературі не вільно розвиватися — у Росії — а й у нас, де розвій єї залежить майже виключно від самої рускої суспільности — від єї волі й потреб. Д. Ом. звалоє тут головну вину на руску публіку, що „більших, серйозніших книжок не бере в руки, а ловиться хіба на брошури — на дрібні повістки, молитовники, житія святих, малі збірники пісень, історійки Руси (з образками!), сонники, листи небесні і т. и. Переважно живе наша читаюча публіка газетами і просвітними популярними виданнями, та „образована“ частина тої публіки (цопи, урядники й т. и.) безцеремонно обходяться з періодичними видавництвами: не платять за них, ще й гніваються, коли того домагаться, не подають своїх нових адрес після переноси,

через що редакції тратяться на посылки в давні місця і т. и. Точні тут тільки селяне і в загальні бідніщі Русини, і се, скажемо ми, не дивниця, бо такі люде знають оцінити чужу працю й видатки тому, що самі живуть тільки з праці тай на друковане слово дивляться поважніше, ніж наша „вища інтелігенція“. На доказ безцеремонности наших „інтелігентних“ і богатших людей із замовлюваними ними періодичними видавництвами, ми могли би навести незлічимі докази з практики нашого власного видавництва, та обмежимося одним — найрізчим. „Милостивий Государь!“ писав нам передторік один із найживіших молодих москвофілів: — „читаючи вашу газету, я так її улюблював, що зважився (рв-шился) — на що би ви думали? — „просити вас посилати мені її даром!“ Ну, скажете, то москвофіл — се у него може край цивільної відваги. Так відповімо вам, що наше видавництво ніхто так не підорвав, як такі українствуючі — галицькі — читателі. Підорвали ж вони его тим, що ми їм посилали „Народ“ до плати, роками, на само слово, що заплатять, а вони й доси не здогадаються про те. А було й гірше... Д. Ом. наводить нарікання органів усіх трох наших політичних партій — Діла, Галицької Руси і Народу — на своїх передилатників і прихильників, та стверджує такий сумний факт: „Ніяка програма політична не одушевляє галицької рускої сусільности так, щоби вона сей або той орган вміла оцінити і йому відповідно помагала.“ „Інтелігенція наша, — каже слушно автор де инде, — не знає своїх обовязків що до спомогання видавництв, хоч знає 30 літ кричати про правонісь“.

Через неточність читаючої публіки, видавці газет неточні супротив друкарень, не можуть платити співробітникам, газети не розвиваються. Руско-українські писателі мусять заробляти собі на хліб інакше, пишуть тільки у свято, приханцем, і багато з них хапаються до праці в чужих літературах: московській, польській і т. д. „Потіха, що ось то нашими людьми інші народи радуються, вчаться від них, слухають їх, — потіха така дуже „сирітська“. Про кунку руско-українських писателів, що держаться українства, неважаючи ні на що, ш. автор каже так: „Письменники наші, можна сказати, люде єдині! Працюють за спасибіг нераз і ціле житьє. Видко, і нарід ім любий і праця для нього ім любя і вони жертвують для неї всі свої сили. Колись скажуть наші потомки: „Були у нас письменники, котрі для народу зробили багато, а нарід для них нічого, хіба декотрому виставив по смерті пам'ятник... Що ім з пам'ятників? Не практичні люде були, дуже непрактичні!“ „Честь ім за те!“ — каже мені насмішковато товариш, коли про такі річі ему говорю. А я гнівний: — Ну, честь своєю дорогою, але практично на купецький лад треба би у нас сказати передовсім: „Гроші ім за те!“ Ті люде божим духом не живуть, вони про свою предивну вдачу

нераз і нещасливі, переслідуювані, гнетені, а то, бувало, й голодні! Якби вони не журились о хліб насущний, мали погідні думки, не були заняті сею сірою буденщиною, то надієсь не такі твори творилиб. У інших народів перший ліпший меткий репортер гроші збиває, а у нас і ліпший письменник нічого писемом не заробить“.

Як бачимо, правда. Та тільки не вся. Безсвістних замовлювачів періодичних видань — стосунково мало; більша частина їх таки платить — адже ж відкись удержуєся у нас та на Буковині поперх 20 періодичних видань! Тому ж, що замовлювачі періодичних видань та ширша публіка не надто запалюються до руско-українських творів загалом, — також мусить бути якась причина. Нам бачиться, що тут більше винні самі писателі і в загальні ті, що ведуть наші видання, аніж публіка. Не бійтеся, і найтупіший наш читатель не відірвеся від свіжої, живої праці, написаної так, щоби з неї, як то кажуть, аж искри сипали. Та майже нічого такого у нас не водиться. Наші писателі — вони ж і політики — самі мало образовані і мало самостійні, систематично підходили під лад нашої „інтелігентній“ публіки — темній, поровнистій і претенсіональній, з доброю порцією кастового клерикального духа. Через те та публіка так увикла до того, щоби її гладити по голові, що в загальні не терпить нічого свіжого, нового — такого, що йшлоби протів її, віками скреплених думок і смаку. Критику така публіка уважає за атентат на себе, чи то на — „народні святощі“.

Маючи на думці вдоволити таку публіку, наші писателі й політики самі по найбільшій частині улюбдилися їй, то є — по просту звелася ні на що. Пишуть вони якби за напастю. Ані змісту, ані форми. Возьміть у руки писання наших найперших писателів, учителів рускої мови та літератури, — і ви зжахнетеся, як там мертвечина у змісті й формі, яке недбальство! Прочитайте хоть заголовок першої історії руско-української літератури, звісного професора єї Дра Ом. Огоновського: — Історія літератури руской! Чи не вріже вас сея фреза у само серце? Возьміть першу-ліпшу нашу політичну часопись та порівняйте єї з найобскурнішою газетиною на западі Європи, напр. французкою, або й польською з Варшави й Кракова. Яка огромна різниця! Там дібраний зміст і поданий читателям у найпринагіднішій формі, — тут груба неотесаність форми й безпardonність у виборі змісту.

„Буковина,“ „Батьківщина,“ „Зеркало,“ „Учитель“ і т. и. газети можуть послужити за взорець порожнечі змісту й недбалости форми. Безконечне довготерпіня публіки, що ще читає та піддержує такі видання!

Гарних стилістів серед наших писателів майже нема, та нема й таких, котріби добре бачили і показали другим нужденність нашої т. назв. літературної мови — і москвофілів, і народовців, котрі й тут різняться хіба тим, .

що одні пишуть етимологією без дашків, другі етимологією з дашками, або фонетикою.

Тільки отсе недавно, професор польської літератури в краківському університеті, Др. Осип Третяк, прочитав на засіданні краківської Akademji Umiejętności свою цінну працю п. з. „O słowach, które przeszły z języka polskiego do ruskiego“. Др. Третяк, Русин, написав ще раніше свою працю, видану і по руски п. з. Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка і на тій підставі став заходитися коло того, щоби йому дозволено викладати в крак. університеті й українську літературу. Так шок? „Галицька Русь“ вже згори виступила протів Дра Третяка, як протів полякофіла та претендента на кафедру рускої літератури у львівському університеті, після Дра Омеляна Огоновського. Ми майже певні, що тут так само ворожо виступлять протів Дра Третяка і народовці. А знаєте ви, що доказує в названій повисше праці той „полякофіл“, вихованець польських учених і професор польської літератури? Він доказує, що *руські писателі беруть слова з чужих мов — польської й т. п. — живцем, а тільки простий руский народ вибиває на таких словах печать рускості: припоровляючи ті слова до фінстичних прикмет руско-української мови.* Або інакше: *літературна мова наших українстєуючих та москостєуючих писателів у добрій частині не руска, а польська і т. п.* Нехай тільки Др. Третяк або який инчий „полякуючий“ учений завдасть собі труда та порівняє увесь склад нашої літературної мови з мовою польською і нашою простонародною, і вийде, що й найліпші галицькі й буковинські рускі писателі просто малюють польську мову, — звичайно, ще й з помилками. Ми не є за тим, щоби наша літературна мова різко відрізнялася від цивілізованих мов, але ж усяка жива мова мусить мати своє лице, а до того тепер годі копіювати й цивілізовані мови через те, що й увесь їх екарб, уже далеко не відповідає новішій людській думці. Недостаточність, штучність і нелогічність, як на сей час, цивілізованих мов бачить уже чи мало тямущих людей, і артисти та вчені раз-у-раз перетворюють ті цивілізовані мови. Зі славянських мов мабуть найштучніша — польська, а єї то наші галицькі писателі найбільше й наслідували й наслідують! Нашій, досить природній і гнучкій простонародній мові легко було би розвиватися незалежно не тільки від польської, а й від инчих скреплених літературних мов — ідучи просто за розвитком всесвітньої людської думки, якби наші писателі самі бігли за тим розвитком. Та ба!

Наші писателі в загалі не то що не додумалися до творива в мові. — в найліпшій розумінню слова — а й не володіють добре навіть тим екарбом, що є в нашій простонародній мові. Казали би ми, що се тому, що наші писателі в загалі ще не дійшли до творива, до ідейності, що у них нема сильних, движучих ідей, що завше й скрізь находять собі й відповідну форму. Так погляньте на наших

найідейніших людей — на радикалів! Форма їх писань по найбільшій частині низче всякої критики: чисте відписування псевдо-літературної польської мови, та ще й з тисячними помилками! Тут просто брак навіть формально-літературної школи — брак усякої думки над формою, котра в літературі чинить добру половину діла.

Се впрочім треба сказати тільки про галицьких та буковинських руских писателів. У руско-українських писателів на Україні куди більше літературного смаку й живости. Там і тепер найліпші орудники руско-українською мовою: Куліш, Опанас Мирний, Ів. Левіцький, Сивенький, Чайченко, Кониський, Нішинський, Мордовець, Кропивницький, Карпенко-Карий і др.¹⁾ Се безіеречно спасенний вплив і більшої маси руско-українського народу, що в Росії, і самої вражної російщини. Та, взявши в загалі, літературний смак і літературна живість і в теперішніх українських писателів, що в Росії, — більше формальні: гарна мова, більша викінченість праць. Ідейності, всеюдського або хоть всенационального українського змісту — відтворювання настоящего життя на Україні — у сучасних українських писаннях мало.

Та хибі української літератури певне шезнуть, коли в Росії настане воля і для українського слова, та коли для України повалиться кордон, що ділить єї від цивілізованого світа. Разом із сям пропаде й головна причина недомагання руско-української літератури у нас. Тоді Україна знов мати ме рішучий вплив на австро-угорську Русь. Добрі початки літературних праць розвивються буйніше. Маса Українців, що й тепер є найточніші передидатники й помічники руско-українських видань у Галичині — стануть більше передидачувати наші видання і більше працювати в них. Піднесеться й критичний змісл, літературний смак і точність у нашої публіки і в самих наших писателів, що тоді зможуть спеціально посвятитися літературі. Тоді українська література певне й оплатиться.

Значить, тут головне діло: добиватися політичної волі на Україні — валити кордон між Україною або й між Росією і австро-угорською Русю. А чи робить се хто з Галичан та Українців? Не вже „ново-еристи“?

Д. Ом. пропонує зїїзд руско-українських писателів у Львові, 1894 р. підчас краєвої виставки, для обговорення руско-українських літературних справ. Гадка щаслива, хоть і мало є надії на що путне з того зїїзду через те, що й наші писателі — писателі нації-демосу — надто ріжняться думками про всякі справи. А все-ж таки варто поговорити...

25 дек 1893

М. Павлик.

¹⁾ „Правда“ тільки тим і цінна, що друкує й видає особиними книжками переклади Нішинського (Гомера), Сивенького (Данте) і т. п.

Г Руский театр під управою „Рускої Бесіди“.

З огляду на те, що ми чим скорше бажаємо поправити незавидну долю артистів р. театру, друкуємо перше сю спеціальну статтю, відкладаючи загальнішу на даліше. Редакція.

Читатель „Народа“ пригадає собі з попередніх літ, якого то шуму наробила у нас „нова ера“. Народовці кинулися з піною в устах на радикалів, котрі поважалися представляти події в правдивім світлі зі становища національно-русского. Народовці заявляли в своїм офіційнім органі, що дружна робота з радикалами неможлива і представляли їх як ворогів рускості. Се було ще рік тому. Сего року справа змінилася: в рядах новоеристів осталися тільки люде засліплені, як дд. Барвінський і Савчак, а „Дьло“ подає вже радикалам руку до згоди.

Майже то само діялося і зо справою русского театру. Ми піднесли були в „Народі“ важкі заміти протів дирекції театру і протів его устрою. Я радив, щоби „Руска Бесіда“ взяла управу театру на себе, а інші, як д. Франко, думали, що таке товариство зовсім неспосібне до ведення театру і що субвенція краю, виплачувана на руки такого товариства, марнована публичного гроша, та що веденню театру повинно займатися особіне драматичне товариство.

Тоді станув якийсь анонімний дописувач „Дьла“ сокрушати копії в обороні дирекції, в обороні „Рускої Бесіди“, але так нещасливо, що читатель „Народа“ аж тоді міг дочочне пересвідчитись, що наші заміти цілком правдиві.

І сталося тут так само, як з „новою ерою“. Боротися, боролися бувшого директора, а таки пустили его, як то кажуть, на губи. Виравді офіційльний орган офіційно заявив, що д. Біберович не подавався о дирекцію, але мене поінформувув один видний член артистичної комісії, що річ мала ся трохи так а трохи інакше. Ото перед речизцем до конкурсу написла від акторів русского театру „петиція“, що вони не хотять мати „іншого“ директора, окрім д. Біберовича. Що така петиція варта, доказує найліпше та обставина, що на ній були підписані найбільші вороги бувшого директора, котрі навряд судкуючи, що він і даліше директором останеся, не хотіли наражати ся его особі. Коли-ж „Руска Бесіда“ ту „петицію“ відкинула, тоді зголосив д. Біберович телеграфічно свою оферту. Але вже запізно, бо „Бесіда“ рішила взяти управу театру під свій безпосередний заряд. (На дирекцію подавали ся ще були дд. Янович, Бачинський з Монастирським, Левіцький, Підвисоцький і Грицай.)

Дня 31 грудня т. р. подякував Біберович публіці за взгляди для него, вихвалив панів з „Бесіди“ а д. Янович пожелав н. Біберовичеві, щоби (risum teneatis!) як найкорше вернув на давнє становище! по — і „Руска Бесіда“ обняла ведення театру, віддавши адміністрацію д. Вішніцкому.

Я був завжди оптимістом, не думав так

скептично, як д. Франко, а тут переконую ся, що „Руска Бесіда“ вже на сам початок стверджує слова д. Франка.

І так, заключено з акторами „контракти“, чи ліпше виразивши ся, умови. Найважливіші точки в умовах: висота гажі актора і зобов'язане актора піддати ся новому театральному статуту. (Статут — се ряд кар за різні провини. Кари доходять аж до висоти ці помісячної гажі!) Умови тої акторам не відчитувано, хоч при підписанню були присутні дд. Кульчицький, яко відпоручник „Р. Бесіди“, Біберович і Вішніцький, іно запитувано кожного, чи пристає на таку а гажу? Були з тим і малі непорозуміння. І так, прим., д. Підвисоцького запитано, чи пристає на 40 злр.? (Доси мав він 30 злр.) Розумієся, пристає. Але на другий день довідує ся він, що до тих 40 злр. дусить він і займати ся гардеробою, за що платило ся ему і доси 10 злр. в місяць. Але справа скінчила ся лише маленькою суперечкою. На всякий спосіб так поважне товариство не повинно було так легко трактувати акторів. Не говоримо тут про інших, котрим відобрали бенефіси, не говоримо і про тих, котрі бенефісів не мали, а гажі їм ці трохи не підвищено, хоть д. Вахнянин заявив, що всім буде визначена плата після справедливости. Чи не ліпше підвишити трохи гажу людям, служачим від довшого часу на нашій сцені, як ангажувати емеритів з львівської сцени без голосу і вже таки за старих? (Концевич).

Коли вже бесіда о гажі, то мусимо звернути увагу „Рускої Бесіди“ на одну обставину. А іменно, зачуваємо, що „Р. Бесіда“ хоче ангажувати дд. Підвисоцьких, Шоберта, Кирицького, Попелів. Отже най добре зважить, чи зможе виплатити відтак гажу, та чи в половині року не розпише знов конкурсу на дирекцію! Доси поводить ся театрові під новим зарядом лихо; 16-го вже не виплачено акторам цілої належної гажі, бо не було звідки. Нам здає ся, що з тих повинні бути заангажовані іно дійсно потрібні, як д. Кирицький, а вже що-до дд. Попелів, то ангажувати їх тепер, коли єн Кравчуківна і Фіцнерівна, абсолютно смішно! В театрі потрібний бас, потрібний актор до ріль салонових характеристичних (новозаангажованих). Лопатинський надаєся відій на ролі любовників, потрібний хор! Українські театри як раз хорами піддержують свою репутацию серед російської публіки. Б., як лиш „Руска Бесіда“ розпише конкурсу на дирекцію, то тия самим дасть собі свідоцтво, яке виставив їй д. Франко.

В справі режисерії поступила доси „Руска Бесіда“ назад, бо відбрала ві д. Яновичеві, а віддала д. Стечинському, котрий до тої функції зовсім а зовсім непригідний, і котрого та сама „Р. Бесіда“ в р. 1891. з режисерії була усунула. Чим мотивує сей крок „Руска Бесіда“, не знаємо, бо жадного справоздання в часописях не подає, як се робить польська артистична комісія.

А вже характеристичним являє ся заведення знов етимології в оголошеннях театральних!

Менери „Рускої Бесіди“ самі правились фонетичну переперля в урядях, казали д. Біберовичеві печатати нею афіші, а, взявши театр під свою управу, вводять назад етимологію!!

Ще найбільше надії будять в нас артистична комісія, бо там засідають люди більше пошукові, що розуміють ся на театрі, як прим — дд. Лукич — Лєвіцький, др. Олєсницький, Вахнянин, Коцовський, Франко. Чей з репертуаром щось зробить ся, бо-ж неможливо даліше давати такі штуки, як Гаспароне, Зелений остров, Два злодії, Трійку гільтайську і і. Так само належить перевірити мову в штуках, бо деякі з них писані таким язиком, що не можуть будити у публіки запалу.

Одною з найважливіших річей в устрою театральнім єсть також гармонія поміж артистами і адміністрацією. А нова адміністрація вже за так короткий час дала позід до квасів. І так, доси було в звичаю, що артисти і артистки брали з собою до театру служачих, котрі їм за то носили до театру гардеробу. Тепер адміністратор заборонив впускати слуг до театру, а тим самим приневолює артистів носити собі самим гардеробу. Таке не пованно діяти ся. Також заявив новий адміністратор, що ему „Руска Бесіда“ наказала викоренити з театру бунтарський дух. Дух бунтарський поміж акторами — чи чував хто таке? Актори, що грають і по два рази дежно, що грають і шість разів на тиждень, актори, що виступають, коли їх діти на катафальку дома лежать — се відай не бунтарі! „Руска Бесіда“ повинна була добре обдумати, заки таке заявила, бо се причинилось також до квасів, і актори сильно жаліють, що їх так несправедливо трактують.

Недавно появили ся великі відозви до Русинів, щоби всюди збирали жертви на руский театр. Ми, радикали до того не запалюємось, бо уважамо за річ важкішу забезпеченє биту акторів на старість, на випадок слабости, фонд емеритальний. А на той фонд наші Русини якось мало уваги звертають. А не знаємо, чи до богатих теремів буде можна припасувати „бездомних бурлак“, як називає „Руска Бесіда“ артистів?

А поки не буде для акторів хліба насущ. доти являють ся марницями всякі святині народні!

Се хотіли ми сказати під адресою „Рускої Бесіди“. Ми би були дуже раді, наколи би люди, вташнічені в теперішній стан театру, представили нам его в яснійшій світлі.

Нестор Яворовский.

22 Фонетична трагі-комедія.

Міністерство просвіти веліло завести в руских народних школах Галичини фонетичну руску правопись, згідно з ухвалою правописної анкети, зложеної переважно з народовців. Після вічного зітхання галицьких народовців за фонетикою, можна було надіятися, що народовці всі ухопляться за міністерський рескрипт і самі загально заведуть фонетику в своїх видавництвах і писаннях. Так виходилоби логічно, з по-

гляду на явну користь для розвитку української літератури. Та про народовських політиків треба сказати те, що в бліщі про осяда з тягаром і міст: власне через те, що міністерство взялося тягнути народовського осяда за вуха через етимологічний міст, до фонетичного раю, — той звір сінаєся тепер узад сильніше, ніж коли небудь. Ото „Діло“ заявило, що буде далі друкуватися етимологією; так само будуть друковані й видання „Просвіти“, і „Батьківщина“, — що від нового року стала виходити тільки два рази в місяць, — завела на-ново етимологію, так само заведено єї на-ново і на афішах руского театру, що перейшов під заряд самих фонетиків. Та воно певне на тім не стане. Народовці, звісно, зрікаються фонетики тільки до „слухного часу“ — коли шкільні власти піднесуть їм на місці готову фонетичну публіку. Народовці, замаравшиєся в угодовським бодоті, певне хотять так обмитися перед рутенською публікою, і може хотять своїм антифонетичним походом показати опозицію правительству, котру вони заповіла на зборах „Народної Ради? Були би се єдина в своїм роді опозиція, та й єї можна би ще простити, якби тільки з того могло вийти що-небудь доброго для української справи. Тільки жмусься вийти противне. Понускаючи тепер у правопись, народовці будуть мусіти чим раз більше понускати і в змісті своїх видань, коли таки бажають дійти до фонетики, і „ревнего рієкнего рогапка“, завівши єї, проваллять ся зовсім. Чому? Тому, що народовські політики не подіють своїй публіці такого змісту, що був би в стані зацікавити їх публіку більше правописен. Чому то на „Народ“, „Хлібороб“ і всі наші радикальні видання і собака не гавкне за їх фонетичну правопись? Чому наші видання радо читають і такі вороги фонетики, що колись із єв. Юра метали протів неї куренди, і чому ті самі люди ні за що не возьмуть у руки звичайних народовських видань, друкованих фонетикою?? Очевидячки, тому, що зміст наших видань так імцонує тим нашим ворогам, що їм ніколи звертати уваги на фонетичну правопись. Як раз сего народовці не втяди, тай не втнуть. Після того всего ми мусимо запитати їх: якїж ви у чорта поборники українського писменства? якї ви українські націоналісти бодяї на писменськїм полі? Чи така ваша робота — розвій того писменства??! Не націоналісти в політиці, не націоналісти в літературі — в чим же ще ви націоналісти?! Народовці, відпекавшиєся трохи наших владик — своїх провідників у політиці, що й завели їх туди, де вони врешті опинились, — все таки держаться поли тих владик. Адже ж ті владика також виступили протів фонетики, бажаючи так придобитися загалови нашого поцівства, в обороні котрого від звєсних нападів, вони пальцем не кинули. І вийшло те, чого й треба було ждати: задля етимології вони простили гріхи своїм владикам, а москвофіли простили народовцям -- і настала „згода в семействі“. Справді: „щасливі у нас люди, блаженна сторона“!! М. П.

Виходить 8. і 22. л.
кожного місяця і ко-
штує за рік:

4 гульдени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

орган руско-української радикальної партії.

Редакція
й Адміністрація
на ул. Гетманській
ч. 607.

Галицько-руські радикали перед російською публікою.

II. Під наведеним повніше заголовком I. подали ми в 24 ірі „Народа“ за 1892 р. допис із Петербурга, д. В. Л-ського, де сказано про знаомство Петербуржців із галицько рускими виравами та вказано на дві найновіші праці в тій матерії: д. Я. Р. и. з. *Повсяга движенія среди русских галичонъ* — у ноябрській книжці *Вѣстника Европы* за 1892 р., та д. К. Арабажина и. з. *Галицко-руское литературно-общественное движение*, у 14-тім півтомі „Энциклопедическаго Словаря“ Брокгауза та Ефрона. Тут подаємо, в до-словнім перекладі перше названу працю, а робимо се не тільки для того, щоби вказати ширшій галицькій публіці на те, як починають дивитися в Росії на наш радикальний рух, — за показом одного з найстарших і найсерйозніших російських місячників, — а й для того, що подана тут праця, написана, як видно, чоловіком, дуже добре знаючим галицькі справи, — *важливі і для самосвідомості нашої радикальної партії* власне в теперішню горячу пору.

Редакція.

Остатнім часом на політичнім овиді галицької Русі, сусідної нам і близько рідної сторони, можна завважати зовсім нову появу, котрої розміри поки що не великі, та котрій суджено безперечно зростати далі і котра мусить мати вплив на стан тамошньої людности: мабуть вона відкликнеться і в сусідних з Галицькою Русію сторонах. Кажучи так, ми розуміємо засноване в Галичині купки, що про-

звала себе „руско-українською радикальною партією“.

Всім, запевше, більше чи менше відомо, що серед галицьких Русинів існували здавна, іще з 60 тих років, дві партії. Іноді їх зовуть: „стара“ та „молода“; іноді: „русская“ і „українська“, або „общерусская“ і „малорусская“. — „москвофіли“ й „українофіли“. Представителі остатньої партії називали себе іще в початках своєї появи найрадше „народовцями“ назва, у певному смислі відно-відаюча нашій назві: „народники“.

Як майже завжди буває, ті назви партій не зовсім точно і ясно виражають суть діла і їх може розуміти тільки той, хто знає історію повстання тих партій та їх назв. Назви галицько-руських партій найбільше вязнуть з історією письменства в Галицькій Русі або навіть власне з історією літературної мови. Бувши в історичнім та етнографічнім розумінню частиною кievської Русі, що була прозвана під кінець XVII ст. Малою Русію або малоросійською Україною, Галицька Русь, завойована в XIV ст. Польщею, тоді, як прочі частини кievської Русі підійшли під владу литовско-білоруської династії Гедиміна, пристала назад до рідних їй сторін після злуки Литви з Польщею в 1569 р. Воно сталося саме тоді, як у західну Русь преникли відродини наук та реформація і як почала наставати стосунково живіща літературна діяльність, піддержана великим панством, тай міщанством, організованим у міські громади й корпорації — ремісничі (цехи) і культурно-церковні (братства). Під впливом нових думок і потреб, літера-

турна мова в західній Русі тої пори, до того більше чи менше церковно-славянська або старо-болгарська, стала наближуватися до народних — біло-рускої та мало-рускої.

С такою змішаною чи макаронічною літературною мовою восточна половина ківської Русі, захоплена козацьким рухом, пристала в половині XVII ст. до царства московського, велико-руського, де починався свій літературний рух, що також вводив місцеву народну мову в літературне парічіє. Під впливом державної централізації в козацькій Україні, що тепер стала Малороссією *par excellence*, мова вищого письменства стала чим раз більше наближатися до велико-рускої, та рівночасно тут у звисних більше звужених кругах літературних, беллетристиці й поезії, в популярних книгах, стала ще від часів Теофана Прокоповича та его літературних теорій вживатися чим раз більше чиста народна українська мова, поки врешті, в половині XIX ст. повстала ціла справа про доконечність та розміри особної української чи малорускої літератури.

Оставшися, після відділу козацької Малоросії, під володінням Польщі і за тим після розділу Польщі, донавшилися під володінням Австрії, Русь галицька була віддалена від нового літературного життя, що розвивалося в Росії, і продовжала традицію XVI-XVII ст. з її переважно клерикальними інтересами та макаронічною мовою, що по старій пам'яті звалася то славяно-російською, славяно-руською, то просто рускою мовою, при чому інтереси й літературна видатність ще більше унали в порівнянню з XVI-XVII ст., тай у літературній мові вплив польський чути було все дужче й дужче. В 30-тих роках XIX ст. і в Галичині проявився вплив славянських відродін, а рівночасно сюди стали доходити й відгомони літературного життя і з Росії. Приміри за-падних Славян і кількох українських видаць, — як книги Максимовича, твори Котляревського і др. — викликали в кількох молодих галицько-руських писателів (як Шашкевич, Головацький і др.) бажання писати чистою народною мовою, близькою українській.

Від тоді можна власне почати іс-

торію народної чи української партії в Галичині; „народовці“ й виводять свій рід відси, з часу зложення в кінці 30-х років „Русалки Дністрової“, збірника, виданого Шашкевичем. Та тоді вже зарисувалася й опозиція, котру подибають народовці в старій партії. Звісній частині старших галицько-руських патріотів та писателів, осіб с поважним становиском у місцевій церковній ієрархії, що держалися старих літературних переказів, „Русалка Дністровая“ показалася повинною і при тому демократичного характеру. Львівські цензори, що склалися з духовних галицько-руської митрополії, не пропустили пайцєвинишної, по своєму змістови „Русалки“, котру після того прийшлося посилати для друку в Пенст, а вихід „Русалки“ там мав неприємні наслідки для видавців.

1848-1849 роки з їх політичними рухами відбилися і серед галицьких Русинів. Найважливіша справа для остатних була демократична: — скасоване панщини. Той демократизм мав вплив і на постанову літературної справи, на котру майже всі галицько-руські писателі стали відновідати в душі Шашкевича. Товариш остатного, Яків Головацький, заняв ново-вітворену катедру „рускої“ (мало-рускої) мови у львівськйм університеті і став читати лекції в душі „Русалки Дністрової“. Та скоро виявилосся, що далеко не всі галицько-руські діятелі стосібно консеквентно йти в демократичнім напрямку навіть у літературних справах. Школа, котру вони пройшли в семіріях, погляди, котрі вони присвоювали собі від отру-жаючої їх польської аристократичної суспільности, — все вело їх не до народу, а чим раз далі від него. До того-ж, після придушення революційних рухів 1848-1849 років, в Австрії піднялася загальна реакція, не прихильна усякому демократичному рухови. Через усе те, в галицько-руській літературі перемоглар стара семінарщина з її мовою, що все звалася рускою або русинською. — по німецьки *ruthenische Sprache*. Та тут обставини ввели в діло нові чинники: знішні впливи, що йшли з Росії.

Перший з них була пропаганда панславізму, що перейшов з австрійсько-славянських країн, де він мав більше чи менше федеральний напрямок, у Росію, осо-

бливо в Москву, де він став централістичний. Деякі галицькі писателі, — особливо Зубрицький, що перед тим писав польськи і згорда дивився на „чернь“, для котрої, на його думку, доволі було „молитовника та псалтирі“, — увійшли в зносини с Погодіним і стали висказуватися в користь присвоєня і в Галичині велико-руської мови. Сей новий напрямок, що послужив за починок до пізнішого москвофільства, мало, врешті, відділявся від старого рутенства, плодячи поетичні твори в душі російської літератури до-карамзінської пори, бо новіша російська література була йому зовсім чужа і не могла бути сімпатична по своєму реальному та демократичному напрямку. Через те й мова писателів-москвофілів мало відрізнялася від церковно-малоруского макаронізму Рутенів, і межі Рутенями та москвофілами не то що не було протиставлення, а оба відтінки виступили солідарно, коли демократичний напрямок знову підняв голову, як від внутрішніх причин, так і від нового повію, що також пішов із Росії.

Сей новий повів, що став систематично доходити в Галичину від 60-тих років, о було так назване українофільство, або, як його називали польські дідичі на правім березі Дніпра, хлопоманія (мужикоманія), пряма продовжка кієвського демократично-федерального панславізму, що пробував у 40-вих роках сформуловати кружок Костомарова і Шевченка. Літературно, твори українських беллетристів і поетів, що дійшли в 60-тих роках у Галичину, були там першими образчиками тої нової, європейско-російської літературної школи, що поветала в Росії після Пушкіна та Гоголя, і представляли рішуче протиставлення галицькій тредьяковщині, по змістови й мові. Остатна, звісно, кидалася в очі іще більше, чим зміст, — і поява в Галичині творів українських писателів поставила там різко справу про літературну мову: чи взяти за основу ві рішучо мову народну, — майже тотожну з українською у Росії, — чи держатися старих макаронічних переказів із більшим чи меншим нахилом або до церковно-славянської мови, або до велико-руської? Отже тоді й склалися до решти серед

руських Галичан партії, котрих назви ми навели в початку статі. Правду кажучи, тих партій явилось три, а не дві, і якби треба було точніше схарактеризувати їх, то їх слід би назвати: українська, австро-рутенська та московська, тільки ж у боротьбі з першою дві останні держалися тай держаться солідарно.

Як видно із назв та з історії повстання тих партій, вони власне не є політичні партії, а найперше літературні і затим національні. Власне політичні справи, державні й соціальні, займали Галичан мало і майже для них не існували. В 1848-49 рр., коли скликано першу австрійську державну раду, і після 1861 року, коли до решти устанавлено в Австрії представительство провінціяльне й загально-державне, і серед Русинів появилися спеціалісти політики, та вся їх політика була в боротьбі с Поляками за національну окромишність Русинів і в покірності усякому міністерству, що повставало у Відні. В культурних справах рускі політики, що виходили з кругів духовенства і невеличкого урядництва, що всі належали до фракцій старої партії, переважно рутенської, держалися клерикально-консервативного напрямку. Молоді, або Українці, проявляли деяку сімпатію до ліберальних ідей та демократизму і в політиці, та ся сімпатія кінчалася на самих словах і не вела за собою ніяких систематичних кроків до того, щоби виробити цілі й способи инчої політики, окрім тої, за котрою йшли старі, прозвані, в 1849 р. „восточними Тирольцями“, за свій консерватизм. Того мало: кождісінський раз, коли у молодих появлялася надія звернути на себе увагу вищих кругів, вони старалися заявити, що не то не остануться в консерватизмі по-заду старих, а й перейдуть їх у габсбурско-австрійськй легітимізм. А такі пригоди стали показуватися особливо після того, як, під впливом подій у російських сторонах Польщі, притягнення туди на службу Галичан та помочи, що вони показали при придавленню унії в Царстві Польськй, — москвофільський напрямок почав проявлятися більше рішучо в Галичині. Мало-помалу між двома галицькими партіями настала конкуренція за ласку львівських та віденьських правля-

чих кругів. — конкуренція дуже негара.

Тим часом літературне й суспільне життя почало класти нові справи перед Галичанами. Близьке знаомство з літературою у Росії, що почали кружки молодих людей у Львові й Відні, при помочи кількох Українців із Росії, показало їм, що літературні інтереси галицьких „москвофілів“ дуже далекі від інтересів дійсної новітньої російської літератури, в котрій переважає соціально-реальний напрям, із явно демократичним відтінком. Під впливом того знаомства, кілька молодих галицько-руських писателів, котрі належали до кружків, що були під патронатом „старої партії“ (Павлик, Франко і др.), рішучо перейшли на бік „Українців“ у справі літературної мови, — рівночасно задержуючи сімпатичні відносини до літератури російської, як багатішої від української. По-рівень із тою еволюцією літературних поглядів, перед Галицькою публікою обрисовався реальний стан єї народних мас, котрі умови державного та економічного життя вели до очевидної бідности, між тим як практика представительного правління та вплив школи, хоть і почасти розвиваючоїся, будили в тих масах думки про причини бідности та про способи, як їй помочти. Чуткіші люде, — переважно із молодіжі, що присвоїла собі нові суспільні думки то під впливом літератури української та російської, то під впливом західно-європейським, що йшов через Відень, — стали приходити до переконання про поврховність давнішого галицько-руського патріотизму ріжних відтінків, про недостатчу в нім уваги до реальних потреб народних мас. Так склалися мало-по-малу елементи нової галицько-руської партії, що, нарешті, прозвалася радикальною.

(Далі буде).

Про „строїтелів“ та „руїнників“.

Відповідь М. Павлика П. Кулешу.

(Копець).

Ми зовсім не є протів польської культури — польської науки й штуки. Ми учених польських у Галичині, власне в Кракові, ставимо дуже високо, — та діло в тім, що серед поль-

ської інтелігенції в Галичині більше політиків, чим учених, тай єї учені звичайно забувають свою науку, як тільки беруться за політику, особливо за політику з огляду на Русинів. Та що тут казати про Русинів, коли галицькі пані-політики ще менше працюють для добра свого власного люду та ще й люту переслідують тих, хто справді бажає того добра!

Ви кажете, що якби не мовчанка Крашевського та не панска енцикліка протів Василя, то Ви збрали би були від польських панів у Галичині, на народне діло, не тисячі, а мільони гульденів Еге-ж — якби! Та тут то й уся трагіка польської мієї на Руси, що навіть у такого Крашевського, того, як Ви єго звете, „освіченого широкою, глибокою і високою універсальною наукою генія народу Польського, чи Українського, чи обох їх вкупи,“ — що навіть у такого, — кажу, Крашевського, політика польських панів та вуйтів важіша чим помірне мільонів руського народу з польським. В тім то й діло, що й панска енцикліка викликали тіж самі політики, з котрими Ви тоді торгувалися і зробили вони се в той самий час, за Вашими плечима.

А в тім — нехай би Ви були й справді збрали мільони гульденів на руське народне діло в Галичині. Не вже Ви думаєте, що Вам не прийшло би ся було кинути їх назад скорше, ніж бисте видали одієсінку просвітну книжочку?! Запевняємо Вас, що складачі тих мільонів стали би були диктувати Вам свої умови такої помочи: яка має просвіта руського народу — економічна, соціальна й політична — і Ви певне мусілибисте скінчити своє діло з ними виданєм про те все брошури, похожой на Вашу колишню віденьську. Та, от, по що далеко ходити! Наші народовці пішли були усім гуртом під лад польським політикам, видержали з ними новних два роки, попускаючи їм далеко більше, ніж Ви, — а таки скінчили, отсе 27-го с. м. тим, що вирвалися із тих обійм. І стало ся так бодай в малесенькій частинці і з огляду на Вашу нещасливу кампанію в 1882 р., про котру я головню на те й оголосив документи. А не забудьте, що народовцям головачам не повелася „угода“ головню через те, що вони не считали перше самого народу і не мали на те від него мандату. Тепер, бачите, ніяка політична справа не може повести ся без виразного мандату, бодай від ширшого кружка одномишленників, а не то від усеї України, — як Ви оберталися в 1882 р. до галицьких панів-Поляків.

Не вже ж і ся величезна трагічна пригода з народовцями не переконав Вас?! Не вже у Вас і досе не розвіялися ілюзії в тій справі? Не вже Ви і досе поважно думаєте, що польські пані навіть можуть двигнути Русь? Не вже Ви і досе переконані, що коли двигнєся Русь-Україна, то тим самим двигнєся і Польща? Не вже Ви переконані, що інтереси тих панів, що бажають Польщі — ті самі, що й інтереси руського народу? Ми можемо Вас запевнити з практики, що воно як раз противно. Вже не

кажучи тут і слова про загаль польських панів-аристократів-політиків, — навіть між т. зв. польськими демократами таї соціалістами в східній Галичині дуже й дуже мало людей щиро прихильних движению руского народу *an und für sich*. Мало хто з них зрікається в душі права переваги над Русинами, а коли хто й зрікається, то тільки теоретично. І найпоступовіші Поляки на Русі, що прямо живуть працею руского хлопа, не думають стосувати свої теорії до практики: вони й пальцем не кинуть для просвіти руского хлопа, і навіть не знають, як слід нашої мови. А про інших і не казати. Всі вони мають Русь за частину Польщі і навіть у думці не допускають, щоби тота Русь не мусіла належати до Польщі, щоби могла, сердешна, стати на власні ноги та двигатися, як їй доля поможє.

І гадаєте, що се все „строїтельство“? Еге-ж, вигадали! Вже на що більшої руйни, як та, що доводить наших селян до еміграції у Росію, і на що страстнішої жадоби справді поради́ти біді й темноті наших селян, як заходи наших радикалів, — та прочитали би Ви, що пишуть ізза того польські газети — шляхецькі і такі „демократичні“, як „Gazeta Narodowa“, „Dziennik Polski“ й інші. Вони просто кличуть протів селян і протів щирих їх прихильників із усіх руских партій — поліцію, жандармів, військо і всякі небесні й земні сили, не вважаючи на те, що ніхто з Русинів не робить нічого протівзаконного — що вся праця Русинів „строїтельна“, культурна, тай до навіть дуже слабка. А Ви серйозно твердите, немов би то наші селяне і тепер руйнували панів-дідичів! Іронія, Вен. Добродію, і люта паруга над людьми, що просто падають від праці на других! Ви може маєте на думці те, що инколи який слуга ошукає пана, або селянин ухопить трохи дров із панского ліса та понесе на панским худобину. Так се ж одиниці, а далі: чи можна рівняти сю кривду с тою, яка дієся тим самим шкідникам, від котрих береся кара, в сотеро більші від дійсної шкоди?! Коли Ви знаєте українські села, то повинні Ви знати й те, що не один такий „строїтель“ умиєне загонять на своє мужицку худобу і тягне с того чималі грошеві користи. (Про се є не одна допись у жєневській „Громаді“). Та у нас селяне і тільки шкоди не роблять панам, бо вже в загалі не мають і худоби. А може, у Вас, кривда панам те, коли робітник бажає, щоби з ним краще обходилися та домагався за свою тяжку, звичайно 12-годинну працю, 30 кр. у день, замість 20?! А порахували би Ви, кільки пан заробить на тім, що єму за той час уробить такий робітник — можете при тому відшибнути й процент від „панского капіталу“...

Не забувайте, що у нас селянин не може скривдити пана, хотьби й хотів, бо панске добро бережєся усіма силами, коли тимчасом мужицкого добра, мужицкої праці, й самого мужика ні одна з тих сил не боронить. Як же ж тут бодай нам не ставати в обороні мужиків та не йти з ними спільно?!

Ми, радикали, вважаємо своїм обовязком стояти до загибну за економічними, соціальними й культурними інтересами маси руского народу, не оглядаючися ні на яку поміч від „широкої громади“ маючих людей, а тільки будуючи на самопомочи тої маси. Доси та маса безпосередно дуже мало помагає нам у нашій праці економічно, — та ми маємо певну надію, що помаху, в міру заінтересованя тої маси культурним поступовим рухом — з мільонів єї осіб ми сотворимо велику і кришку організацію, с тисячами, коли не мільонами гульденів, зложених дрібними крейцариками, кєрваво запрацьованими, котрим тоді наш парід давати метим більшу цєну, тай тим більше цїнитиме те, що буде зроблено за ті гроші. На таке вже є доказ не тільки в соціалістичних організаціях робітників, за границею і у нашій державі, що самі удержують і множество видань і всякі заходи в свою користь, а маємо доказ і в селянских робітників у Норвегії та Ірляндії, що трясуть і такою могутною державою, як Англія, — і, повірте, роблять се не для руйни, а для культури. До такої нашої роботи ми, звісно, щиро приймемо усякого культурного, та ще й грошовитого чоловіка, хотьби й Поляка.

Судячи по Ваших словах у листах до мене, надрукованих у „Народі“, що Ви вважаєте мою працю над движением народу з економічного й морального унадку — „спасенною“, я переконаний, що Ви бодай в частині признаєте рацію й моїм словам у сім моїм листі, та що ми від тепер станемо говорити не про те, як там було з нашою історією та беллетристикою, а про те, яку далі робити у нас історію — як працювати для движєния народу з єго унадку, літературно тай инакше? Отже я певний, що в тій праці ми не в однім зійдемося.

Щиро прихильний до Ваших заслуг для української справи

31 дек. 1892 р.

Михайло Павлик.

Українство перед Польщею та Росією.

Один український кружок із Росії обернувся до М. Драгоманова з рядом запитів, і він написав через нас відповідь, в котрій ми написали дещо цікаве для ширшої української громади. Подаємо тут те під новим заголовком, придуманим нами.

Редакція.

І. 30 ст. ст. дек. 1892. До Товаришів. Я вняти пишу до Вас про те ж саме, — бо мовчати не можу там, де йде діло про найважливіші справи українські, може про всю будущину українского національного руху.

Я вже нераз писав про те, що „угода“ між галицкими народовцями й польсько-панско-урядовою партією була помилкою, бо то була не тільки угода с тим, що по своїм принципам протівне демократичному руху українскому, але й с тим, що в самій Австрії лопаєся по

всім швам і незабаром мусить тріснути конечне. (Покликаюся на все, що робиться в Австрійській парламенті в останні роки). Еміграційний рух галицьких селян у Росію мусів смертельно вдарити по тій угоді, бо мусів відчинити очі усякому Русину на противенство інтересів руських селян і польських панів. І дійсно, навіть народовеско-угодовеский орган „Дѣло“ почав говорити про еміграцію, як про наслідок поганих аграрних порядків у Галичині, і тільки „Правда“ знайшла в собі стільки угодовескої консеквентности, щоб звалювати (в тім числі й устами свого *N-ского* кореспондента) вини еміграції на „московську інтригу“. На перших порах навіть намісник Галичини признав у соїм економічні принципи еміграції.

Але скоро, — може через те, що Русини, звязані „угодою“, не посміли енергичніше виступити проти поганих економічних порядків у Галичині, всею колотнечею задумала покористуватись, по своєму радикальна польська партія — клерикально магнацка, щоб добитись того, щоб узяти в кінець в свої руки галицько-руську церкву і довершити давно жаданий нею *revanche* за скасування унії в Росії скасуванням її в Галичині, тільки на користь чистого латинства. Намісник видав циркуляр, в котрім скидав вини за еміграцію на галицько-руських попів, що, мовляв, одні ширять москвофільство, а другі мало учать народ про ріжницю, яка є між унією і „московською шизмою“, так що галицькі Русини йдуть у шизматичку Росію й там причисаються у шизматичких попів і т. н. Зараз після сего циркуляра польські газети заговорили про потребу „реформи“ галицько-руської церкви, — реформи, про котру „Правда“ вже почала говорити, ще коли циркуляр намісника писався. Ся реформа, по словам польських газет, мусіла початися з того, що семінарія руська мусіла перейти в урядування польських єзуїтів. І по всему до того йде.

Між ничим такий поворот справи від аграрних порядків до церковної реформи, був досить зручною тактикою, бо відвернув увагу й народовеских, як і москвофільських політиків-поповців, від інтересів мужицьких, до попівських. Вся галицько-руська преса обох старших партій кинулась боронити попів від намісника. Нарешті дехто з депутатів угодовеских у парламенті надумались поставити міністерству запит, про циркуляр намісника. Але тут то й показалася вся хиба угоди, котра провела через поліцію в парламент семеро депутатів-угодовців. З них тільки три (Підлясецкий, Романчук і Телішевский, котрий вже був виступав у брошурі за тим, щоб покинути угоду) підписали запит, а чотири не підписали, в тім числі й редактор „Правди“, один з ініціаторів угоди, Барвінський, — при чому виявилось, що й митрополит, — через котрого влагоджувалася угода і котрого угодовці признали „політичним головою Русинів“, — противний запиту, то б то значить згоджується на „реформу“, як згодився на передачу василіанських монастирів єзуїтам.

Так дошнудла угода. Туди йій і дорога! Але при чому зостається галицьке народовеско-українофільство? Одні, як Барвінський, просто пристають до польських єзуїтів-реформаторів; другі, як Романчук і компанія, зостаються при самій обороні *status quo* галицького попівства. А хто за народ, за мужиків? — Ніхто, окрім „фракційки радикалів“. А тим часом на весну треба ждати ще дужчого еміграційного руху.

Я все думаю, що на українолюбцях у Росії лежать обовязки, — зробити щось, щоб народний рух у Галичині послужив на користь українству, а не пішов пріч від него. Се можна зробити тим, щоб помогти галицьким радикалам розяснити народу через нечать та віча, що причина его лиха лежить в порядках, котрі треба змінити, і що надія на московського царя пуста, — а далі в тім, щоб авторітетом України повернути й галицьких народовців до справ народних від справ попівської касты. При теперішнім стані річей мінімум, що мусіли б потребувати народовескі депутати в соїм і парламенті, се: 1) назначення *соймової чи парламентської комісії* для висліді справи еміграції й виробу проєкту аграрних реформ; 2) заявити, що будуть голосувати проти бюджету, коли уряд не пристане на таку комісію і 3) при тому пристати до агітації за реформу виборів у напрямку демократичному (котру агітацію ведуть радикали).

Треба, щоб з України зроблена була маніфестація в такому смислі перед галицькими народовцями, в формі колективних листів у редакції „Дѣла“ й „Правди“.

Я знаю, що тому будуть противні перш усього ті з земляків, котрі приложили руку до галицької „угоди“. Але ж треба признати, що угода дошнудла й через польських панів. Дальша угода може бути тільки явний союз із єзуїтами польськими. Такого рода угодовці навряд найдуться серед Українців. Значить, українським угодовцям зостається тільки обовязок чесного чоловіка: признати свою помилку і вернутись до старих своїх *хлопоманських* ідей і політики. Далі проти згаданої демонстрації можуть бути ті, що противні тому, щоби вмішуватися в галицькі політичні справи. В сій програмі багато простого недорозуміння й софістики. Усякий неутралітет є власне підпорою *status quo*, або дужчого. В принципі неутралітет Українців є підпора народовескої редакції. Зовсім не мати діла з Галичиною Українці не можуть. Вони наир. посилають свої твори літературні в Правду, Зорю, в Збірки Товариства ім. Шевченка, при чому деякі просто проповідують реакційні ідеї народовців, хоч і не в такій степені, як Галичане. А головне, — що галицькі народовескі реакціонери, котрі захопили в свої руки дирекцію товариств і редакцій у Львові, витолковують перед своєю публікою факт сотрудиництва Українців у них, як згоду Українців з їхніми програмами, чим і імітують многим. Через те наир. український писатель, котрий посила навіть наир. переклад Данта в яку-небудь Правду, котра друкує его поряд з редакційною статею про еміграцію,

як наслідок московських інтриг, а не звисних порядків, або про потребу єзуїтської реформи галицької церкви, — робиться солідарним з тою редакцією. Не вже ж не треба декларації принципіальної з боку Українців, щоб вияснити на-решті дійсні їх ідеї і цілі?

М. Драгоманов.

(Далі буде.)

Про смертельність в Галичині і її причини.

або

ЧОМУ РУСИНИ ТАК ЧИСЛЕННО НА ТАМТОЙ СВІТ ЕМІГРУЮТЬ?

(Студія статистична).

(Далі.) *)

Насуває ся питання: В який спосіб се дієся, що чим більше людности на-пливової, тим більша смертельність? В спосіб зовсім ясний: Людність напливова визискує людність туземну, котра ста-новить загальну людність. Через те люд-ність туземна, то є загальна людність, по-падає в нужду економічну, а нужда е-кономічна потягає за собою нужду гігі-єнічну і остаточно більшу смертель-ність.

Сим поясняє ся, чому Русини гірше мруть як Поляки, а християне гірше, як жида. Сим поясняє ся також, чому приріст людности рускої менший, як при-ріст людности польської, а приріст людно-сти християнської менший, як приріст людности жидівської, як се показують слі-дуючі таблиці.

(Табл. 7.)

Зріст людности в прогресії геометричній, від р. 1857 до 1880, в Галичині.			
римокатолики	1.18	} за 1 рік на 100 людей.	
грекокатолики	0.83		
християне взагалі	1.00		
жида	1.86		
весь людність Галичини	1.10		

Значить, на 10.000 грекокатоликів приросте пересічно за рік 83 людей, на 10.000 римокатоликів 118 людей, на 10.000 жидів 186 людей, а на 10.000 людности в загальній, без різниці народ-

ности, 110 людей. Значить, населенє жи-дівське зростає в прогресії два рази біль-ший як Русини.

В наслідок того процент населення жидівського постійно зростає, процент на-селення руского постійно зменчає ся, а про-цент населення польського (римо-католиц-кого) остає взагалі незмінний, з незнач-ною тенденцією зросту.

(Табл. 8.)

На 100 людей припа- дало в Гал. в р. "/>о:	1850	1857	1869	1880
1) римокатоликів	45.4	44.8	46.0	45.6
2) грекокатоликів	46.8	44.8	42.7	42.1
3) жидів	7.3	9.7	10.6	11.5
4) інших віроісповід.	0.5	0.7	0.7	0.8
взагалі	100	100	100	100

Русинів пропорціонально стає чим раз менше в Галичині! Не є то впли-вом слабой плідности, бо плідність Ру-синів більша як плідність Поляків, а ма-ло що менша як плідність жидів. Не є то впливом еміграції, бо емігрували в тих роках (1850—1880) жида і Поля-ки в більший степени, як Русини. Не є то також впливом переходу поодиноких лиць на инший обряд, раз, що зміна об-ряду творить дуже незначне число слу-чаїв в порівнянню до загальної людности, а по друге, що переходять також і ла-тинники і жида на грецький обряд, а гре-кокатолики на жидівське не переходять. Русинів пропорціонально тому стає мен-ше, що смертельність серед них незви-чайно велика, що Русини дуже мруть, більше як Поляки і Жида. Тож, коли австрійський статистик, *Inama von Ster-negg*, слушно зауважав, що Галичина має характер краю колоніального, то в таким случаю грають в тім краю роллю Індіан — автохтони Русини, котрі так, як Індіане в Америці, вимирають і ги-нуть від „світла“ капіталістичної циві-лізації!

V. (Ріля, пасовиско, ліс.)

В сій главі хочемо розглянути, який вплив має культура землі на степени смертельности. Земля після способу го-сподарської управи ділиться на 5 голов-

*) Дивись при 20 23 „Народа“ за 1892 р.

ли категорій: ріля, огород, сіножать, пасовиско і ліс. В цілій Галичині земля розділена на ті категорії в слідуючий спосіб:

(Таб. 9.)

ріля займає	48.5 %	} всього простору.
огород	1.4 "	
сіножать	11.2 "	
пасовиско	9.2 "	
ліс	25.8 "	

Так представляє ся поділ землі на категорії культурні в цілій Галичині пересічно; коли однак порівнюємо з собою різні околиці краю, то побачимо велику різнородність. Бо коли на Поділю ріля займає більше як $\frac{3}{4}$ всего простору, а ліса і пасовиска дуже маленько, то в горах східної Галичини є дуже много ліса і пасовиска, а дуже мало рілі.

Вилув способу управи землі на смертельність людности дасть ся висказати загально слідуючою формулкою: Гармонійний і рівностаійний поділ землі на поодинокі роди управи вменчує степен смертельности; нерівностаійний і негармонійний поділ землі на поодинокі роди управи причинає ся до збільшення степен смертельности. Показує ся се з слідуючих спостережень.

(Далі буде.)

В. Охримович.

Погані знаки на р. театральнім небі.

В справі руского театру, ми написали були основну статю, де, в першій половині зазначували нашу побіду в тім, що руский театр почато перестроювати по нашим радам у „Народі“, хвалили енергію народовців не політиків, підносили „Руску Бесіду“, артистичну комісію, комітет для будови сталого руского театру у Львові, — та, на щастє, тій статі не суджено було зараз появитися, а тимчасом сталося, з боку „Рускої Бесіди“ багато такого, що дуже пригасило наш ентузіазм. Позаяк нам лежить на серці розвій нашого народного театру, то ми поговоримо про теперішні хвиби в єго заряді й устрою, докладніше, инчим разом, — а поки що вказуємо на поступованє з артистами.

Перший „Народ“ звернув увагу ширшої публіки на незавидну долю руских артистів, і певне кождий Русин думав, що „Руска Бесіда“, що тепер безпосередно орудує театром, буде старатися зарадити лиху.

Та де там! „Руска Бесіда“ не мов би

умисне постановила замазати правдивий стан справи, і то в досить характерний спосіб.

Іще перед кількома днями знали ми, що один бувший член рускої театральної трупи, досить плохий актор, подає донос до „Рускої Бесіди“, щоби дімісіонувати артистку руского театру, д. Романовську, бо, — як стояло в доносі, — вона доносить нашій редакції про все, що дієся в театрі. Ми сміялися с того, бо не могли допустити, щоби „Р. Бесіда“ була в стані послухати такого доносу; ми були певні, що коли „Р. Бесіда“ схоче с того зробити серіозний ужиток, то бодай перевірить донос, то є обернеся з запитом до нашої редакції і т. п. Аж ось ми дістали в руки й документ. Друкуємо єго до-букви:

„До Пані Клявдії Романовської recte Романовиши артисткі драм. в місци. — Сповняючи ухвалу Виділу Рускої Бесіди у Львові виповідаю Вам з днем нинішнім місце котре яко артистка на сцені нашої до тепер займалисте. Виновідженє сесе переміняєсь в цілковиту димісію по ухвалі 6 неділей через котрий то час маєте право позістати єще на нашой сцені і побирати свою повну дотеперішну гажку, — натомість з другої сторони єсте Ви Пані зобовязані через той час сповняти належнє і совістно свої обовязкі бо в противнім разі приведете самі себе о утрату всяких користей з права 6 недільного виновідження випливаючих. — Дрогобич 5-го лютого 1893 Юліан Виницький адміністратор руско народного театру яко повномочник і репрезентант Виділу „Рускої Бесіди“ у Львові. —

В слід. вірі ми поговоримо докладно про всякі такі штуки з рускими артистами, а поки що скажемо ось що:

Д. Романовської наша редакція навіть особисто не знає і не дістала від неї ані однієнького письма, ані однієнької звістки про те, що дієся в трупі. Ми маємо про те докладні звістки з многих боків, і нехай „Р. Бесіда“ буде певна, що і на далі містити мемо совістні справозданя з р. театру. Такий спосіб зовсім не допоможе „Р. Бесіді“, а тільки пошкодить їй. Чи „Р. Бесіда“ думає, що таким поступованєм замкне артистам уста? Сумніваємося.

Тут стався такий воістий факт, що „Р. Бесіда“ зважалаєя викинути на вулицю зовсім безневинну артистку, на *голословний донос!* Нехай „Р. Бесіда“ буде певна, що донощик мав у тім свій особистий інтерес.

Д. Романовська, за увесь час свого побуту на нашій сцені, повишла совістно свої обовязкі. Іще тут, у Коломиї, ми бачили єї в ролі Катіши в „Мікаді“ саме тоді, коли дитина єї лежала на катафалку, а показала д. Романовська таке геройство, — якого певне не знають звичайні матері, — тільки для того, щоби не зробити заводу *булому директорови* театру.

Нам бачиться, що таким поступованєм „Р. Бесіда“ розжене і найліпших акторів і доведе до того, що сойм відбере їй субвенцію на руский театр.

Зрештою, ми просимо „Р. Бесіду“ пояснити сю справу в „Народі“, а тоді й ми скажемо своє рішуче слово.

Редакція.

* * *

Народовець про руску інтелігенцію, особливо попівску.

Один із найвидніших народовців на провінції, — що колись дорікав нам горяче за остру критику „угоди“, — тепер пише нам до слова таке: „Добре робите, що безпощадно критикуєте; може тим способом наведемо дехто з так званої інтелігенції нашої до виконання обов'язків своїх против рідного народу, рідної літератури, публіцистики і проч. Набирайте лиш згорі наш загальн. т. зв. інтелігентний, а особливо попів, котрих найпершим обов'язком є нарід просв.чувати і до піднесення його добробиту доводити, а котрі в 99% „абсолютно нічогісінько для просвіти народу не роблять, а навіть їй є противні. Під боїться нарід поучити, на що ся вибирає посла, на що до ради громадскої і повітової, до ради шкільної місцевої, — ба многіж попи такі темні, що то все їм не ясно. Отже ж беріть згорі таку псевдо-інтелігенцію і несіть світло між маси наші.“ Хвальна редакція „Діла!“ скажи що на се, будь ласкава! Ти недавно писала про принципіальну незгоду серед радикалів що до попів, і навіть вчисляла esi, що котрім боці більше радикалів. Почислиж тепер, *скільки щирих світських народовців за попами, та займися незгодою серед власної партії!* Се тема для тебе далеко близька і мабуть ти доглуналася до того що більшість народовців не є з тобою...

* * *

Причинок до пояснення справи еміграції у Росію, подає якийсь дописувач львівської „Правди“, з Гусятинщини (січень 1893, ст. 41). Він пише: „Поміж закордонною людністю розповсюджені висті, що небавом мусить прийняти до виїзду з Австрією і людність тамошня від кількох років до того підготовлюється. Люди за Збручем (закордонні) живуть під острахом, що „Ляхи“ (се б то з Галичини) мають на них напасти і задля того страшно роз'ярені проти „Ляхів“ (се б то людности галицької). Були вісти (хоч не можемо ручити за ніх правдивість), що закордонна людність стояла сего року зазброєна в коси довгий час, так що се мало бути ніби то пробою Landsturm-у тамошнього, так що тамошні селяне були готові кожної хвили напасти Галичину і витяти всіх „Ляхів“ (се б то всю інтелігенцію, до котрої належали б і уніяцькі священники) і жидів“. Далі розповідається, що емігрантам-селянам із Галичини Росія рада. Дописувач „Правди“ і сама редакція ві мабуть і не підозрівають, що годі подати досаднішої відповіді на надії „ново-еристів“ перетягнути Україну на бік Австрії та відбудувати там Польшу.

* * *

Просьба до редакції „Правди“.

В січневім випуску „Правди“ за сій рік, у статі п. з. *Огляд видавничих подій 1892 в Європі*, стоять між инчим такі слова: „єднання радикалів з деспотизмом можна добачати і в Росії (потроху і у нас в Галичині). Отже не тикаючи поки що Росії, ми просимо хвальну редакцію „Правди“ подати до прилюдної відомости факти, котрі би доказували, що галицько-руські радикали бодай трохи єднають ся з деспотизмом. —

Редакція „Народа“.

Помилки в Кулішівскім листі, напечатанім у 23—24 нрах „Народа“ за 1892 р. просимо поправити собі ось як: ст. 239 має бути „ис пісьні слова (з. слов) не викидайте“; тамже м. б. „А як між земляками не знав я ці в кого (з. в кого); ст. 249 м. б. „прибавлю до своєї *попани* (з. *ношани*); про помилку на ст. 248 д. Куліш пише так: „У мойму оповіданьню про Москалів-добродіїв назвав я Тимофія Аксаков, ёго ж звали Сергій Тимофеевич, та він давао вже вмер, и я, грішний, забув святые им'я ёго. Се був такий чоловіга, що коли б ёму прочитано, що Иван Аксаков, менший син ёго, погр. жував мені печатно Сібіром за те, що я напечатав „Хуторну Поэзію“, дак він устав би з домовини, що б стрепенути дурня за чуирину“.

ВІДПОВІДІ РЕДАКЦІІ.

Т. Езг. Левіцький. Ми не підсудили від. товаришам наміру „боронити цивілізаційної ваги духовенства“; „задлятого“ у нас значило — задля протесту против рескрипту наместника. Констатуємо, що в першій половині від. протесту не було бесіди про попів — ми помилилися через те, що Ви нам не приєдали тої половини, а з одного місяця листу Вашого ми мусили зробити хибнія вавід. На Ваше домагання наводимо з Вашого протесту до-слова місце про попів; воно гласить так: „*Ми знаємо, що суть між священниками люде, котрі відчужилися від народу, але то суть власне ті, котрі користуються особливою ласкою у св. Юри — однак ми знаємо також, що в більшості сєї класи бє серце ревного співчуття і симпатії для люду.*“ На кілька ми помилилися, пишучи про сєй уступ протесту, самі читателі можуть осудити. По нашому, сарава вже досить прояснена після статей наших, Ваших і г. Франка та ухвал делегатів нашої партії у Станиславові — вже надрукованих у „Народі“. Отим то ми не можемо тратити більше слів на справу боротьби між наместником і нашим духовенством, а тим менше можемо тратити сил на оборону її організацію уніяцької церкви — як би дехто бажав. Самі признаєте, що у радикальній партії є 99 важніших справ. Через те ми й не можемо надрукувати статі д. Будзиновського п. з. *Церков — народна інституція*. Просимо дуже, писати нам про аграрні й т. и. справи нашого народу.

Т Іван Франко у Відні. Вашу кореспонденрку про те, що Ви берете назад свою статейку п. з. *Понівство і цивілізація*, ми дістали вже після того, як 2 пр. „Народа“ був розісланий, і через те ми не могли сповнити Вашого бажання.

Н. Н. в П. Чоловік, про которого питаєте, не бере ніякої участі в нашій руху; та лиха слава його між Вашими знайомими, мабуть, виходить з його особистих прикмет, як лишня „блзливость“, влізливість і т. и. Поганого нічого ми на него не знаємо. Через те ми й не можемо пропечатати його імені й відречися його з боязни, що могли би скривдити чоловіка. Радимо й Вам брати такі случаи спокійніше. Зважте, що наші противники в Росії йїздять на коні особистих і ділових інтриг, від котрих наші прихильники можуть оборонитися тільки отвертістю та різким проведенем лінії між собою і всяким позадишеством; урядовим чи суспільним.

Аз-буки-віди!

Друкуємо сю статейку, як пробу погляду молодших Українців у Росії, на працю „учених“ серед народу. На темнім просвітнім небі України, цінна й така проба. — Редакція.

В 24-м ріі „Зеркала“ 1892 р. надруковано поемку д. Перекотиноля під заголовком: „Професор Пшик“. Герцем її являється якийсь український орієнталіст. Звісно, шукати тут натяк на яку-небудь живу особистість не можна: геть усіх українофів орієнталістів ледві ледві набереться трійко, і жаден з їх не підходе до образу, намальованого д. Перекотинолем; таким способом ми мусимо дивитися на проф. Пшика не на як існуючого індивідуума, а як на тіп. Погляньмо ж, яку ідею вимовив автор своєю поемою. Професор Пшик — один з найнильніших працівників науки.

Він професор був великий і наукою він жив. Закопавшися у книги, працював певтома в н, — ось як рекомендує його нам ш. автор і далі оповідає, як той професор нильнував науки. Ніщо його не могло задовольнити: чим більше він заринав у науку, тим більше в ній закохувався, тим більше не хотів спинитися в розшукуванню істини. Зрікаючись усяких веселощів та втіх, не шкодуючи навіть свого здоров'я, він є посьвяченням працював тай працював. Знаттів він придбав неесчисленну силу, а найбільше він займався стародавнім сходом. Яка

чтативно була спеціальність проф. Пшика, про те автор не говорить докладно: в усякім разі з деяких натяків видно, що професор студював генезіс віри (а християнства з особна), націоналізма і багатьох других боків духовного життя людскости, а в східній історії він знаходив багатий матеріал для рішення цих питань. Можна є певністю сказати, що професор Пшик не був прихильник „науки задля науки“: адже він студював переважно культурну історію східних народів та і раз-у-раз дбав про те, щоб його висліди відповдали сучасним, реальним потребам. Ось його власні слова:

На підставі тих здобутків дух народній покажу;
Покажу, як мусим жити і як книжки писати,
Щоб народніми зостатись і розвяться як слід.

Останнє питання він вважав потрібним висенити гаразд, бо сам

Вірив він в національне
Українське життя,

і певне, що дуже мусів турбуватися тим, щоб національні заходи не йшли, часом, в розріз є ходом історії.

Читачу! Ви, либонь, сподіваєтеся довідатись, що симпатія д. Перекотиноля лежить на боці цього українського Ренана? Як би не так! Ось як розумує він:

А тимчасом на Україні
Темний, стоптаний народ
Без книжок, без хліба й світу
Низько кланявся глитаєм
І не знав, що там працює
Рідний наш професор Пшик.
І не знав, та і до в ку
Він не знав того.

На думку автора тільки така служба своєму народові чого-небудь варт, з якої сам народ бачить користь безпосередно, очевидно. Ну, чи ж не є такий критерій демократизму занадто вузький або наївний?

Наперед усього завважмо ш. авторові, що такі вимоги, які він ставлять, навіть є практичного боку не завжди можливі, бо він не рахується з умовами й правами індивідуальности. Будь-чия діяльність тільки тоді може бути усьвітленою та родючою, коли вона одбуватиметься по особистому нахилу даного індивідуума, відповідати ме його хисту, силі та здатностям, які йому наддала природа й обставили виховання. А в поемі д. Перекотиноля чується гадка, що, напр. популярні книжки тяматиме написати кожен, аби мав добру волю!

(Конець буде.)

А. Кримський.

Видає й відповідає за редакцію Михайло Павлик. — З друкарні Михайла Білоуса в Коломії.

Виходить 8. і 22. л.
кожного місяця і ко-
штує за рік:

4 гультени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

орган руско-української радикальної партії.

Редакція

й Адміністрація
на ул. Гетьманській
ч. 607.

Галицко-руські радикали перед російською публікою.

(Далі.)

Ся партія перша з галицко-руських партій стала власне політичною. Мужчи ліберальні ідеї, партія ся поставила собі за ціль політичне утворення народних мас не тим, щоби вони могли свідомо покористуватися теперішніми конституційними установами Австрії для своєї власної організації, переробити ті установи в як найдемократичнішим напрямку, в єсюзі з инчими божими партіями в різних землях Австрії, і при помочи законодавства полішити матеріальний стан мас. Разом с тим, радикальна партія, відкинувши поділ правди — одна для мужика і друга для вищих клас, поклала собі за ціль познакомити народні маси зо всіми результатами найновішої культури. До старих партій нова поставилася відкидно і разом із-разу дуже примирительно. Вона заявила, що справи, із-за котрих сварилися старі партії, або несущі, формальні і другорядні, або в усякім разі посторонні політиці, і пропонувала полішити ті справи для наукового до сліду та літературної дискусії, а в політиці виступити с програмами характеру державно-адміністративного та соціально-економічного, задля оборони найбільше упосліджених народних інтересів.

Виступивши з кінця 70-тих років, люде нової партії пройшли кілька ступенів свого розвитку: вони почали з абстрактної заяви своїх ідей, формулюючи їх більше чи менше близько до програм

західно-європейських соціалістів, пробували пропагувати ті ідеї серед мужиків Русинів і міських робітників — Поляків або присвоївших польську мову, пробували працювати в різних товариствах та видавництвах народовців з мінімальним проявлюванем своїх прямовань, нарешті, в 1890 р. виступили як невеличка та формально організована партія, що чим раз більше притягає до себе галицко-руських мужиків. Тепер та партія, назвавшись в 1890 р. „руско-українською радикальною партією“, має два органи, що виходять по двічі в місяць: „Народ“, для більше утворених читателів, і „Хлібороб“ для мужиків та робітників. Партія доволі часто скликає віча в різних містах та селах Галичини, на котрих буває мужиків і міщан до 2.000 душ. Партія організувала ряд просвітно-економічних товариств у різних місцевостях, під назвою Народні Спільки, а окрім того, люде, що належать до партії, орудують справами товариства для продажу виробів дрібного промислу Гуцулів, руских гірян южної Галичини й Буковини, — під назвою Гуцульська Спілька. Остатнім часом представителі партії з більше утворених кругів уложили проєкт основи просвітного товариства Прогрес (Прогрес), а делегати радикалів мужиків з різних сторін южної Галичини ухвалили оснувати радикальне політичне товариство із селян. Се буде початок організації в роді національної й земельної ліги в Ірляндії, примір котрої часто наводиться в органах галицьких радикалів.

В момент формальної організації тих радикалів в особну партію можна було думати, що й старі партії підуть, хоть і

менше демонстративно, за нею на ту ж дорогу політично-соціальної діяльності. Та що відносини межі ріжними партіями серед руских Галичан будуть доволі миролюбні, при всіх ріжницях між ними. Так можна було думати з огляду на результати виборів до провінціального сойму в початках 1889 р., хід котрих визначався деякими, доти незвичними для Галичини проявами. Вибори з міських курій (а нагадаємо, що в Австрії вибори відбуваються з трьох курій осіб: від більших властителів, від міст і торговельних палат, від сільських громад) дали значний процент депутатів тої польскої партії, що звеся демократами. По правді кажучи, та партія мало заслугує на те імя, позаяк вона демократична хиба по своєму складови, в порівнянню з магнацкою партією. В відносинах до Русинів демократи показувалися часто інше більшими шовіністами, чим магнати, с котрими в усякім разі демократи держалися солідарно, коли де треба було побивати кандидата-Русина. Та в 1889 р. показалося, що панованє магнацкої партії очевидно уже некористне для усеї країни, і демократи почули доконечну потребу відділитися від магнатів бодай у справах економічних, і таким чином у демократів настала змога певної солідарности с представителями сільських громад, в тім числі й з Русинами.

В сільських громадах, — де вибори двоїсті, то є де громади вибирають виборців, а вже ті вибирають депутатів, — у Галичині практикуєся звичайно явний панір адміністрації на вибори, і через те в західній, чисто польській Галичині в сільських громадах перейшли власне тільки два кандидати, отверто опозиційні моплатській партії, але в східній Галичині, де сільска людність майже вся Русини, опозиція успіла переперти 16 депутатів самих Русинів. Сим разом селяне-Русини показали чималу твердість та організацію. Хоть у Львові зложився для веденя виборів комітет із делегатів двох старих галицко-руських партій, при участі представителів митрополита, — та той комітет, в котрім як звичайно, не було солідарности ані щирости в згоді, сим разом тільки формально руководив виборами, а справді кандидати були поставлені й під-

держувані місцевими комітетами, в котрих найдіяльніщі були мужики. Місцеві ж комітети поставили на кандидатів людей більше популярних в даних місцевостях, без огляду на те, чи то були „москвофіли“, чи „українофіли“, чи „радикали“. Таким чином із ріжних фракцій Русинів-політиків до сойму перейшли сим разом справді більше ділові й порядні люде.

Такий добір депутатів-Русинів дався чути і в самім соймі. Депутати-Русини взяли собі за норму поступованя: бути найперше представителями сільської класи, боронити єї інтереси, а в національній справі виступати солідарно в користь прав Русинів не тим, щоби користуванє тими правами було ділом самих Русинів, без умішуваня чужих у спорні між Русинами справи. Результати такої тактики незабаром показалися: у многих справах Поляки-демократи мусіли піддержувати Русинів, і навіть магнати, вибрані представителями сільських громад, мусіли заявляти, що інтереси тих громад їм не чужі. Що до оборони прав Русинів, депутати-Русини зважалися на спосіб, перше небувалий: вони внесли інтерпеляцію до правительства про поліцейські надужитя, що проявилися в арештованях та переслідуванях мужиків, що ходили на богоміле в Почаїв і т. п. (пункт важний для москвофілів), в ревізіях, пороблених у читальнях і товариствах народовців, і в арештованях серед радикалів, під претекстом переслідуваня протівзаконної агітації. Правительственний комісар збув інтерпеляцію нічим, обіцяв розслідити надужитя власти поліцейськими агентами та заявив, що правительство зовсім не думає не признавати права Русинів. Важним наслідком нової тактики депутатів Русинів треба вважати й те, що опозиційні депутати селян-Поляків стали обертатися до них за піддержкою їх інтерпеляцій та внесків, волюючи їх чим демократів-Поляків.

Нота незгоди в те солідарне дійство ріжних фракцій Русинів була, впрочім, скоро внесена з боку львівського учиятського митрополита. Митрополит Сембратович, по вихованю ультрамонтан, прихильний єзуїтам Рутен, належить до тої частини галицко-руського духовенства, що вже не відвертаєся від народної мови в

церковних справах, і через те віднісся до волі симпатично до народівців, тим більше, що вноді католицька антипатія его до православія віддаляє его від більше рішучих „москвофілів“. В політичній огляді той митрополит, — ставий член сойму, — покірний слуга польської магнатської партії, без чого, впрочім він не був би й назначений і терпимий на тім становищу; за его згодою галицько-руські монастирі чини св. Василя були передані в орудування єзуїтам. Отсей то митрополит і виступив протів радикалів саме перед організацією їх в особну партію. Поводом до стички був „Народ“. Проповідуючи солідарність меж Русинами на звисних умовах, „Народ“ рівночасно критикував заходи ріжних партій і осіб, і між инчим помістив допись про способи господарованя в митрополичих добрах, — способи, котрі нічим не різняються від уживаних в инчих магнатських добрах, що орендують жида, і котрі крайне важкі для мужиків¹⁾. Митрополит скоренько видав куренду, забороняючу духovenству пренумерувати „Народ“ і наказуючу ему віддаляти ту газету із сільських читалень і т. и. Рівночасно явився ще новий повід до гніву митрополита протів газети радикалів. Той повід дали справи галицько-руської еміграції в Сполучених Державах Північної Америки.

Ті справи доволі цікаві самі про себе, та ми скажемо про них лиш на тілько, кільки потрібно для розуміння справи, прямо зачепленої в сій статі. Років з десять тому назад, стало звісно, що з Галичини іде доволі значна частина руских мужиків у Північну Америку не стільки для поселеня там, скільки для заробітків, з цілю — після зложеня звісної суми — вернутися домів. Тепер, кажуть, таких емігрантів із галицької та угорської Руси є в Північній Америці до 40,000.²⁾ Кілька літ тому назад, американські Галичане захотіли мати в себе свого священника і обернулись за ним до львівського митрополита. Священник (о. Іван Волянський) найшовся, чоловік доволі енергичний і ріжносторонній і, при-

їхавши в Америку, він скоро приспособився до тамошних обставин: побудовав церкву і при ній помістив читальню, Народну Торговлю, друкарню, став видавати газету, вів Русинів-робітників підчас загального стрейку, початого звисним товариством „Рицарів Праці“, в котрім поміг оснувати особну руско-українську секцію, і т. д. Сама поява руского уніятського священника в Америці не подобалась тамошнім католицьким священникам-Полякам, котрі навіть пробували зазброїти протів о. Волянського католицького архієпископа Філадельфії, в окрузі котрого лежить Шенандоа (*Sherandoah*), містечко, де найбільше є Русинів і де основана була перша руско-уніятська церква. О. Волянського стали пострікати тим, що він, по звичаю восточних церков, жонатий. А треба сказати, що теперішній львівський митрополит задумує завести і серед уніятів безженність священників. Подаючися польському клерикальному нагніту, львівський митрополит не тілько назначив на инчу парафію в Америку священника нежонатого, а й відкликав о. Волянського, поставивши на его місце також нежонатого. Сей новий священник у Шенандоа посварився зо світськими впливовими особами рускої колонії, завідуючими школою, народною торгівлею, друкарнею і т. и. Народна торгівля розбилася, газета перестала виходити, почалися спори дуже скандальні. „Народ“, що сразу здобув собі симпатію серед русинських американських колоністів, печатав дописи, некористні для нового священника в Шенандоа, і вказував на помилку, зроблену відкликанем о. Волянського, і на шкоду від того для усеї справи малорускої еміграції в Америці, так важної для будучности австрійської Руси. Підбиті курендою митрополита, священники-ультрамонтани в Галичині стали переслідувати „Народ“ по селах найбезпардонніше, говорити проповіді протів него і протів радикалізму в загалі.

Так склалися справи під кінець 1890 р. коли в парламентсьім житю Галичини настала доволі значна поява, названа „угодою межі Поляками й Русинами народівцями“.

(Далі буде).

¹⁾ Звісно ся допись мусіла найбільше вразити митрополита тілько ж вона була надрукована в „Народі“ вже разом с курендою протів „Народа“, що була видана найбільше за критику порядків у гр. к. семінарії духовній у Львові. **Ред.**

²⁾ Тепер їх начислюють вже до 150,000.

Ред.

По поводу еміграції.

Хоч як сумний та прикрий об'яв в життю суспільнім Галичини — теперішня еміграція селян східної Галичини в Росію; хоч як відстрашлюючий єї нагний та повний розпуки вибух, і ті широкі небували ще досі в Галичині розміри єї. — то все таки, не брак їй і деяких добрих сторін. Як та страшна буря, що зриваючись нараз, нищить поля і бурить ліси і потоками дощу заливає долини і дуги, — та онієста, пройшовши, оживлює цілу природу, відсвіжує землю, прчищує воздух, розяснює горизонт і дає далеко і широко сягаючи по чистім просторі свободним очам, — так само і еміграція, страшена цілу галицьку суспільність, очистивши і ожививши єї душу, сонну атмосферу, розрухата єї та застязата пригладується собі хоч на хвилину, хоч з дитєста, та доторкнувшись до тих болючих ран, що так довго мучили єї! І от тепер вперве, завдяки їй, прийшли під широку та публичну дискусію ті славні знані пісні про чудову „гармонію суспільну“, так щиро переживувані галицькими „світочами“. Тепер вперве, виявились острі і вразні симтоми тої, котрим кроком поступають пролетарізації має селянських, котру так часто заперечують „самостійні“ галицькі „економісти“.

Головна заслуга в тім належить безперечно галицькій пресі, котра взялась пояснювати ті неяснені ще доти або й навіть впрост запечечувані суспільно-економічні явища. Та однак, не відмовляючи їй тих заслуг, годі не зробити їй одного важного закиду. Розяснювати всі ті повніше згадані kwestії, викликані еміграцією, не розяснила вона як слід самої причини тої еміграції. Розібрала вивавді економічний стан нинішньої Галичини, та поминула другу дуже важну сторону життя єї — єї політичний бік, єї становище в австрійській державі, тенденцію теперішньої економічної політики Австрії з огляду на Галичину, в загалі — цілий теперішній політичний устрій Австрії. А без сего, ціла річ винала односторонньо і головна тема, по котрій пішла та ціла дискусія-причина еміграції селян до Росії, осталась цілком не розясненою. Вивавді вказали на матеріальну нужду галицьких селян, яко єї причину, та се, як побачимо далі, є цілком хибне.

Я беруся тут вказати хибність сєї думки і вказати на дійсну причину тої еміграції, котра лежить цілком де інде. Побіч сего одного завдання, іще інша справа заставила мене взяти за перо, — kwestія, котра часто насувалась

мені на думку а котра з тим більшою силою виравався на верх іменно тепер, коли приходиться мені розбирати причини нинішньої еміграції селян у Росію. Kвестія та — то будучність української нації.

I.

Матеріальна нужда галицьких селян, явище цілком природне і конєчне. Лежить се вже в натурі теперішньої хлєпської господарки, — примітивної, старосвіцької, при рівночасній господарці „двірецької“, веденій на лад чисто капіталістичний.

Що поки Галичина не була сполучена ніякими новітніми комунікаційними средствами з західною Європою, поки єї рільної господарки ще не давив невичайний прилив американського збіжжя, що рік-річно заливає цілу Європу, поки Галичина була безпечна зі своєю рільною господаркою, ведену на давній спосіб, на ужиток майже виключно власний, при всіх своїх патріархальних прикметах, повних відрубности від решти світа, повних своєї „самостійности“ „Пап“ і хлєп, рукодільник і простий ремієник були собі кожний дїт себе паном, вели собі спокійно своє життя, безпечно, вільне від остраху і виразних антагонізмів. Були се „давні добрі часи“.

Та настали нові „времена“. Введено залізницю, сполучено цямя Галичину з рештою Європи, з рештою світа, котрій находився в вишній фазі культурно-економічного життя, в фазі капіталістичної господарки. Галичина опинилась нараз серед цілком нових обставин, так, що під загрозою неминучої погибали під могутніми ударами конкуренції нового світа, не оставалось їй нічого іншого, як лише покинути давню свою старосвіцьку господарку та завести у себе нову, — ведену рівнож на спосіб чисто капіталістичний, на велику скілю, із застосованем машин.

Тількож така господарка вимагає великого капіталу, великого виробату фабричного по містах а великого обшару землі управної по селах. Лише при тих умовлах має машина поле до поппеу і тут вона дійсно доказує чудес.

Що до рільництва, то капітали такі найтись могли лише у власників великих маєлостей. Їм тілько мож було ввести господарку капіталістичну і таким способом не тілько опертись конкуренції заграничній, але ще й переняти від неї на себе ту мієію нової продукції, — знищити всіх тих, що остались при господарці авній, прим тів їй. Ті морітори, що мали при-

няти тріумфуючого Цезаря нових часів, що своєю кров'ю мали звеличати его перемогу — то наші мужики. Їм брак всего того, що дає можливість вести господарку відповідно до тих нових вимог, на спосіб рівно капіталістичний, і в наслідок того — мусять вони гинути...

Іще, колиб мужик обробляв своє поле виключно на свій лише ужиток, то і продукт его споживався дома, не йшов би на ринок і не підпадав би загальним правам конкуренційної боротьби. Та обов'язки для держави, як пр. податки, змушують і его шукати того ринку. Чим більше тих зв'язей, що лучать его з нинішнім державним ладом, тим більше зв'язаний він і тим ринком, тим більше господарка его перетворюється в господарку товарову і тим скорше підпадає вона в конкуренційній боротьбі з великою господаркою веденою при помочі машин. Мужик гине. З кожним днем бачить він, як земля що раз більше усувається єму з під ніг, — він кличе ратунку, та ратунку ні-звідки нема. Навіть та держава, задля котрої прецінь кинувся він в боротьбу конкуренційну з великим капіталом, щоб в ній унасти, навіть вона не в силі му помочі. І не диво. Преціньже держава сучасна не є хлоскою державою, а не будучи нею, не почувается до обов'язку боронити его.

Держава була все і всюди інституцією втвореною виключно з огляду на певну лише суспільну класу, інституцією дбаючою виключно про інтереси тої класи. Її справедливість, то справедливість відповідаюча інтересам певних клас, а не „абсолютна“ справедливість, що уноситься немов десь у воздухі по над противи і собі інтереси поодиноких клас суспільних і дбає про добро цілого загалу, про добро всіх її членів-громадян. То чи ж дивуватися, що мужик, той тин доби минулої, доби деревляного плуга і шнурком зв'язаного ціна не знаходить помочі в державі нинішньої доби, доби великого капіталу і машин? Всі сучасні державні інституції, почавши від школи народної, все те пристосоване до потреб суспільності нинішньої, суспільності ХІХ. віку. Такі залізниці, про котрі тепер з нагоди закладання по всій Галичині з'являються, так загально говоряться і підносяться їх високе цивілізаційне значіння, навіть вони не приносять користі мужикам. Користь з них в загалі а спеціально з з'являються можуть мати лише власники великих маєлостей, що завдяки зменшенню коштів транспорту, легше зможуть збувати товар свій і

так збільшений капітал ужити до ще інтензивнішої господарки своєї. А сеж прецінь підітне іще більше екзистенцію мужика.

Сучасна держава, — держава великого промислу і торгівлі, вишукуючи чим раз ліпші умови для свого існування і дальшого свого розвитку, вимагає конечно великих жертв зі сторони своїх громадян. Що жертви конечно, то кождий признає. Одно тільки лихо: жертви ті так чудно розложені, що власне ті, для котрих утворена та держава, звільняються від них о скільки можуть (а можуть! от хотіби завдяки ординації виборчій) і спихають їх на тих, що й так гинуть, підпираючи державу. Немов якимсь чудом — яким? сего мужик наш не знає, дістається він під покров такої держави а ставшись опісля її „громадянином“ підлягає всім тим обов'язкам, які за собою потягає таке громадянство. Що обов'язки ті не аби які, се надто звісно кождому. Надто звісно, до якої надмірної висоти зросли ті жертви громадянські і як солоно мусить мужик оплачуватись за саму і то виключно лише за саму ту честь — звати себе громадянином держави. Безсильний вже і підтятий великою господаркою панською, він іще сильше упадає під тягаром тих жертв і обов'язків і дістається в острі шпони сільських лихварів. Дни его поховані.

Та поки ще він співає в гробі, прийдеся єму ще одну, а вже і послідню принести жертву. Жертва ся, то жертва тим надприродним силам, що так часто навіщають его, а перед котрими він все стоїть безсильний.

(Далі буде.)

Юліан Бачинский.

П. О. Куліш „Правда“ і „нова ера“.

(Вирізка с Кулешового листу до редактора).

Дочувшись, яка поголоска ходить по тім боці політичної прірви про мене, піби-то я тягну в один рух из галицькими „пародовцями-угодовцями“, вбачаю й тутенькі, як мало мене знають запечки ві (так їх назву) політики мого цеху, що продавав мене в газетах на панському аукціоні, починаючи ледьві не с сотень гультенів, тимчасом як я дбавав не то що про будучину всієї староруської нації нашої, та вкупі з нею й про будучину нації польської, такоїж любленої

моєї без єзуїцтва, як і нація новоруська, чи то великоруська, без бюрократства ¹⁾

Весело сьмівся б я на хуторі з городян, що з-нечевля вигадують нісенітниці, да шкода людей кращих між ними, що прислухаююця до запечкових коментаторів видуманої єзуїцьким робом нісенітниці. Зуиняйте ж хоч Ви, любий мій добродію, дивачну поголоску, що добралась, може, вже й до Вашої Коломиї. Вона пійшла по нашому староруському Підгір'ю є того єдиного, що моє ім'я, несподівано й мені самому, з'явилось у львівській „Правді“. А як ся несподіванка сталась, дак от як:

Років зо два чи зо трі тому назад, попрохав у мене д. Омелько Барвінський дозволу перепечатати „Чорну Раду“ про вжиток земляків ёго. Я дозволив „Раду“ перенечатати, аби тільки він „кресать, орать“ і такі інші глаголи печатав скрізь у моїй книзі: кресати, орати і так далій. Видавши сим робом у друге книгу мою *gratis*, д. Барвінський не прислав мені примірника, щоб я побачив новий тип „Чорної Ради“; не то-що не прислав (як се личило б ёму) примірника, да й не відписав мені навіть, чи вволив мою волю про повногласну переміну глаголів наших староруських.

Бувши на той час не при-грошах, не читав я ні однієї книжки навіть из наших великоруських газет, і коли б мені видавець книжки моєї подав хоч один номер своєї газети, охочим оком споглянувши я на сучасність, одсунувши геть історичні джереза XVI і XVII столітья. Не одержав я й газетного аркуша друку від того так би сказати літературного товариша.

Аж ось, років тому вже буде зо два, завитав до мене штучно землячок мій (*nomina sunt odiosa*) і штучно виманив у мене про якийсь новий альманах львівський (не назвав ёго, а я й байдуже про назву) переспів першої пісні Байронового „Дон-Жуана“... Ні про „угоду“, ні про її орган „Правду“ не було в нас і спомину ²⁾. От як мою рукопись напечатано в „Правді“! Шкода, що *noblesse*

oblige не виявлювати, який се з'явивсь у мене на хуторі протей... Аж трохи згодом перечув я через люде, що мою працю надруковано не в альманасі, а в „Правді“, та ще й почесано. Тількиж ні мій протей землячок, ні редактор „Правди“ не переслали мені й примірничка нещасливого мого переспіву, а поворождені „Правди“ не бачив я ніколи; якаж се „Правда“ і що вона коверзує з єзуїтами, довідався я тільки ш „Чудацьких Думок“ М. Драгоманова (виданье друге, стр. 262—266).

От як я тягну в один гуж не „Правдою“ й її юдинською партією. А що поєзуїчені Русини пронесуть моє ім'я вкуні с проводирями „Правди“ по збаламученій Русі, дак се буде давняшня практика Лойолиних прибіжжя.

Куліш Омелькович Панько.

Від Редакції. І так виходить, що д. Куліша втягнуто в „Правду“ брехнею. Се паралель до того, як витягнуто було у М. Драгоманова програмову статтю до „Правди“, коли „Правда“ очевидячки зачиналася, щоби проводити „нову еру“! Пождемо нових ревелаций! Бували в нашій Рутенії усякі пригоди, але такого систематичного крутіїства, яке показує „Правда“, іще у нас не бувало! Се характеристично для історії „нової ери“. Додамо, що, як нас чераз звіщали з Росії, там у деяких місцях навмисно ховають від людей „Правду“, щоби не бачили там єї підлизування до польських клерікалів-магнатів, а тимчасом у Галичині „Правда“ парадує, як орган український, а в Росію пускають про неї чутку, що то орган ліберально-демократичний і що сама „нова ера“ то проба ліберально-демократичної згоди між Русинами й Поляками, початок згоди Українців, Поляків і Москалів до того, щоби і в Росії прискорити конституцію, а що виступають протів такої всеросійської згоди тільки вузькі націоналістично-українофіли старої моди!! Оттакого накручено! Радимо нашим товаришам узятися за пропаганду „Правди“ по Росії, — нехай там побачать єї в правдивім світлі.

¹⁾ Читай охочий при 20—24 „Н. рогу“ р. 1892.

²⁾ Тоді „Правда“ вже давно виходила. Гол.

Українство перед Польщею та Росією.

II. (З листу з 28 ст. ст. дек. 1892). Про значіне радикальної партії думаю так, що вона має будищу, як і всі радикальні партії в Європі. Питанє про працю для неї і з нею для мене рішає ся двома аксіомами: а) я радикал, б) я Малорос-Полтавець, т. є майже те саме, що й Галичанин. Коли в видих що до того є хитання, то вони виходять найперше з браку в них сих двох аксіом. Софістика помагає прикривати сю суть діла, а позаяк софістика річ безконечна, то я й відрікаюсь далі розбирати справу про значіне радикалізму з Малоросами. З розумними ж Великоросами я говорю на тему, що коли погранична й річна земля заражена зв'єним духом, то вплив єї на сусіда неперемінно покажеться, чи так. І розумні Великороси годилися з мною.

Запевне, важно, щоби „Народ“ являвся не тільки галуцким органом. Та сего не буде, поки самі Росіяне не будуть в него писати. Тепер і я чую, що пробрешуся, коли схочу писати про Росію, якже Ви хочите, щоби Павлик і др., що ніколи й не бачили Росії, писали про єї справи? В неохоті Павлика пускатися в полеміку з П-ським винен найбільше я, бо переконував єго, що slučaj не вартий спору, а в загалі такі справи рішаються фактами, а не спорами.

(Движення нѣтъ! сказаль мудрець великій. Другой въ отвѣтъ началъ предъ нимъ ходить.)

Із Росії потрібні в „Народі“ статі фактичні, а не абстрактно-полемічні, котрі тепер мають характер схоластичний. Та коли тепер нікому писати таких статей, то, по моему, все таки слід піддержувати „Народ“ і „Хлібороб“ навіть коли б вони були ще більше галицкими, позаяк галицкі радикали доказували б все таки можливість прикладу європейського радикалізму на нашій національній ґрунті, а значить викликали б народний радикалізм українських і в Росії, що поступенно притягались би до співробітництва в „Народі“, а далі й до проб на місцевій ґрунті. Коли б хто сказав, що ті проби в Росії неможливі, то я відповім, що людей с теплим чувством і ясною головою нічим не спиниш, — коли вони не будуть працювати на 100%, то будуть на 75, на 25, на 1%, а все таки будуть. Ніяк я не можу собі представити, щоби український радикал учитель, медик, хазяїн і т. п. не найшов случая вести свою лінію!

Питання про те, що продуктивніше для українських радикалів: спілка з галицкою радикальною партією, чи з російськими конституці-

ональними так само не розумію, як питання про те, що потрібніше для обіду: суп чи печеня? — „І сего і того по повній тарілці!“ Та я рішучо противний безусловному злиттю з російськими конституціоналістами й т. п. з відреченням від українства і автономізму провінційального, повітового, громадського, є „хованєм свого прапора“ і т. п. Про те не треба допускати й розмови. Справу про спілку є Сіверянами я розумію так. Представте, що А. і Б. наняли квартиру з двох спалень і одного спільного салону посередині, устроєних так, що топить ся в салоні не спалень. Щоби в спільнім салоні було тепло треба, щоби оба жильці топили печі в обох спальнях. На лихо, проби таких асоціацій є Сіверянами й общерусами зводяться до того, що хохлацкі дрова забираються в піч сіверну. Сего безусловно допускати годі. Як би ні мало було українських автономістів, їм треба держатись, як осібній ґрунті, що готова до союзів, та своєї індивідуальности не буде тратити. Коли хто донебудь на Україні дивиться на українство, як на „чужество, которая только разъединяетъ людей,“ то і бог з ним. Треба працювати без них і фактами побивати їх, указуючи на число людей, навернених до конституціоналізму напр. (держуся Ваших рамок) Українцями і з українського погляду. Подібного централістичного пустомельства, як у Росії, нігде нема. Тепер і німецкі соціал-демократи видають газету по польски, а в Бельгії ніхто із соціалістичної бельгійської партії не скаже, що се журнал по флямандеки, або по валлонски, — а Фламандці жарять свою піч, Валлони свою, і через те і вся партія стає жарче.

Принципу „ціль оправдує средства“ не признавав і не признаю. Він просто не практичний для людей з ідеями через те, що відкриває свободу чистим, професіональним жулікам (мошенникам), а позаяк єї остатні екусеніці в застосованю того принципу, чим ідеологи, то і оставляють їх в дурнях.

М. Драгоманов.

Аз-буки-віди!

(Конець).

Тільки ж куріоз ще не в цім, а от у чім. Як я згадав вище, д. Перекотиполе вважає працю корисною тільки в тім випадку, коли народ здобуває ту користь просто, безпосередно, з рук працюючої особи! Виходить така са-

ма наївність, як колеб хто сказав, що задля вибудовання камениці потрібні тільки мулярі, а без будівничих (і тим паче без учителів математики) перебудитися можна.

А втім, осуджуючи научну діяльність, д. Перекотиполе забуває ще одну річ: научне працювання зовсім не виключає можливості — чинити як найбезпосереднішу користь народові. Чому ж автор не хоче собі виобразати такого вченого, котрий, дарма що сільс кого люду навіть на очі не бачить ніколи, оддає геть усі заробітки з своєї научної праці на матеріяльну підмогу селянам та на народню просвіту? А хіба ж такі вчені рідкість?

— „Азбучні істини!“ скаже хто-небудь споміж читачів. Певне, що азбучні, та ото ж то й кумедно, що треба наших літераторів ще вчити з „аз-буки-віди“!

Бажалося би, щоб сам о. Перекотиполе докладніше пояснив цю справу: може бути, він хотів сказати зовсім не те, що говорить його поема?

А. Кримський.

Нова „нова ера“.

Після зборів „Народної Ради“ у Львові 27 декабря 1892 р., де народовецькі провідники не тільки остентаційно відреклися „нової ери“ з 1890 р. а й подали руку частині наших товаришів радикалів, — можна було надіятися, що „нова ера“ погребена серед тих народовців, що не годяться с фракційкою „Правди“. Аж ні! Головне с того, що проявилось під час святкування ювілея 50-тилітнього єпископства пани Льва XIII. галицькими Русинами, доказує, що у нас настає нова „нова ера“ — іше остріща, ніж була небіжка з 1890 р. Ми, звісно, поглянемо на сю нову прояву тільки с політичного боку.

Відрікшиєся „нової ери“, народовці тим самим відреклися були й своїх політичних провідників у ній — гр. к. владик. Тимчасом іше за „нової ери“ була отворена фірточка, котрою галицькі народовці стали пропихатися на давнє поле, аж поки громадно там не опинилися. Як звісно, межі точками „новоєрекої“ програми народовців, була й „вірність (Русинів Українців) для католицької церкви“. Щоби почитати голову тої церкви, з поводу єго ювілея, — митрополит іше за „нової ери“ зложив комітет із львівських Русинів, духовних і світських. З огляду на „нову еру“, туди попало найбільше народовців. Решту доповнено Рутенцями — що явно віднека-

лися московфільської партії — та рускими ультрамонтами, над котрими самі народовці глумилися до останку. Справжніх московфілів і навіть рішучих Рутенців відеунено зовсім від участі в торжестві так, що орган їх „Галичанин“ заридав у голос, що єго редакції не запрошено. Те саме пороблено і по провінції, в усіх трьох дієцезіях.

Таким чином провід в усіх торжествах на честь пани в Галичині і з Галичини допався в руки народовців. Вони, натурально, й постановили визискати те як слід. В органі їх, „Діль“ заявлено перед самим панским ювілеем, що все в тій справі робиться з боку Русинів для того, щоби „руско-католицька церква“ колись „могла гідно відповісти тому призначеню, як вказали їй з-давна самі пани римські“. А те призначенє, як звісно, чимале, бо пани з-давна бажають, через уніяцких Русинів, повернути до Риму не тільки усю російську Україну, а й усь „шизматичкий“ Восток. Задля того, щоби запевнити пана про свою вірність, доказати Римови достойність поля для него на Україні та свою спосібність до повищої задачі, — галицькі народовці постановили, в краю і в Римі, вказати усю пишність руско-української народности: єї поезію, музику і всякі инчі штуки й моральні та матеріяльні засоби, а до того, на особній авдієнції, подати пані меморіал, де, звісно, буде про все те сказано докладно. На кілько народовцям доси повелося або ще поведеться в сій справі, і що на се сказали, або ще скажуть православні й инчі Українці у Росії та инакше думаючі Русини в Галичині, — про се говоритимемо далі, бо тепер ми, для браку місця, мусіли відкласти й статі про важніші справи.

М. П.

Власне вийшла, заходом Михайла Павлика, книжочка:

Про братство хрестителів

або

БАПТИСТІВ на УКРАЇНІ.

Написав

Михайло Драгоманов,

бувний учитель у Вищому училищі в Києві.

Ціна 10 кр., з пересилкою 12 кр.

Чудацькі Думки

про українську національну справу.

Написав

Михайло Драгоманов

Друге виданє.

Львів, 1892, ст. 303, ціна. 50 кр.

Обертатися до Ольги Франко,

Львів ул. Зиблікевича 10.

Виходить 8. і 22. л.
кожного місяця і ко-
штує за рік:

4 гультени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

Редакція

й Адміністрація
на ул. Гетманській
ч. 607.

орган руско-української радикальної партії.

Галицько-руські радикали перед російською публікою.

(Далі).

Незгоди між Русинами й Поляками в Галичині болюче місце країни, як і усеї Австрії, і через те австрійський уряд бажає установи згоди між тими двома елементами. Се справа нелегка, позаяк пануючому елементови прийшлосьби уступати не тільки на полі національнім, а й, що далеко важче, на соціально-економічнім, позаяк у восточній Галичині Поляки — патріції, а Русини — плебеї, і подекуди навіть пролетарії. Остатнім часом заговорили про доконечність згоди Русинів і Поляків, з огляду на можливість війни Австрії на Восток. Очевидне пробуджене руских народних мас, початок свідомо-опозиційної політики їх представителів у соймі заставляли правлячі круги обернути більшу увагу на Русинів. Признакою тої уваги було в 1889 р. те, що коли соймова більшість не згодилася дати Русинам гімназії у Перемишлі, то міністерським розпорядженням дано Русинам паралельки при польській гімназії, та з особним директором. С польського боку, від тих кругів, що більше дивляться на Восток і ждуть від стички на Восток відбудовання Польщі, були зроблені ще в 1888 р. і після того в 1890 р. проби згоди з Русинами радикального напрямку, та остатні (з них один писатель, родом, впрочім, не Галичанин) відповіли, що тепер не пора для сумарних згод, особливо з огляду на міжнародні події, на котрі „маленькі люде“ не можуть мати великого впливу, а що доконче треба йти

постепенно до установи згоди між Поляками й Русинами на ґрунті внутрішніх справ: національних прав, адміністрації, економічної політики й т. п. В кінці соймової сесії 1890 р. намістнику Галичини (Поляк, гр. Бадені) з деякими депутатами клерикально-магнатської партії, при участі деяких поза-галицьких представителів двох націй і при сочувстві віденьського міністерства, повелось устроїти таку пробу, котра була би zarazом і згодою Русинів с Поляками і підірванем опозиції Русинів теперішній політичній системі і в країні, і в державі. То була згода польських консерватистів з депутатами народовцями. Остатні, за обіцяні уступки формально-національного характеру, переважно на полі шкільництва, згоднілися розірвати звязки з опозицією москвофільською і радикальною, заявивши, що вони не тільки прихильники повної самостійности Малоросів від Великоросів, та кинувши анатему на всякого, що інакше про те думає, а й вірні оборонці римської церкви, і навіть признавши митрополита політичним головою своєї партії і нації, чого не видно ні в одній, найклерикальнішій і найконсервативнішій партії в инчих народів Австрії.

Заява народовців у такім дусі була зроблена депутованим Романчуком несподівано для инчих депутатів „руського клубу“, як москвофільського, так і радикального напрямку, — і сторонники єї навіть заявили, що то початок „нової ери“, та заява тота викликала сильне невдоволенє в багатьох кругах т. назв. інтелігенції, а також серед народа. Відповіді протів заяви д. Романчука з боку

кругів рутенско-москвофільських були, впрочім, не безумовні і через те доволі чудного характеру. Представителі тих кругів не згодились тільки на національну формулу д. Романчука, а консервативні чункти його програми, до політичного підчинення митрополитови включно, признавали. Тим часом радикали виступили протів заяви д. Романчука є принципіального погляду. Навіть згоджуючися на національну формулу д. Романчука, радикали протестували протів єї виключної постанови і особливо протів уведення єї в політичну програму, в катехізм, поза котрий усякий вважався зрадником народу і разом є тим і австрійській державі, достойним поліцейського переслідування. Радикали протестували протів змішування поля культури й політики державної, протів змішування понять про національність і релігію, або, краще сказати, віроісповідання, протів підчинення політики клерикалізмови, протівного навіть австрійській конституції 1867 р. (Завважаємо, що підчиненє політики Русинів інтересам римської церкви уже через те абсурд, що в самій Австрії буковинські Русини належать до церкви православної, а в Угорщині є Русини протестанти. „Програма Романчука“ просто видавала *carte blanche* галицько-польській поліції на всяке надужитє протів осіб, підозріаних за співчутє православію або вільнодумству, — результати чого небавом і показалися, противно обіцянкам правительственного комісаря в соймі 1889 р.) Нарешті, радикали заявили, що перехід Русинів із дороги опозиції на дорогу служби теперішньому консервативному міністерству нераціональний, тим часом як тільки опозиція єму, згідно з инчими прогресивно-демократичними елементами в Австрії, може довести до таких перемін у законах Австрії, що підоймуть Русинів з теперішнього їх підначального стану. Що ж до згоди є Поляками, то радикали заявляли, що вони зовсім не противники такої згоди, а напротив, прихильники єї, — тільки ж, на їх думку, згода тотя повинна бути вільна від фантастичних надій на відбуванє Польщі 1772 р. і, окрім бути заключена справді є польським народом, а не з магнатами, при відреченю в ко-

ристь остатних від справедливих національних і станових домагань Русинів.

Така рішуча і принципіальна опозиція радикалів „новій ері“ звернула на себе загальну увагу в Галичині, і навіть віденське міністерство, бажаючи в усякім разі знати дійсний настрій країни, дало знак львівській прокураторії позволити „Народови“ висказатися з потрібною отвертістю, не конфіскуючи єго номерів.

„Народовці“ показали себе не в дуже достойнім світлі, боронючи „нову еру“, позаяк уся їх аргументація зводилася на доволі грубий опортунізм: „ми, мовляв, зробили звісну заяву через те, що правительство (то є міністерство) заявило нам, що тільки під такими умовами воно буде прихильне Русинам“. Усі принципіальні поясненя народовців і їх програми на будущину були доволі темні.

Події склалися так, що заява Романчука і викликана нею полеміка вийшли саме перед виборами до ради державної. Власне ті вибори повинні були відбутися пізніше. Та успіхи молодих Чехів приневолити міністерство чим скорше розв'язати раду державну і визначити вибори, щоби не дати опозиційним партіям організуватися. Рахунок, опроче, показався невірний, бодай що до молодих Чехів, і міністерство мусіло опертися на німецьких централістах і Поляках. Остатні, чуючи свою вагу і не бажаючи вменшувати єї уступкою парламентських місць Русинам, навіть союзним з ними народовцям, згодилися не ставити своїх кандидатів тільки в шістьох виборчих округах восточної Галичини, та в двох поставили кандидатами Русинів тільки по імені, не потверджених навіть народовським виборчим комітетом. Таким чином, результати виборчої кампанії вийшли для народовців, — котрих від тоді стали звати „угодовцями“ або „ново-еристами“, — дуже не блискучі. Коли вони й могли втішати себе якими-небудь побідами, то хибя над кандидатами „москвофілами“ й „радикалами“, з котрих остатних було два. Опроче, ті побіди одержані були при помочи жидів-корчмарів і жандармерії, що находиться в руках польської шляхти, а в однім окрузі, де протів радикала, поставленого мужицькими комітетами (адвокат д. Данилович) поставлений

був народовцями судовик, що доти нічим не заявляв навіть свого руского роду, побіда була одержана тільки при помочи й священників рутенско-москвофільського напрямку. Таким чином, радикали не змогли переперти ні одного свого представителя до ради державної і мусять поки що вдовольняти ся належністю до їх напрямку одного соймового депутата (адвокат Д. Окуневский).

В усякім разі виборча кампанія 1891 р. дала нагоду радикалам поставити свою програму перед доволі широкими кругами народних мас. Теперішні змагання галицьких радикалів найліпше характеризують пункти їх програми, поставленої перед виборцями 1891 р. Ми наведемо тут (у переводі) важніші з тих пунктів так, щоби можна було бачити й форму, в якій ставляться перед галицькими мужиками домагання європейського радикалізму.

(Навівши усі 19 пунктів нашої виборчої програми та порівнявши їх з резолюціями роздільських міщан із 1891 р. поміченими в нрі „Народа“ за 1891 р. автор каже далі так).

Як видно з порівняння, виборча програма галицько-руських радикалів викладає систематичніше ті домагання, котрі вже починають почувати галицько-руські міщане й мужики, — а ся обставина надає особливу вагу невеличкій поки що групі організованих радикалів перед старими партіями, що все таки претендують на значінє національних і народних. Особливо фалшиве перед радикалами положенє „народовців“, котрих теперішня політика і боротьба з радикалами стоять в повнім принципіальнім противенстві з їх іменем і постановленим ними культом Шевченка. (Конець буде).

Про смертельність в Галичині і її причини

або

ЧОМУ РУСИНИ ТАК ЧИСЛЕННО НА ТАМТОЙ СВІТ ЕМІГРУЮТЬ?

(Студія статистична).

(Далі).

В 10 повітах з найбільшою смертельністю земля розділяєса дуже негармонійно і нерівностайно на поодинокі

роди управи. Ту належать подільські і покуцькі повіти, як Чортків, Городенка, Заліщики, Снятин, котрі мають непропорціонально много рілі, а непропорціонально мало ліса і пасовиска; а з другої сторони належать до найбільше смертельних такі гірські повіти, як Косів, Надвірна, Богородчани, котрі мають дуже мало рілі, а дуже много ліса, сіножатей і пасовиска. — Противно, в 10 повітах з найменчою смертельністю земля розділена дуже гармонійно і рівностайно межі поодинокі роди управи, а повіти різнять ся під тим зглядом дуже мало між собою.

Табл. 10.

Рід управи. (Ріжницькі межі крайніми по- вітами)	В 10 повітах най- більше смертель- них хитає ся про- цент кожного роду управи межі :	В 10 повітах — найменше смерт. хитає ся процент кожного роду у- прави межі :
ріля	78.2% — 5.0%	62.1% — 41.4%
ріжниця	73.2	20.7
огород	3.4% — 0.5%	1.6% — 0.2%
ріжниця	2.9	1.4
сіножать	23.1% — 0.8%	9.3% — 3.5%
ріжниця	22.3	5.8
пасовиско	16.9% — 3.2%	16.6% — 7.2%
ріжниця	13.7	9.4
ліс	56.5% — 5.7%	32.6% — 19.6
ріжниця	50.8	13.0

Повіти отже, котрі мають дуже велику смертельність, суть під зглядом управи землі скрайними: або вони мають дуже много рілі і огородів, а дуже мало ліса, сіножати і пасовиск, або відворотно: дуже много ліса, сіножати і пасовиск, а дуже мало рілі і огородів. Повіти, котрі мають найменчу смертельність, суть під зглядом управи землі посередні, пересічні: Кождий рід управи єсть пропорціонально заступлений.

Те саме побачимо, коли справу відвернемо. Ті повіти, котрі мають дуже много рілі і ті, котрі мають дуже мало рілі, відзначають ся більшою смертельністю; противно, повіти з пересічним, середнім процентом рілі, відзначають ся менчою смертельністю.

Табл. 11.

На 1000 людей умирає пересічно що року :	
в 10 повітах з найбіль. % рілі:	40.33
в 10 повітах з наймен. % рілі:	36.93
в 10 повітах з середн. % рілі:	33.43

Додаток до Табл. 11.

а) 10 повітів, що мають найбільше рілі (зі всіх повітів), т. є. зі всіх повітів мають найбільший процент землі під рілею: 1. Збараж, 2. Тернопіль, 3. Городенка, 4. Скалат, 5. Гусятин, 6. Тереховля, 7. Чортків, 8. Заліщики, 9. Снятин, 10. Борщів. (Самі еміграційні повіти!)

б) 10 повітів, що мають найменше рілі: 1. Косів, 2. Надвірна, 3. Долина, 4. Богородчани, 5. Стрий, 6. Калущ, 7. Ліско, 8. Дрогобич, 9. Тарнобжег, 10. Ніско.

в) 10 повітів що мають пересічну скількість рілі: 1. Яворів, 2. Кольбушова, 3. Самбір, 4. Санок, 5. Станіславів, 6. Добромиль, 7. Городок, 8. Старемісто, 9. Бібрка, 10. Горличі.

Подібно має ся річ з лісом.

Табл. 12.

На 1000 людей умирає пересічно що-року :	
в 10 повітах з найбіль. % лісу:	36.36
в 10 повітах з наймен. % лісу:	31.00
в 10 повітах з середн. % лісу:	31.20

Додаток до табл. 12.

а) 10 повітів, що мають найбільше лісів: 1. Долина, 2. Надвірна, 3. Косів, 4. Ніско, 5. Калущ, 6. Ліско, 7. Живець, 8. Стрий, 9. Добромиль, 10. Богородчани.

б) 10 повітів, що мають найменше лісів: 1. Снятин, 2. Городенка, 3. Збараж, 4. Тернопіль, 5. Краків повіт, 6. Домброва, 7. Скалат, 8. Тереховля, 9. Рудки, 10. Гусятин.

в) 10 повітів з середною скількістю лісів: 1. Бібрка, 2. Санок, 3. Яворів, 4. Жовква, 5. Бохня, 6. Камінка, 7. Новий Торг, 8. Грибів, 9. Перемишль, 10. Мисленичі.

В. Охримович.

(Далі буде).

Нова „нова ера”.

(Далі).

Маючи на цілі те, про що ми сказали в попередній статейці, — львівські народовці силувалися показати усею матеріальну і моральну велич руско-української народности, на торжестві в честь пани у Львові, дня 19 м. м. в великій салі „Нарочного Дому”. А пописувалися львівські народовці не тільки перед невидимим оком усього католицького світа, а й перед очима найвищих достойників краю, головно Поляків, світських і духовних, як: намістник, маршалок краю, головний комендант, архієпископи, надірокуратор, директор від податків, директор поліції й т. и. З Русинів зволив потрудитися між инчим і посол О. Барвінський, редактор органу Руси-України „Правди”. Инчі рускі посли: Романчук, Брянінський, Підляшецький, Телішевський і Охримович, прислали з Відня гратуляційну телеграму — на руки митрополита. Саля була набитська не тільки народовцями, а й латинниками. Препишним устроєм салі займався звісний практичний любитель української орнаментики, редактор „Дзвінка” — часописі для українських дітей — і „Учителя” — органу „Руского Педагогічного Товариства” — д. Вол. Шухевич. Артистична частина вечера була в руках другого чільного народовця, колишнього редактора давньої української „Правди”. До концерту став ін сопрого увесь „Боян” — українське співоче товариство — і много инчих муштин і жінок та хлопців співаків — разом до 200. Треба сказати правду: не занепокоєно львівського торжества ні одною композицією Українця-шизматика — майже усе було галицьке, умисне скомпіоноване найпершими народовськими поетами й музикантами. Співано поважчу кантату в честь пани, слова й музика д. Вахнянина, потім миленьку канталену — слова митрополита С. Сембратовича, музика Остапа Нижанковського — найліпшого галицько-русского музика, врешті имн у честь пани, уложений о. Виктором Матюком. Звісно, були й деклямації: недавній сокрушитель „нової ери”, о. Ол. Бобикевич зі Стрия віддеклямував гладкий вірш С. Сембратовича і потім свій власний п. з. „Корабель”. Були й промови — дві, вступна і кінцева. У вступній промові бесідник Др. Шараневич підніс між инчими, що „нинішній папа римський поважнимъ голосомъ своимъ рѣшає найбільше дразливий питання соціяльний”, та що его заслугами „руска церков” буде могла розвиватися

въ тѣмъ напрямѣ, якій їй назначили булѣ попередникѣвъ Льва XIII-го“. Кінцеву промову мав сам митрополит, С. Сембратович, що вказав „на значѣннє вѣдбутого торжества ювілейного Русинами.“ Народовцї дуже заїмонували офіціальному Львовови, свѣтскому й духовному, українським словом, музикою і виконанєм. Тї гості тільки ахали від признаня: мовляв „zasypaliście nas swoim koncertem! Такого концерту Львів іще не бачив! і т. д.“ Усе відбулося знаменито, велично, поважно, з повним супокоєм.

Описуємо усе після „Дѣла“ — ч. 19. із сего року. Та, як звичайно, недогадлива редакція помістила в тїм же числі, в новинці таке, що дуже заквестіонувало єї попередні слова. З тої новинки виходить, що ціле торжество відбулося не так то гладко. Містимо тоту новинку до слова, бо вона ілюструє торжество так, як ми ледви чи могли би зробити.

„Вчорашнє торжество ювілею наєского въ „Народнѣмъ Домѣ“, — каже Дѣло, — не обійшло ся безъ скандалу спровокованого звѣсною фракцією. Коли о годинѣ 8 ³/₄ приїхавъ Его Ексцелленція митрополитъ Сильвестеръ до „Народного Дому“, и переходивъ сѣни до сходѣвъ, поєсинали ся зъ межї купы молодежи вѣдъ подвѣра „Народного Дому“, затрѣбною, звѣсною агітацією, голоснїй, кѣлька хвиль не умовкаючи крики: „Pereat! Pereat!“ Поважна публика, піднимаючи ся сходами, дуже була счудована тымъ дикимъ крикомъ, але анѣ на гадку їй не впадо, щобъ се мало стрѣтити достойну особу митрополита галицкой Руси. На жалѣ, заразъ о тѣмъ пересвѣдчила ся, побачивши на сходѣхъ Преосв. архієрея. Вѣстка про сю пригиду рознеслася заразъ и по сали и викликала замѣтне зворушеннє. Его Ексц. митрополитъ, заховуючи холодну кровъ заявивъ передъ членами комітету лише побоюваннє, щобъ подобні дикі крики не повторились при приїзді архієпископѣвъ польского та вѣрменского, намѣстника, маршалка краевого и другихъ достойникѣвъ. Однакожь побоюваннє Впреосвященного було вже злишне, бо одинъ зъ агентѣвъ поліційныхъ сейчасъ давъ знати о пригидѣ дирекції поліції, а тая розпорядила все потрібне, щобъ скандалъ не повторивъ ся. Зъ дирекції поліції vysлано сейчасъ бѣльше число агентѣвъ и тотї обсадили рѣзні мѣсця въ Народнѣмъ Домѣ, а передъ будынкомъ сторожили поліціянты. Здавалося, що вже торжество перейде безъ нѣякои пригоди. Такъ нѣ!

„Середъ промовы семіора Ставропігїя др-а

Ис. Шараневича, при уступѣ, де бесѣдникъ підидѣсь, що руско-католицкій народъ має напамѣть римскимъ дякувати за всякі благодѣяня, нерешивъ цѣлу салию гоҳосный крикъ: „За Тучани!“ („Гр. к. село, котрому Рим, протів договору, позволивъ недавно перейти на католицизмъ. Ред.) Въ сали настало загальне заворушеннє. Дрѣ Шараневичъ, зъ-першу троха загнѣшаний, понизивъ гѣлосъ. Намѣстникъ гр. Бадені покликавъ до себе начальника президіального бюро намѣстничого сов. Мавтнера и пошентавъ зъ нимъ. Сов. Мавтнеръ вийшовъ зъ салѣ и зъ директоромъ поліції сов. Кшачковскимъ вѣдбувъ коротку нараду. Директоръ поліції взявъ ся заразъ самъ до розслѣдѣвъ не тѣлько дотычно крику зъ галеріи, але и взагалѣ що-до ситуації въ будынку Народного Дому и самъ урядовавъ до кѣнца вечерка. Зъ протоколѣвъ, взятыхъ заразъ вѣдъ особѣвъ, що були на галеріи, показалося, що демонстрантомъ бувъ членъ „Академического Кружка“ Я — ский академикъ. Вєсупувшись на галерію підидѣсь крикъ и заразъ забравъ ся. Кажуть, що директоръ поліції наказавъ агентамъ глядати за нимъ и доставити до дирекції поліції. Позаякъ поліція бояла ся, щобъ въ часѣ вечера не выбивано вѣконѣ салѣ Народного дому, то пѣсля первѣстного пляну патрулѣ поліційніи мали мати на оцѣ улицію Корнякта. Пѣзвѣише, въ часѣ вечерка поліція патрулювала вже зѣ вѣсѣхъ сторѣнъ „Народного Дому“ и зъ порученя директора п. Кшачковского зборонювала вєтунѣ до будынку.

„Замѣтна рѣчь, що намѣстникъ гр. Бадені задалегѣдъ вгадувавъ, що торжество въ чѣстѣ папы не обійдѣсь безъ того рода пригоди, бо коли делегаты комітету, крил. о. Бѣлѣцкій и сов. Тороньскій передъ тыжднемъ прийшли до него запросити єго, вѣнъ виявивъ свѣй сумѣвѣвъ чи безпечно устроювати торжество въ „Народнѣмъ Домѣ“. Отже по вчорашнѣмъ торжествѣ намѣстникъ звернувъ ся до одного зъ делегатѣвъ и сказавъ до него: „А со? нѣ шѣвѣемъ?“...

Вагу розказаного повнѣше загального заворушеня в сали, як гостей так і народовцѣвъ, тай сторожі навколо „Народного Дому“ і в середині, підносить те, що, після „Дѣла“, купка младацѣвъ москвофілѣвъ, крикнувши митрополиті кѣлька рази „pereat“, утѣкли з подвѣра, тай найвѣдвѣжнѣиший младенець — як потім вийшло член москвофілського „Акад. Кружка“, звѣсний читателям „Народа“, д. Юліян Яворскій, — ввѣрвався на галерію, крикнув один однісінкій раз: „за Тучани!“ і дав драла. Звѣсно, поліція

найшла его і покарала 8 днями арешту. (Орган Руси-України „Правда“ зачисляє і сей про-яв до „здічлості руської молодіжи шкільної (лютий).)

Органи Поляків, котрим ненаручно доу-скати народовців на службу Римови *ad Orientem convertendum*, — доси вони робили се самі та, по дорозі, взуїтили й польщили Русь-Україну, — підняли протів народовців страшен-ний гвалт, що буцїм то самі народовці — сякі-такі безвірці, — запросили радикалів, москво-філів і всю инчу нагань, щоби тільки устроїти скандал усеїм католицтву. Та народовці з обу-ренєм відкинули від себе інсинуації панів По-ляків, запевняючи про свою непохитну вірність папському престолови, а зробили се народовці і за себе і за поручену їм опіці руску молодіж по гімназіях. Народовці завзято боронилися від закиду нелояльности для Риму і в Дьль, і в польських газетах — видно, що їм дуже за-лежало на добрій славі перед Римом. І зовсім слушно. Народовські політики так ухопилися за завдачу Риму *„Orientem convertendum“*, що по-сол О. Барвінський висказав у раді державній і свій намір, запрячи до тої ціли й університе-ти й инчі научні інституції, що треба би поза-кладати у нас („Правда“ 1893 лютий ст. 109). Сам д. Барвінський дуже вихвалює ту свою промо-ву в „Правді“, як основну і вельми політичну.

Серед полеміки межі панам-Поляками і народовцями ізза вечерка, виявилося, що до комітету, устроючого торжество, народовці запросили „всі рускі товариства, що не виступали ворожо протів католицізму“, при чому в остатній хвилі зовсім зігнорували старих Русинів, щоби придбати собі тим більше признання перед като-лицізмом. Звісно, запрошені були всі народовські товариства, в тім числі Просвіта, Р. „Педагогічне Товариство“ і „Товариство ім. Шевченка“. Пі-шовши раз на поклін Римови, ті товариства будуть мусіли далі сповняти волю Риму бодай для того, щоби на них не дивилися лихим оком польські та австрійські політики. Се особливо ін-тересно з огляду на „Товариство ім. Шевчен-ка“, як для імени его патрона, так для того, що его założено за гроші православної Милора-довички, так нарешті і для ціли того товари-ства. Як звісно, „Товариство ім. Шевченка“ саме перед папским ювілеєм перестроєно на наукове товариство — завязок будучої руско-української Академії Наук, що має в собі з'є-динити всіх Русинів-Українців з Австрії і Росії. Яково буде тут православним Українцям — не знаємо сказати. Яково буде в службі Римови й учителям-Галичанам, членам „Р. Пед. Тов ри-

ства“, коли Рим іде до того, щоби школи на-зад віддати в руки духовенства? Яково буде політично Українцям у Росії, коли галицкі на-родовці вивісять у Римі, перед папою, свій прапор навернення усеї України до Риму, а мо-же й до якої заграничної держави? („Правда“ так розгорячилася в своїм австрофільськїм розгоні-що до російської України, що без оговорки на-водить слова станьчиківського польского писате-ля Поновеского про те, що Югозадн. Отдѣленіе Ими. Р. Географ. Общества в Києві закрито 1876 р. „з причин австрофільських зма-гань“ (лютий ст. 128). Яково в загалі буде українському рухови, коли він, по заміру наро-довців мав би підійти під контроль Риму? Та ми ще пождемо оповіщеної вандрівки народо-вців, від імени всіх руско-українських товариств і всего руско-українського народу до Риму, і того, що вони скажуть у своїм пропамятнім нясьмі пані і що їм пана відповість на те.

Поки що завважаємо, що в самій Галичи-ні, між Русинами на провінції зовсім не видно було того одушевлення по поводу ювілея пани, що серед львівських народовців — устроєно, народовцями-панами яких 10—15 вечерків, де деклямовано й вірші православних Українців: Шевченка, Александрова (укр. переклад псалмів) і т. н. Подамо далі, для зразку, опис юві-лейного вечерка в Коломні. **М. Павлик.**

РОЗУМНИЙ ПРИМІР.

В початку фебруара с. р. був зїїзд соціалістів Північного краю Франції, і між инчими ухвалами его ми знаходимо ось яку: „національна рада партії му-сить виложити в брошурі сільську прог-раму партії. Спільний (федеральний) ко-мітет зробить з неї основний витяг мо-вою дуже простою і, коли треба, на му-жицких мовах (*patois*), в маленьких книжочках, котрі будуть розширювані по найдешевшим цінам“.

Ся ухвала дуже важна як на Фран-цію, де доси всі поступові партії згорда дивились на мужицкі, недержавні мови і через те залишали селян на саму по-півську науку, бо там попи, навчені ли-хом у часи великої революції, взялись добре за проповідь на тих мовах.

Але ся ухвала французких соціаліс-тів мусить мати вагу і як примір для

других, подібно тому, як мають велику вагу й теперішні заходи французких і німецьких соціалістів коло селян.

Коли в 70-ті роки купочка українських соціалістів почала свої видання на українській мові, то більшість соціалістів російських, а потім і польських, глянула на те дуже неприхильно, вбачаючи свого роду шизму в тім, що українські соціалісти кидають мови державно-панські і беруться до мужицької. Згодом, коли серед російських і польських соціалістів „народництво“ змінилось „соціал-демократією“, — часто не дуже мудро зрозумілою, — сей погляд на українську шизму став мотивуватись такими думками, що, мовляв, український селянин в загальні не вартий соціалістичної пропаганди, як елемент реакційний, що колись мусить бути просто присилуваний до соціалізму „діктатурою фабрично-робітничого стану“, котрий в українських землях сполячений, або змосковлений.

Аж ось німецькі соціалісти почали приступати до своїх селян, а французкі соціалісти на зїїзді 1892 р. в Марселі виробили програму агітації серед селян, — дуже подібну до нашої. Тепер же французкі соціалісти беруться для ліншої пропаганди і за занедбані, або й осміяні матуа!

В Галичині вже показався свого роду пролом у соціал-демократичній шляхетчині в тім, що деякі Поляки-соціалісти згодились вести пропаганду на патуа жидівським, — справа, котру ми колись предкладали в Женеї в 1879 р. і котра була осміяна, польськими й російськими соціалістами, а найбільше тими, що самі походили з жидівських родин. Тепер примір французких соціалістів мусить іще більше підкопати названу шляхетчину.

Нам же він мусить іще раз нагадати мудру італійську приказку: „іди своєю дорогою, — і пехай люде говорять, що хочуть“ (*Passa il tuo corso e lascia dir la gente*). Ред.

По поводу еміграції.

(Далі).

Годі заперечити, що услів'я життя сільського впливають дуже некорисно на зрозуміння всіх явищ природи і пізнання тих законів, котрим вони підлягають.

Той вічний страх, непевність і незабезпечення перед елементарними силами, що кожної хвили можуть сторошити господарську екзистенцію мужика, безрадість і безсильність встоятися перед ними — все те побіч інших причин так сильно придавлює его ум, так вяже і осліплює его, що цілком не диво, чому він оточений зі всіх боків тими „таємними“ силами, котрих неможе ані поняти ані оминуть, немає віри в свої власні сили і через те шукає ві в надземських силах. Страх, то перший і найголовніший чинник, що не дає розвинутиись свободній думці, затемлює ум і робить его приступним для всяких пересудів і забобонів. Хтож не бачив, який переполох справляє в селі буря і громи, як тремтить все на вид тих страшних „стріл“ божих, що в одній хвилі готові знищити господарські здобутки мужика! яка німа та повна уявности розпука огортає всіх на вид горючого обійстя, котрого не важить ся ніхто ратувати, бо огонь сей, то огонь з неба, зісланий, може за яку „кару“, тою невидимою, неопнятною, надземною силою, котра в одній хвилі, не то обійсте его, а і його самого змести може з лиця землі?!...

Якже корисніше під тим взглядом положення мешканців міських! Все зложилось тут на те, щоб запанувати над силами природи, щоб запрягти їх в свої услуги і оголосити себе дійсним паном світа. Чи дощ, чи буря, град, чи злива, все однаково віддані праці своїй і певні є результати, безпечні перед тими таємними силами, як легко можуть вони орієнтуватись і поняти їх, як легко їх обсервувати, аналізувати, узагальнювати і пізнати їх незмінні закони! Не дивож проте, що міста були все огнищами вільної думки. Коли в місті не лиш що ніхто не боїться грому, а противно іще засідає на него; коли кождий спокійно сидить собі дома і веде звичайну свою роботу, то мужика огортає на вид тої надземної сили панічний страх, — безсильний вносить до неба руки і молить покійно помилування. Що більше. Не лиш сам молиться, а удержує осібно функціонера, котрому каже засилати за себе спеціальні ще молитви на „всякі прошенія“, та зносить дари,

чей може хоть так злагодить гнів небесних сил. Найдесь такий, що їще в яркіших красках малює ему грізні надземні сил та не занедбує рівночасно представити самого мужика як щось найнужденішого, наймарнішого, як щось рівного звичайному, мізерному червакови... І чи ж дивуватися тепер, коли мужик, така мізерна істота, оточена зі всіх боків такими грізними силами — справді така мізерна і безсильна, та що вона тратиться через те до остатнього?

Юліян Бачинский.

(Далі буде.)

„Правда“ В. Чайченко і галицькі радикали.

В врах 15-18 „Народа“ з 1892 р. (за 1 л. октябрь), в статейці М. Драгоманова п. з. „Правда за місяць червень 1892“, згадано про ескіз д. В. Чайченка „Спроба“ і піднесено, як неслухно д. Чайченко зве галицьких радикалів „фантастичними, відірваними від ґрунту“. Отже в 3 прі „Зорі“ за сей рік д. В. Чайченко оповіщує ось яку свою заяву п. з. Мій недогляд:

„В „Правді“ за місяць червень 1892 р. видруковано мій ескизик „Спроба“. В йому стрівають ся ось які слова, що на їх звернув увагу (як я оце дізнався) і рецензент в одному галицькому виданні: „... в йому (в одному товаристві) могло бути кілька людей з національним українським коліром, — мов до українського народу мусимо бути Українцями, — от, де що подібне до сьогочасніх галицьких радикалів, тільки ще фантастичнійше, ще більше од ґрунту одірване“. — Звісно, ескизик той така дрібниця, що про неї можна й не балакати і сьогодні прочитавши, завтра забути. Але коли вже оті підкреслені слова видруковано, то мені не хотіло ся б, щоб ім надавано те розуміння, якого я їм не надавав. Згаданий ескизик був колись епізодом в більшій повісті, і ті слова, в устах у персонажу з тієї повісті, виявляли тільки його особистий, а не авторів погляд. Тільки через недогляд zostались вони і у виїнятому з повісті і нарізно надрукованому ескизови, і цей недогляд зовсім не бажаний єсть авторови, бо він (автор) ніяк не може ідентифікувати себе з згаданим персонажем (тепер трохи одмінений — Квітковський у „На роспутті“)

1892. XI. 14 (26).

В. Чайченко.

Се дуже совісно з боку д. В. Чайченка. Як же ж назвати те, що „Правда“, де надрукований названий уступ ескизу д. Чайченка, і словом не згадує про заяву д. Чайченка в „Зорі“? Не відповідає „Правда“ і на нашу просьбу — оголосити докази підпирання деспотизму галицькими радикалами. Отже, ми ще раз просимо її за те. *Ред.*

Оборонці угорського попівства.

Мабуть звісно нашим читателям, що теперішнє угорське міністерство, під проводом Векерлього, поставило собі в програму між инчим: обовязкові цивільні сюби, відібране метрик від попів і заведенє закона, по котрому всі инувірці малиби мати як найширшу віроісповідну волю, а діти з мішаних подруж моглиби самі вибирати собі віру, яку би схотіли. Се звісно дуже неподобалося попівству на Угорщині. Отже орган нових умирительів Востока укористь Риму. Дїло вважає своїм святым обовязком сокрушити копії і за угорських ультрамонтанів та инше про се таке в остатнім прі:

„Законъ, впроваджуючий якийсь зміни въ давнѣйшомъ ладѣ, єсть тогдѣ пожаданий, наколи єго выкличе дѣйсна потреба, т. є. наколи старый ладъ не вѣдновѣдає ново вытворенымъ вымогамъ и обставинамъ. Тымчасомъ тѣмъ намѣреній реформы на поли церковномъ выйшли лише зъ теоріи. Мадьярамъ и ихъ міністрамъ хоче ся за всяку цѣну йти мовъ-то въ передъ, чванитись передъ свѣтомъ якъ найскоршимъ и найрадикальнѣйшимъ поступомъ, просто блєстѣти новыми культурными добутками. И въ той то ненасыченѣй жаждѣ чванливости належить шукати и жерела реформъ на поли церковно-политическѣ“ (пр. 43).

Зараз видно, що „Дїло“ орган великих „практичних“ політиків. Тільки ж практику їй не треба так дуже брати на серію, бо у тих політиків усе „не на часі“, що тільки нового поступового не пічня: і загальне голосованє, і воля совісті, віроісповіданя, і все. А про те у нас як раз такі політики грають найбільшу роллю — вони спасають Русь-Україну від нашествія усяких ізмів, окрім, розумієсь, римського. Як то мудро устроїв господь бог, що ті спасители не на Угорщині — дали би вони татом Векерльому! як він сміє визволяти свою країну від надто великого впливу Риму та йти протів такої могутньої хвилі, як заповонєна Римом усього Востока!

Виходить 8 і 22 л.
кожного місяця і ко-
штує за рік:

4 гультени,
в Росію 8 рублів

НАРОД

Редакція

й Адміністрація
на ул. Гетманській
ч. 607.

орган руско-української радикальної партії.

Галицько-руські радикали перед російською публікою.

(Конець).

Хоть виборча кампанія 1891 р. і не дала радикалам безпосередних результатів у виді депутатських місць у Відні, а про те радикали не вменчили, а збільшили свою агітацію серед селян. За рік після того, радикали скликали кілька віч у різних місцях восточної Галичини, при чому в співали переводити свої резолюції, напр. про загальне голосування. В організації радикальних віч беруть діяльну участь мужики, котрі звичайно упилачують видатки коло устроєння їх і часто бувають референтами, а в усякім разі ораторами. За типічні збори такого роду можна взяти ті, що відбулися в октябрі 1891 р. в Коломні, де, під проводом соймового посла, доктора прав Окуневського, зібралося поперх 400 селян. Із резолюцій того віча, в справах, з котрих многі реферували селяне, ми згадаємо отсі: I. про загальне голосування; II. погудка руским соймовим депутатам за те, що вони розбили солідарність руского посольського клубу і, покинувши оборону інтересів сільської кляси, пішли в „угоду“ з магнатською партією і зійшли з дороги опозиції на становиско „приятно-вижидаче“ (як ніжно говорять народовці) супротив теперішнього правительства; резолюція домагається від руских депутатів і рішучої оборони інтересів селян, і домагання як найбільшого розширення горожанських свобод і політичних прав.

Резолюція III. протестує протів у-

ложеного соймовою комісією проєкту зміни сільських громад через з'єдинення кількох громад ув одну і поставлене над нею окружних вітів, — і висказується, протівно, за розширенням автономії теперішніх сільських громад, із застосуванням і до них основи загального голосування.

Резолюція V. гудить нову дорогову уставу, вироблену соймом, уставу крайне некористну для селян, на котрих паде майже увесь тягар удержування доріг у порядку, через повинність в натурі.

Резолюція VIII. домагається передачі орудування церковним маєтком у руки віроісповідних громад.

Резолюція X. ухвалює доконечне заложити в коломиийскім окрузі „політичне товариство для оборони інтересів робучої людности того округа.“

Подібні резолюції були прийняті і на вічу, що відбулося в лютім 1892 р. у Снятині, де зібралося поперх 2000 руских селян із Галичини й сусідної Буковини. Окрім того, на сім вічу говорилося про теперішнє правне положення печати в Галичині і прийнято резолюції в користь розширення свободи печати, скасування ітемплів від газет і календарів і кавцій від політичних газет.

Резолюції у важніших справах звичайно передаються, після віч, як петиції до сойму й ради державної. Про загальне голосування збираються осібні підписи до петицій, котрі, в міру їх нагромадження, пересилаються до сойму й ради державної. Тепер се головна справа, коло котрої купиться агітація, що піднімають галицькі радикали, і воно зовсім природно, бо-ж, окрім соціального, спра-

ва ся має для Русинів і перворядне національне значінє тому, що теперішня система виборів ставить їх в підчинене положенє, і тільки справедливе представительство, основане на загальнім голосованю, може дати Русинам таке значінє в політичнім житю кравім і державнім, яке їм повинно належатися по їх численности. Треба ще піднести яко особливо інтересну прояву, що на вічах Русинів-мужиків заявляє ся бажанє устроювання таких віч і в польській частині Галичини. „Ми поїдемо туди, до наших братів-Поляків!“ — кажуть мужики-Русини радикального напрямку. Така проява подає надію поставити зовсім у новому виді усю справу про польско-руську згоду.

Ми сказали, що зі всіх галицьких партій, тільки радикали являються політичною партією. Уже й тепер вони успіли зробити вплив і на інші партії, котрі сами собі повинні ставити політичні питання, і при тому прогресивного характеру. Так, остатнім часом і представителі рутено-москвофільської партії заговорили про виборчу реформу, а народовці видали й свою політичну програму, в котру вставили чимало точок из програми радикалів. Тільки старим партіям важко зважитися рішучо на нову дорогу, бо для того треба відречися зовсім політики прислужництва тепер правлячим кругам і покласти надію тільки на пробудженє свого народу, котрий, спільно з инчими, також тепер пробуджуючимися народами Австрії, сотворить нову правительственну систему, опираючися на новім соймі і новім парламенті. Особливо важко тепер зважитися на таку політику „народовцям“, котрі короткозоро звязали себе зо старою системою, не завважавши, що вона тріскає по всім швам і в галицькій країні, і в решті провінцій австрійської держави.

Сяк, чи так, а галицький радикальний рух цікавий уже тим, що в нім бачимо явне пробудженє політичної свідомости самих галицько-руських мас, у котрих обставини день-у-день розбивають надії на яку-небудь внішню поміч і пхають їх до надії тільки на самих себе. Європейський же радикалізм, котрий с кождим днем робить успіхи і в Австрії, дає

готові політичні формули для тої нової свідомости галицько-руських народних мас.

На закінченє треба сказати кілька слів про одно скомплікованє політичного руху серед руских Галичан, — а то про справу церковну. Власне політичний рух у Галичині не залежний від церковних справ і міг би їх і не чіпати, та обставини в Галичині такі, що до політичних справ само собою вяжуться і церковні. Ми бачили, що в резолюції міщан Роздолу говорить ся про скасованє патронату, про незалежність галицько-руської церкви і про усуненє єзуїтів из василіанських монастирів, і що парламентська програма радикалів домагає ся передачі орудування церковними маєтками в руки віроісповідних громад. Діло в тім, що галицько-руська греко-уніятська церква знаходиться в крайне ненормальнім положеню, що виходить с політичних обставин у країні і своєю дорогою впливає на хід політичної організації народних сил. Так, така середньовічно-феодальна установа, як патронат дідичів над священниками, остає ся в Галичині тому, що він дає Полякам-дідичам змогу впливати на політичну поведінку руских священників. Остатнім же часом клерикально-польська партія в Галичині очевидячки завзялася надгородити себе за наверненє уніятів на православіє в царстві польськім у Росії — утожсамленєм унії с католицізмом і полонізмом у Галичині. Їй повелося втягнути в свої пляни й Рим, котрий в тій справі відступив від універсально-католицьких цілей і став піддержувати цілі національно-польські. В результаті вийшло іменованє на катедри єпископів уніятських, осіб зовсім прихильних ультрамонтанско-польським цілям, а також полишенє уніятських монастирів єзуїтам „для реформи“, боротьба з деякими внішніми прикметами восточної церкви, що іде при помочи жандармерії, на очевидний скандал і нарушенє основних законів держави й т. п. Іще кілька літ тому назад обі старі галицько-руські партії згідно протестували протів такого пораблення їх церкви, — та тепер, після „угоди“, народовці замовкли в тій справі. Між тим, ані з національно руского погляду, ані с погляду свободи релігійної,

мовчки терпіти такого положення діла годі, — і радикали критикують его в своїх органах.

В той же час магнато-бюрократичні впливи на галицько-руську церков зовсім задавили там останки старого демократизму, — часів брацтв XVI-XVII ст., — в відносинах межі парафіянами і священником, в орудуванню церковними маєтками, і довели до подорожіння церковних треб. Все оце будить невдоволене селян, — і радикали, як демократична партія, не можуть бути глухі на те невдоволене і виявляють его в своїх органах. Духовенство, особливо вище, разить ся виява і воно стараєся дискредитувати радикалів перед мужиками і затим усяко виступати навіть протів політичних тенденцій радикалів, перешкоджати виборам їх на депутатів. Боротьба та, звісно, могла тільки змочися після того, як радикали виступили протів „угоди“, котра признала митрополита політичним головою Русинів і вставила в політичну програму для них — службу інтересам римської церкви не тільки в Галичині, а й на усім просторі, заселенім малоруским племям.

Найбільше підходячим способом боротьби з радикалами було признано завину їх у тім, що вони „хочуть знищити в народі релігію“. Піддержкою такої завини служить те, що освітаніші радикали заявили себе прихильниками свободи досліду і печатають переклади європейських праць по історії релігії.

Від виборчої кампанії 1891 р. галицькі радикали нераз мали нагоду пояснити своє становище в релігійній справі, і в своїх органах і на вічах. Вони заявляють, що стоять тільки на точці свободи совісти і в своїй критиці церковних відносин у Галичині не чіпають догматів, а тільки суспільно-церковні інституції, що прямо входять у круг політики. По суті ж радикали зовсім розділюють круги релігії й політики, і стоячи за розділ церкви й держави, вважають зовсім можливою солідарність людей різних релігійно-філософських думок, о справах державної й соціальної політики, при чім указують на приміри Ірландії, Англії, Швейцарії. Кілька статей для пояснення такої постанови справи було

напечатано остатнім часом у „Хліборобі“, і аргументація їх видалася переконуючою і многим селянам. На зїзді мужицьких делегатів із різних місцевостей, що відбувся недавно в Коломні, с цілю зробити початок мужицькому радикальному політичному товариству, прийнято іменно резолюцію в таким дусі.

Свобода совісти тепер прийнята майже всіми європейськими законодавствами, в тім числі й австрійським, і само католицьке духовенство в цивілізованих країнах мириться с тим, а в багатьох країнах, як напр. Північно-Американська Спілка, Англія, Швейцарія, католицьке духовенство нічого не має і протів розділу церкви від держави. Окрім того, в тих країнах католицьке духовенство піддержує дуже радикальні прямовання політичні і соціальні, а не давно, після енцикліки папи Льва XIII про положене робітників, дано вищу санкцію так названому „католицькому соціалізму“. Та в Галичині духовенство мало образоване, а вища его ієрархія очевидне орудє магнато-польської партії, і через те тут помирене католицізму з радикалізмом дуже важке, хоть національно-соціальні відносини у восточній Галичині, зовсім схожі з ірландськими, бачить ся, і обов'язували галицько-руське духовенство наслідувати католицьке духовенство Ірландії.

Позаяк усі умови життя чим раз більше пхають галицько-руське мужицтво й міщанство на дорогу радикального політично-соціального руху, і позаяк рівночасно більшість галицько-руського духовенства показує себе лютим противником того руху, а вищі церковні ієрархи галицькі, навіть прямо ідуть в анти-національним напрямку і такими способами, як напр. відкликане о. Волянського из Америки, явно ідуть протів інтересів народу, то може бути, що теперішні напняті відносини роздадуться відпаденєм значної частини руских Галичан від уніятської церкви і основанем окремих віроісповідних громад с характером більше чи менше протестантським.

Р. Я.

Думка про руский університет у Львові.

Посол Барвінський підняв у раді державній думку про руский університет у Львові, при чому налягав найбільше на політичні мотиви: свого роду *Oriente m convertendum*. Звісно, думка добра, Русини мусять мати свій університет, хоч, певно й сам д. Барвінський не вірить, що вони мати мулять его сегодня або завтра. Теперішні обставини зовсім не дають радці для інших націй. При теперішніх наукових силах австрійської Русі можна з достоїнством обсадити хіба кілька кафедр рускими ученими, тай то тільки медичинських та природничих. На інші прийшлосяби збирати сили може ще низчі, ніж ті, що збирали Поляки, коли перероблювався університет львівський з німецького на польський. З Росії покликати учених Українців, як покликано кількох Поляків, теперішній австрійсько-польський уряд не зважиться. Та хоч д. Барвінський і висказав надію, що напр. нова кафедра історії у Львові буде „поручена одному з найзнатнійших істориків руських“ (очевидно, Українцєви з Росії), тільки ж ми думаємо, що ні один з поважаючих себе учених Українців не піде на кафедру при умовах, котрі недавно поставив орган д. Барвінського, то б то, щоби протівудійствувати „світлу сучасних огнів“. А як би хто з Українців, не дуже ознакшений з галицькими обставинами, й пішов на кафедру у Львів, то наразився на такі розчарування, котрі відбили би на довго у других охоту піти за его приміром. За зловіщий знак для українського ученого із Росії на новій кафедрі у Львові може послужити хоть недавне наріканє самої „Правди“ на те, що правлячі круги з гори ставлять ему в умову — не бути православним. І зовсім резонно, — аджеж ся кафедра отворена з огляду на програму „нової ери“, де є й точка — вірність католицькій церкві...

Подібно, до радикальної переміни всіх галицьких обставин, не можна рахувати й на прилив молодіжи з Росії до галицько-руського університету. З наукового погляду: сил професорських, бібліотек, лабораторій і т. и. галицькі вищі школи безмірно низчі від російських. До того молодіж у Росії, хоть не має волі отвертих товариств, та звикла до вільних, радикальних думок у своїх кружках, в громадських відносинах, в сім'ях. В Галичині, покладаючись на нашу славетну конституцію, акаде-

міки Українці приставали б до радикального руху, і наразилисяби на поліцейські шикани, котрі понесувалиби їм кар'єру і в Австрії, і в Росії. В загалі, говорючи про те, чи можуть дійти з Росії в Галичину учені й студенти, не треба забувати того основного пункту, що в Росії тепер реакція виходить з двора царського і поліції, а в Галичині з громади, з сойму, з літератури...

Одним словом, по всему виходить, що й на полі університетському, як і на многих других, Галичанам ліше, по крайній мірі тепер, не заноситись думкою *Oriente m convertere*, а взятися за щось скромніше, за працю підготовляючу. На полі науковім досить би було, якби Галичане хоть самі привернулись ближче до Заходу, то б то до європейської науки, до котрої тепер Росія безперечно ближче, ніж Галичина. Найбільше рішучим ділом в сій справі були би командіровки молодих Галичан в Європу, подібні до тих, котрі робляться в Росії, де звичайно чоловік, видержавший екзамін магістерський (докторат), має командіровку на 2—3 роки за границю. Та у нас уряд центральний за се не возьме ся, краввий те ж ні, бо мусівби признати, що галицькі університети слабі. Тепер же навіть віденський університет не має багато впливу на зріст науки в Галичині, бо там учаться з Галичан майже виключно медики. Остатними часами між Галичанами проявилось кілька осіб, котрі печатними студіями заявили свою здібність робити для історії літератури, фольклору і т. и. та їм не вистачає в Галичині ні вирави, ні навіть бібліотек для кінцевого наукового виховання. Вони повинні би йїхати на Захід, та не мають на те засобів. При наших теперішніх обставинах, можна було би рахувати тут хіба на поміч приватну, організовану товариствами, напр. хотьби Товариством імени Шевченка, котре тепер на силу повернулось у наукове. Тільки ж те товариство, щоби навіть зрозуміти свою наукову завдачу, повинно найперше позбутися таких своїх проваторів, котрі головну мету університетських кафедр бачать у боротьбі протів „світла сучасних огнів“....

Звісно, треба би, щоби й література підготовляла се зближенє галицької науки з західно-європейською. Се могли би робити навіть теперішні редакції наших часописів, як би тільки у них стало на те розуміння і смілости розірвати з теперішньою реакцією. Може бодай вплив російських українолюбців що небудь тут

поможе, і в сій надії ми прочитали допис д. Вільхівського в 2-й крі „Правди“ з більшою радістю, між бучні фрази про наш будущий університет і просвіту, котру він би то понесе на Восток

Співробітництво Українців у галицьких часописах.

Усякий неутралітет є власне підпорою status quo, або дужчого. Впринціпі неутралітет Українців є підпора народовецької реакції. Зовсім немати діла з Галичиною Українці не можуть. Вони, напр., посядають свої твори літературні в Правду, в Зорю, в Збірки товариства ім. Шевченка... а галицькі народовські реакціонери, котрі захопили в свої руки дірекцію товариств і редакцій у Львові, витолковують перед своєю публікою факт співробітництва Українців у них, як згоду Українців з їх програмами, чим і імпонують многим.“

Так говорить ш. Драгоманов в 3-м ч. „Народа“ 1893 р. в статі: „Українство перед Польщею та Росією.“ Застерігаю, що я нічого ніяк не хочу казати проти мети цілої статі; але, дуже зацікавлюючись долею українського літературного руху, я на виписанім уступі зупиняюся тай завдаю питання: „Чи нема, часом, в словах ш. Др-ва пересади? Чи справді, постуновий Українець немає морального права працювати в „Зорі“, в „Правді“, в „Записках товариства ім. Шевченка“?“

Возьмімо „Зорю.“ Як повинні дивитися на неї Українці? „Зоря“ знаходиться в цілком особливих умовах: це часопис підцензурна.

Відома річ, що в Росії забороняно всяке періодичне українське видавництво. Тимчасом мати який-небудь печатний орган нам дуже треба. На наше щастя, цензура не забороняє деяких галицьких часописей, і вони спокійнісінько можуть доходити до українських передплатників. Між тими часописями найважливіша — „Зоря“: вона просто заходжується зробитись духовним органом цілої Руси-України. Тількиж, коли вона схоче вимовляти дуже вольні гадки, то її побє цензурна заборона; а грати в дудку російському правлінню — теж не гаразд. Кращеж нехай „Зоря“ геть не торкає політики, а буде тільки беллетристичним часописом. Вигода з цього буде подвійна: 1) беллетристичну часопис можуть із супокійною ду-

шею підпирати Українці геть усіх партій, 2) під безневинним беллетристичним видом така часопис зможє, навіть при цензурних умовах, безборонно здобувати чим раз ширші тай ширші круги читачів і передплатників у Росії і вже самим фактом свого існування будитимє українську самосвідомість національну. І справді: саме так воно й діється: ще до недавнього часу „Зорю“ читали затого самісінькі сотрудники, а тепер її знають вже й звичайні читачі, ба навіть трапляється вона на Україні уже й під сільськими стріхами. Не може бути сумніву, що за декільки років число російських передплатників „Зорі“ подвоїться або потроїться, число українофілів значно зростє, а й сама цензура, воочію побачивши, що національний рух Українців сильний, буде не така безцеремонна, як досі. А й це вже є такий позитивний здєбуток, що задля його самого підпирати „Зорю“ варто.

Але ш. Драгоманов може міні завважити: „Якщо при наших нещасливих обставинах органом російських Українців може бути письмом тільки беллетристичне та ще й підцензурне, то все таки треба, щоб і в такому письмі ані палло ретроградство, а надто щоб там не було гадок plus royales, que le roi m'ème.“ А вже ж так. Тільки ж яким способом досягти цього? Чи треба, бува, кинути „Зорю“ (де иноді поміщаються дуже не прогресивні галицькі ви-роби, а деякі українські трохи цензуруються) та засновати нову часопис? Як на мене, то вчинити це перш усього не варто, бо не годиться розбивати єдність беллетристичного органу України, а до того й не можна: „Зоря“ вже має за собою традицію, реноме, конкурувати з нею — важко. Опроче, я маю підставу думати, що бояєть надрукувати радикальнішу гадку не є вина ані народовських редакторів, ані других орударів: вина спадає бїльше на галицьку публіку. Покійний голова т-ва Шевченка Гладилевич, писав міні: „Ви скаржитесь на галицьку „добровільну цензуру“. Я, в засаді, сам проти такого цензурованя. Тільки що ж нам робити? Українських передплатників ми маємо дуже мало, матеріально ми залежимо від галицького попівства, то й мусимо дивитися, аби его не скривдити... А тут такий Драгоман лає всіх і вся!“ Трохи не тими самими словами писав до мене й д. Павло Кирчів (в январі 1890 р.)

¹⁾ Покійник мав на думці „Австро-руські спомини“. Може бути, що ш. Драгоманов дивився в них на Галичину справді занадто чорно?

Яка наука що до „Зорі“ випливає з цих свідощів? Тая, що треба старатися, щоб „Зоря“ мала українських пренумерантів білше, ніж галицьких. Судячи по багатьом даним, цього чекати доведеться вже не довго; і от, коли українських пренумерантів буде вже хоч 500, тоді буде певна спромога зробити „Зорю“ поступовою в максимальних рямках, указаних російською цензурою. (Якби тоді галицькі орударі „Зорі“ таки не схотіли повернути її на інакший лад, то с п'ятьма стами передилатників сміливо можна було б заснувати й інакший орган. Та до цього, либонь, справа не дійде.)

А вже ж я не знаю, чому б поступові Українці мали принципіально цуратися „Записок т-ва імени Шевченка“? Адже там добровільної цензури нема. Сьмію так казати, бо маю в руках документальні докази. Признаюся, я й сам спершу був певний, що „Зап. т-ва ім. Шевченка“ носитимуть на собі печать „нової ери“, але оце недавнечко од одного з українських ініціаторів тих „Записок“ одержую лист, де він прохає мене не оддавати своїх праць до органів тих російських вчених товариств, в яких я є членом, а оддати до „Записок т-ва ім. Шевченка.“ На те я одвічаю, що дуже сумніваюся, чи підхожі будуть мої праці задля клерікального галицького повітря, а цензурувати себе я не дозволю. Одповідь була міні така: „Записки“ є орган товариства наукового, а не політичного, і всяка наукова гадка знайде собі там місце. — Після такого запевнення можна сказати кождому з наших вчених: *Mein Liebschen, was willst du noch mehr?*!

Здається, вищевинесані аргументи мусять кожного пересвідчити, що ані од „Зорі“, ані од „Записок“ поступові одкидатися не повинні, а навпаки. Трошки трудніша справа с „Правдою“. Часопись ця політикує. Ідеали свої вона висловлює не під туманною беллетристичною маскою, а просто, одкрито. „Народ“ багачко разів підчеркував, що „Правда“ виголошує гадки і консервативні, і клерікальні, і ретроградні. Так то воно так, тільки ж просю взяти до уваги ще другу, цікаву обставину: поручназадницьких думок „Правда“ дає місце думкам, діаметрально супротивним, і такі контрверсні трапляються часом в однім і тім самім числі. Занотовую цей факт, бо з його дещо виходить.

От, напр., ціми днями пише до мене один звсний український письменник: „Після

відомої зборони²⁾ хоч трохи вільна гадка в „Зорі“ тепер не можлива. Просю Вас написати міні, чи друкуватиме „Народ“ вірші та оповідання?“ Я одписав йому, що беллетристику „Народ“ виключив. Ще не знаю, що мій земляк вдів; міркую однак, що доведеться йому вдатися нікуди, як до „Правди“, бо ще інакшої часописі з беллетристичним одділом в нас немає. А таких земляків можна налічити, мабуть, чимало. Так само мусять обертатися до „Правди“ всі перекладачі, бо „Зоря“ не може друкувати перекладів. Так само мусять обертатися до „Правди“ й ті поступові публіцисти, котрі не можуть працювати в „Народі.“

Питання: чи можна с повним правом обвинуватити тих сотрудников „Правди“? Я думаю, що ні, бо щож ім інакше робити? — Але ж вони пасивно скріпляють народовеньку реакцію³⁾, чекаю я закида. — Помилка! нічого сінько не скріпляють! Не скріпляють, бо часописі наші — не часописі, а альманахи, без якого-небудь ясно визначеного напрям; за кожду надруковану в них гадку морально одповідає не редакція, а автор статті; так само й авторіві статті байдуже до поглядів редакції. Це факт. Зрештою, такі самі явища трапляються не тільки в нас, а скрізь, де робітників мало. Хіба в Росії не бува того самого? От візьмімо журнал: „Вопросы философии и психологии“, — туди охочо посилають свої праці люде непримиримих (суспільних!) прямивань, а редакція охочо все друкує (звісно, крім нісенітниць), бо читачі знають, що за себе має одповідати тільки кожен підписаний. Отже той самий принцип, який в Росії прикладається до спеціальних одділів науки, мусить в нас прикладатися до всенього нашого письменства. Я не вірю, щоб хто міг розуміти стан речей якось інакше: не вірю, щоб галицька публіка думала, буцім сотрудничество того чи инчого письменника в якійсь часописі доводить його згоду навіть с принципами редактора, або видавця теї часописі; а тим паче — с принципами прочих сотрудников. Та от, щоб не далеко ходити, вкажу на приклад Франка, проводиря радикалів, що поміщає свої твори, напр., у народовській „Зорі“

²⁾ Автор листу натякає на недавню новітню жорстокість цензури супроти галицьких видань.

³⁾ Між инчим, на мою думку, не справедливо вважати „народовський“ і „реакційний“ за синонімічні терміни. „Народовський“ має значати „націонал“, а слово „націонал“ не вказує ані на поступ, ані на назадництво. До речі додаю, що ті Росіяне, котрі читали „Чужацькі думки“, вважали Драгоманова за націонала, але ж дивне, що жаден з їх не посміє нарікати його реакціонером.

або в „Зеркалі“, і не боїться, що його співробітництво в народовських часописах скріпить редакцію декількох народовських проводирів.

Всіма попередніми розумуваннями я ще не хотів сказати, буцім такий стан нашої журналістики є нормальний або жаданий. Певне, що було б багато краще, коли б людина поступових пересвідчень не потребувала вдатися з своїми роботами до таких органів, де поруч може бути надрукована якась ретроградна гадка. Тільки ж як осушити таке ріш *desiderium*? Адже задля цього треба, щоб у Галичині мався така часопись, котра б захтіла служити органом всіх ліберально-поступових та демократичних Українців, без огляду на деякі дрібні несовпадіння в їх пересвідченнях.

На перший погляд здається, піби такий об'єднюючий орган ми вже маємо — „Народ“. „Народ“ бо змагається згуртувати коло себе всіх тих поступовців, котрим на серці передовсім лежить добробут русько-українського люду; що ж до дрібних різниць в переконаннях, то редакция вже не раз оголошувала, що в „Народі“ на те існує вільна обміна думок. Правда, що „Народ“ не друкує беллетристики (а це теж важна річ, як я вже сказав вище), тільки ж цьому лихові не важко було б зарадити: мабуть, що редактор згодився б завести й беллетристичний одділ, коли б Українці почали громадно передплачувати часопись та дали таким способом матеріальну спроможність завести той одділ.

Алеж при теперішньому стані речей згуртуватися коло „Народа“ можуть далеко не всі поступові Українці, другої ж подібної часописи ще немає, тим-то журнали наші не можуть не бути альманахами; та за тес камінем кидати на українських сотрудників не випадає. Замість кидання камінем, краще давайте пораду!

А. Хв—ко.

Свою думку про зачеплену тут справу скажемо инчим разом. Поки що завважаємо, що Др-ов не радить Українцям кидати працю в „Зорі“, „Записках Тов. ім. Шевченка“, а тільки радить ставити свої умови — впливати на ті видавництва в прогресивнім напрямку. *Ред*

По поводу еміграції.

(Далі).

Та тимчасом, замість, щоб мало єму бути ліпше, єму все чим раз гірше... Ті часті по-
жачки добивають єго до решти. Попавшись раз

у руки „кулака“ лихвяра — гине в них, не діждавшись оглядати сповнення тих солодких мрій, що як-так держали іго єще на сім божім світі...

„Кулак“ і мужик, то два взаємно обумовлюючи себе і підпираючи явища суспільні. Один без другого існувати не може. Що до лихвяра, то обоятна се річ, чи буде се „чужий“ чи „свій“. У нас різні причини, а головню історичні, вилинули на те, що ремеслом сим занялись переважно жида, коли де інде опинилось воно в руках таки своїх людей. Тільки ж ті „свої“ в щімі не уступають нашим жидам. Хоть один обрізаний а другий ні — а про те вони так добре знають своє діло, так добре вміють коло него заходитися, що несправедливо і неоправдано, вносити задля сеї одинокої різниці „здібність“ у одного, а вменшати у другого. Оба вони однакові, оба — як два рідні братя...

Наш „жид“ — се конечний додаток до мужика, а заравом і конечний додаток до вище згаданої „тріїці“. Коли що різнить єго від неї, то хіба те, що все таки дає дещо перед тим мужикови, коли тимчасом тамті нічо єму не дають. Він, беручи послідний, є також і тим послідним обухом, під котрим мужик лягає мертвим...

І щож тепер?

Ціла юрба свіжоуначених пролетарів, же-не до двора, та проситься на роботу. Но ту вже тільки їх не треба. Давну скільність рук, потрібну до управи широких панських ланів, заступили вже машини. Машинна зробить скорше, в десятиро більше. Малу лише частину „ізбраних“ приймуть до роботи при машині, а решта?.. О, та решта! Хоть не потрібна безпосередню до услуг панських, то варт вона єму не менше тамтих. Без праці, без зарібку, без кусника хліба, голодний, босий, обдертий, приймаєся хоть за яку ціну і то на власну згубу і на згубу власних товаришів своїх... Маючи таку „резервову армію“ коло себе, може пан знижувати платню своїм робітникам аж до крайної неможливости. Бо і чогож єму боятися? Страх робітника? Нехай іде собі! На єго місце сто вже таких жеде. О, та решта! Хоть не потрібна вона безпосередню до услуг панських, а про те варт вона єму не менше тамтих...

Та годі. Вкінці і терпцю вже йій не стане. Годі довше ждати. Чогож бо ждучи діждалась? Не досить що сама утонула у безодні нужди, та ще і других за собою потягла... Досить вже того раю! Оглянувшись, що нічого

в селі йій ждати, покидає село, та іде шукати де інде красної долі. Може в місті.. Та ба! І тут нема нічого! Куди не глянеш, всюди та сама нужда, всюди таке саме жебрацтво, як в селі...

Щож се значить? Щож сталося з містами? Деж то багатство міське і ті великі фабрики, що тисячами приймають де інде до себе голодну масу бездомних пролетарів? Де ж ті міста, де фабрики ті?

Не в нас, не в нас...

II. Сказано вище, сучасна держава, то держава великого промислу і торгівлі. В ній зросли вони до тих великих розмірів, про які, не то що сто літ тому при їх зароді, ніхто не міг і смити, але і нині ще у кожного, хто вже й привик до них, мимоволі мусить викликати правдивий подив.

Давна мануфактура, що при що раз більшим зрості нових ринків, не могла вже як слід відповісти завданню своєму — заспокоїти що раз більше зростаючого запотребовання, мусіла уступити місце новим чинникам, котрі ліпше від неї моглиби вивязатися з сего завдаля. Чинниками тими, то були — пара і машина. Вони зреволюціонували продукцію мануфактурну і дали початок великому промислові. Давна основа середньовічної феодалної держави — село, упало, а на його місце в основу нової держави, держави буржуазійної вступало місто. Місто стало від тепер надавати, з своєю мільоновою людністю, головний тон сучасній політиці державній, воно то і стало тим центром, в котрім сплелися і збіглися всі нерви сучасної держави. Представителька їх — буржуазія, оголошивши себе представительною цілої нації, вхопила у свої руки керму справ державних а тим самим держава і правительство, стали інституцією до веденя її суспільно-класових інтересів. Завдяки сему, поклікала буржуазія в протягу столітнього свого панованя такі колосальні сили продукційні, виказала таку великанську силу творчу суспільности людської, з якими ніякий з попередних віків не може зрівнатись. Запановане над силами природи, машини, застосоване хемі до промислу і рільництва, пароходство, залізниця, телеграфи, уможливлене експлуатації рільної цілих країв, регуляція рік, незвичайний розвій наук, штуки, літератури і маси людности немов з під землі виростаючі, отсе той результат одновікового панованя буржуазії, отсе ті здобутки, котрим не

дорівняють хочби і всі віки попередні разом взяті.

Та, хоть як, дивлячись з сего боку, світлим і імпонуючим представляється результат тої господарки буржуазійної, то з другої сторони, що за відражаючий образ нужди бачимо ми у переважної більшости суспільности цивілізованої! Всі ті світлі здобутки продукції машинової, дісталися в участі одній лишень, малій меншости шасливців, — решті осталися нужда, неволя, здичілість і моральна деградація... Розвій економічний суспільности буржуазійної, при загально пануючій тепер конкуренції вільній довів до унадку цілу господарку дрібну — малий варстат ремісничий і дрібну господарку ґрунтову. Представителів їх — дрібного ремісника і власителя дрібної власности ґрунтової зіпхнув в ряди непосідаючої класи-пролетаріїв, а средства їх продукційні, роздроблені і розкинені по всім-усюдам, сконцентрував по певних центрах і віддав їх у руки чим раз меншого числа капіталістів і власителів великих обшарів ґрунтових. На місце давного дрібного варстату ремісничого повстала фабрика, на місце давного дрібного власителя — капіталіст.

Цілий сей процес економічний відбувся з такою жезлізною konieczністю, що всяка борба, яку б не піднято проти него, кінчиться все повним розбитєм збунтованої класи дрібних власителів. За кожним разом, по кожній борбі, окривався новою славою великої побіди все триюмфуючий капітал, за кожним разом в триюмфальнім поході веде перед собою нову свіжу масу поневолених бунтовщиків — свіжих пролетаріїв..... (Далі буде). **Ю. Бачинский.**

I д. Ол. Кониський в радикалах!

В 3. нрі. „Зорі“ знаходимо початок праці д. О. Я. Кониського „Подорож у рідні села Шевченка“, а в ній ось які слова: „Треба нам пам'ятувати, що між релігією і моральністю, хоч є тожсамість (коли то ще є) але науку етичних правил треба виводити і вкореняти в молоді душі не з того жерела, з якого йде релігія. Основою морального вихованя і моральности повинні бути відносини людей на землі. У релігії свої мотиви, а у моральности опріч того є ще свої, що виходять з людських стосунків“... Прерадикально, а надто для народовця! Що то на те скажуть владики народовці: Целеш і Сембратович?